

**Міністерство внутрішніх справ України
Національна поліція України
Харківський національний університет
внутрішніх справ**

Серія «Бібліотечка слідчого і детектива :
учасники кримінального провадження»

Ю. В. ЛУК'ЯНЕНКО, О. О. ЮХНО

**ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ
ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Монографія

Харків 2016

УДК 343.125 (477)
ББК 67.9 (4УКР) 311.1 + 67.9 (4 УКР) 311.5
Л84

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол №4 від 29 квітня 2016 р.)*

Рецензенти:

Степанюк Р.Л. – доктор юридичних наук, професор;
Захаров В. П. – доктор юридичних наук, професор

Лук'яненко Ю.В.

Л84 Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : монографія / Ю. В. Лук'яненко, О. О. Юхно / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. – Харків : Панов, 2016. – 264 с. (Серія «Бібліотечка слідчого та детектива : учасники кримінального провадження»).

ISBN

Монографія присвячена комплексному вивченню теоретичних, законодавчих і прикладних питань, пов'язаних із затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. У роботі розглянуто історичний розвиток правового інституту затримання особи в кримінальному процесі, висвітлено теоретико-правове розуміння поняття «затримання», визначено мету, підстави та момент затримання особи, охарактеризовані види затримання особи, визначені гарантії дотримання прав затриманої особи. На підставі проведеного дослідження виявлено низку законодавчих прогалин і розбіжностей, які негативно впливають на практичне застосування положень КПК України з окреслених питань. Внесено науково обгрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. Розраховано на науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, курсантів і студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться новітніми тенденціями розвитку сучасної юриспруденції у дослідженому напрямі.

Lukyanenko Y. V.

Detention as a measure to ensure criminal proceedings: Monograph / Y.V. Lukyanenko, O. O. Yukhno / under the general editorship of Doctor of Law, Professor O.O. Yukhno. – Kharkiv: Panov, 2016. – 264p. (Series «Library of the investigator and detective: the participants of criminal proceedings»).

This book is dedicated to the integrated study of theoretical and applied legal issues related to the detention of a suspect. The authors of the book examine the historical development of the legal institution of detention in criminal proceedings, covers theoretical and legal understanding of the term "detention", the authors also define purpose, reason and time of detention, describe specific detention features, found guarantees the rights of detention person. Based on the research the authors revealed a number of legislative gaps and differences which affect the practical application of the Criminal Procedure Code of Ukraine on these issues. In this book were made scientifically based proposals for improving criminal procedure law and practice of the investigated issues. The book is intended for researchers, practitioners, lecturers, post-graduate and graduate students and all those who interested in the latest trends of modern jurisprudence in the researched area.

ISBN

© Лук'яненко Ю.В., Юхно О.О. 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1	
ПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	
1.1. Стан розвитку наукової думки та законодавства щодо правового інституту затримання у кримінальному процесі..	7
1.2. Теоретико-правові основи розуміння затримання особи в кримінальному провадженні	30
1.3. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід затримання особи в кримінальному судочинстві.....	54
Розділ 2	
ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ	
2.1. Мета, підстави та момент затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення .	75
2.2. Законне затримання особи та затримання уповноваженою особою в кримінальному провадженні.....	96
2.3. Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду	119
Розділ 3	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЗАТРИМАНОЇ ОСОБИ	
3.1. Гарантії реалізації права на захист затриманої особи в кримінальному провадженні	143
3.2. Прокурорський нагляд за законністю здійснення затримання особи	168
3.3. Запровадження практики Європейського суду з прав людини щодо затримання особи в кримінальному провадженні	192
ВИСНОВКИ	214

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	219
ДОДАТКИ	253
Додаток А	
Анкета опитування слідчих практичних підрозділів поліції та прокурорів з метою дослідження питань застосування процесуального інституту затримання особи	253
Додаток Б	
Результати анкетного опитування.....	258

ВСТУП

Людина, її права, свободи та законні інтереси визнаються в Україні найвищою цінністю, а їх утвердження та забезпечення є головним обов'язком держави. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність, однак свобода окремої особи не є абсолютною, адже вона повинна враховуватися й поєднуватися з правами та свободами інших осіб у суспільстві. Необхідність захисту прав, свобод та законних інтересів особи передбачає можливість застосування тимчасових заходів примусового характеру до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. З огляду на це, а також з метою досягнення завдань кримінального провадження в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (далі – КПК України) передбачена можливість затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, що певною мірою тимчасово обмежує її конституційні права і свободи до прийняття відповідного судового рішення.

Зважаючи на специфіку сфери кримінального провадження, право на свободу та особисту недоторканність особи може бути обмежено лише за відповідних законодавчих підстав і умов, зокрема коли пріоритет надається захисту інтересів інших осіб, держави та суспільства. Проте практична діяльність правоохоронних органів після 2012 року свідчить про існування певних законодавчих неузгодженостей і протиріч. З одного боку, це призводить до порушення прав і свобод особи, а з іншого до неналежного забезпечення прав уповноважених службових осіб. Так, з час набуття Україною незалежності, під час затримання злочинців загинуло понад одна тисяча працівників правоохоронних органів, а 7,5 тисяч отримали поранення. Отже, зважаючи на радикальні зміни кримінального процесуального законодавства України, особливого значення набуває дослідження правового інституту затримання особи в контексті сучасної процесуальної діяльності.

Окремі проблемні питання застосування правового інституту затримання особи у кримінальному процесі становили предмет активних наукових дискусій і пошуків у працях Ю. П. Аленіна, С. Є. Абламського, О. М. Бандурки, Ю. В. Бубир, М. М. Видрі, К. Д. Волкова, Г. І. Глобенка, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, Н. С. Карпова, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, О. С. Мазур, В. Т. Маляренка, В. О. Малярової, Є. І. Макаренка, М. І. Мельника, В. В. Назарова, О. С. Осадчої, І. Л. Петрухіна, О. Ю. Татарова, В. М. Тertiшника, Л. Д. Удалової, А. К. Чернової, О. Г. Шило, Т. Г. Фоміної, О. О. Юхна, Я. П. Яновича та ін. Однак наявні наукові дослідження не вичерпують усю складність зазначеної проблематики, зокрема після прийняття чинного КПК України у 2012 році, а навпаки, довели необхідність здійснення самостійного комплексного дослідження. Більш того, визнання Україною міжнародних правових стандартів і принципів та практики Європейського суду з прав людини у сфері захисту особи зумовлює необхідність пошуку концептуально нових підходів до оптимізації тимчасового обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи, а також закріплення і забезпечення додаткових гарантій під час проведення кримінального провадження. Крім того, неоднозначність законодавчого врегулювання положень чинного КПК України щодо затримання особи, а також відсутність ефективної практики застосування закріплених новел чинного КПК України вимагають подальшого комплексного їх вивчення, напрацювання пропозицій і рекомендацій з метою якнайшвидшого усунення існуючих прогалин.

Таким чином, актуальність обраної теми монографії обумовлена наявністю низки невирішених теоретичних і прикладних проблем правової регламентації затримання особи, з приводу чого виникає необхідність у формуванні та законодавчому закріпленні і забезпеченні більш ефективного механізму процесуальних гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів затриманої особи.

Автори

Розділ 1

ПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗАТРИМАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Стан розвитку наукової думки та законодавства щодо правового інституту затримання у кримінальному процесі

Соціальна діяльність людини нерозривно пов'язана з розвитком нашої держави й історично впливає на становлення прав, свобод та законних інтересів особи. У системі сучасних природних і невід'ємних прав людини пріоритет належить праву на свободу та особисту недоторканність. З метою належного його захисту на різних історичних етапах державотворення сучасної України запроваджувалися до сих пор різні заходи процесуального примусу, що спрямовано на протидію кримінальним правопорушенням. Як зазначив Р. Алексі, право на свободу та особисту недоторканність має такі основні ознаки: 1) є універсальним, адже його носієм є кожна людина; 2) є фундаментальним, оскільки права людини захищають не всі існуючі джерела та умови благополуччя, а лише основні здібності, інтереси та потреби; 3) є абстрактним і моральним за змістом; 4) має пріоритет над усіма іншими правовими нормами¹. З огляду на вказане виникає необхідність у комплексному вивченні історичних передумов можливого тимчасового обмеження вказаного права під час здійснення затримання особи, що дозволить

¹ Алексі Р. Существование прав человека / Р. Алексі // Правоведение. – 2011. – № 4 (297). – С. 23–24.

виявити позитивні та негативні аспекти застосування процесуального інституту затримання особи. Особливої актуальності підняте питання набуває в контексті запровадження європейських правових стандартів щодо захисту прав, свобод та законних інтересів особи у сфері кримінального судочинства та практики Європейського суду з прав людини.

Ґрунтовне дослідження історичного огляду наукової думки та доцільності законодавчого закріплення будь-якого правового інституту, зокрема й затримання особи, слід розпочати з його генезису, що в подальшому дозволить простежити наявну необхідність його запровадження в чинний Кримінальний процесуальний кодекс України. Як слушно зауважує І. Д. Беляєв, правильне та повне дослідження законодавства можливе лише за умови вивчення його історії, яка повинна йти паралельно з історією внутрішнього життя суспільства, при цьому підтримуючи та пояснюючи одна одну. Сучасне життя нашого суспільства і законодавство не можуть бути цілком зрозумілими і прозорими для нас, якщо ми не будемо володіти знаннями щодо законодавства, яке передувало, оскільки кожне з джерел права є нічим іншим, як розвитком, доповненням, поясненням, обмеженням або запереченням², що ми підтримуємо.

Розглядаючи право людини на свободу в кримінальному процесі, П. І. Люблінський зазначив, що в XIII–XIV столітті на теренах тодішньої Русі злочин розглядався як образа, унаслідок чого не існувало жодного розмежування між злочином і цивільно-правовим деліктом, а суд був змагальним й обвинувальним. З XV–XVI століття кримінальний процес розпочав набувати публічного характеру, оскільки злочинні посягання стали розглядатися не тільки як приватні інтереси, а й державні³, тобто з цього часу розслі-

² Беляєв І. Д. История русского законодательства / И. Д. Беляев. – СПб. : Лань, 1999. – С. 23.

³ Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / П. И. Люблинский – Пб. : Сенат. Тип., 1906. – С. 64.

дування кримінальних правопорушень стає однією з головних і навіть провідних функцій держави.

За дослідженням К. Д. Волкова, першими правовими пам'ятками відносно тимчасового обмеження права на свободу і особисту недоторканність особи, що дійшли до наших часів, є договори Русі та Візантії 911 та 944 років. Зокрема, у ст. 6 Договору 911 року потерпілому дозволялося застосовувати силу в разі затримання крадія, якщо той чинив опір і його, як захід захисту, дозволялося вбити. Однак, якщо потерпілий при затриманні уже зв'язав крадія, завдати йому біль, та вбивати заборонялося⁴.

Аналогічне положення також містилось у нормах ранньофеодального джерела руського права. Зокрема, у «Руській правді» зазначалося, що в разі вбивства потерпілим крадія на власному дворі чи біля хліва не настає кримінальна відповідальність як за звичайне вбивство. Однак, якщо ж крадія тримали до світанку, то його слід було привести на суд до княжого двору⁵. Інакше кажучи, відповідно до «Руської правди» затримання особи застосовувалося як доставлення, що на сьогодні подібне законному затриманню особи (ст. 207 КПК України).

Спираючись на дослідження різних редакцій і списків «Руської правди», а також інших правових пам'яток Стародавньої Русі, М. В. Попков дійшов висновку, що в давньому руському праві було встановлено два види затримання як заходу примусового характеру. Перший вид стосувався затримання підозрюваного у вчиненні злочину (затримання татя), яке передбачалося ст. 38 Короткої редакції «Руської правди», ст. 40 Великої редакції «Руської правди», ст. 13 Скороченої редакції «Руської правди», ст. 13 Митрополичого правосуддя. Другий вид це затримання розшукуваної особи,

⁴ Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кирило Дмитрович Волков; Нац. акад. прокур. України. – Київ, 2015. – С. 13-14.

⁵ Памятники Русского права: памятники права Киевского государства. – Вып. 1 / под ред. С. В. Юшкова. – М. : Госюриздат, 1952. – С. 80.

встановлений статтями 113 і 114 Великої редакції «Руської правди», ст. 46 Скороченої редакції «Руської правди» та ст. 19 Митрополичого правосуддя. Це дозволило вченому констатувати, що одним із джерел закріплення сучасних підстав затримання підозрюваного є правові пам'ятки Стародавньої Русі⁶.

Більш чітко затримання особи було урегульовано в період родової общини (XII–XIV ст.), яка відповідала за кожного члена своєї сім'ї в разі невстановлення істинного крадія.

З огляду на викладене можна зазначити, що вже на той час на особу покладался обов'язок щодо доставлення затриманого для подальшого здійснення судового розгляду. У разі ж порушення особою, яка здійснила затримання, вказаної вимоги на неї накладалося грошове стягнення, що є свідченням встановлення певних гарантій захисту затриманого від вчинення відносно нього самоправства чи самосуду.

Важливим етапом подальшого розвитку правового інституту затримання особи, зокрема на Україні стало запровадження Соборного уложення 1649 року⁷, прийнятого після Переяславської Ради, після якої поступово відбувався перехід українських земель під дію законодавства Московського царства. За твердженням М. А. Чельцова-Бебутова, це було зумовлено тим, що на той час кримінальний процес мав яскраво виражений інквізиційний характер, адже обвинувачений був змушений доводити свою невинність⁸.

Відповідно до глави XXI Соборного уложення 1649 року затримати особу (татьба чи розбій) на місці вчинення

⁶ Попков Н. В. Задержание подозреваемого и обвиняемого как вид государственного принуждения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Никита Вячеславович Попков. – Нижний Новгород, 2007. – С. 13.

⁷ Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года. – М. : Печатня А. И. Снегиревой, 1907. – 196 с.

⁸ Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. – СПб. : Равена, Альфа, 1995. – С. 633.

злочину мали право як приватні (будь-який громадянин), так і посадові особи. У такому разі затриманого необхідно було доставити до губного старости. У контексті розгляду цього питання А. В. Павлов зазначив, що затримання особи дозволяло доставити кривдника до місця розслідування й вирішити питання про застосування довгострокового заходу примусу у вигляді «віддачі за пристава». У разі ж ухилення від представлення свого поручителя затриманню піддавався й відповідач. Якщо відповідач не знаходив поручителів або порушував вимоги «поручного запису», його також заарештовували⁹.

Відповідно до ст. 270-271 Соборного уложення доставляння затриманої особи було підставою до порушення кримінальної справи. Наприклад, затримання особи могло бути здійснено під час обшуку приміщення, у якому було виявлено викрадені речі¹⁰. Крім того, статтями 137-143 Соборного уложення судді було надано право затримувати особу до представлення ним поручителів. Разом з тим існувала особливність провадження в справах про державні та політичні злочини, оскільки в такій категорії справ безпосередньо затримувалася не тільки підозрювана особа, а й та, яка повідомила про вчинення такого виду злочину, що здійснювалося з метою забезпечення подальшої участі заявника в розшуку підозрюваного¹¹.

Проте, як зазначив О. М. Філіпов, незважаючи на дію Соборного уложення 1649 р., уже в другій половині XVII століття відчувалася необхідність реформ, у результаті чого

⁹ Павлов А. В. Задержание обвиняемого, находящегося в розыске : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Антон Васильевич Павлов. – Омск, 2009. – С. 11-12.

¹⁰ Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. Том I. 1649–1675 гг. / под ред. М. М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 1072 с.

¹¹ Ретюнских И. А. Задержание лица по подозрению в совершении преступления в историческом ракурсе / И. А. Ретюнских // Правовая защита: международный сборник научных статей. – Вып. 1. – Екатеринбург : Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2003. – С. 37.

22 січня 1669 р було прийнято «Нововказані статті про табанні, розбійні та вбивчі справи». Більша частина «Нововказаних статей» мала характер не тільки доповнення, а й подальшого розвитку та видозміни засад Уложення. Зокрема, дозволялося затримувати злочинця на місці вчинення злочину та застосовувати до нього тортури¹². Водночас у випадку вбивства громадянином злочинця під час або після вчинення злочину він зобов'язаний був з'явитися до відповідного Приказу. Більш того, зазначена норма забороняла застосовувати тортури до злочинців особами, які здійснювали затримання. Фактично такі положення свідчили також про закріплення додаткових гарантій для затриманої особи від самоправства¹³.

За дослідженням І. Тарасова, на той час затримання досить активно здійснювалося й поліцією, заснованою в 1718 році. Зокрема, поліція мала право затримувати й доставляти підозрюваних осіб, які не мали офіційного заробітку, але часто відвідували розважальні заклади¹⁴. З приводу цього О.В. Шульга констатував, що, незважаючи на активне застосування затримання, все ж таки на законодавчому рівні не було встановлено відмінність між поліцейським, попереднім і слідчим арештами, тобто проводячи аналогію з сучасними нормами, а саме: між адміністративним і кримінальним процесуальним затриманням. Вочевидь, на думку автора монографії, саме тому на законодавчому рівні та в правозастосовній практиці того періоду термін «арешт»

¹² Филиппов А. Н. Учебник истории русского права (пособие к лекциям). – Юрьев : Печатано в типографии К. Маттисена. – С. 327.

¹³ Волков К. Д. Особливості забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканість у кримінальному провадженні за Соборним уложенням 1649 року / К. Д. Волков // «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 травня 2015 р.). – У 2 частинах. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2015. – Ч. II. – С. 75.

¹⁴ Тарасов И. Личное задержание как полицейская мера безопасности / И. Тарасов. – Ярославль, 1886. – С. 12.

застосовувався разом з поняттям «затримання»¹⁵, що сьогодні згідно з чинним КПК України є різними формами тимчасового обмеження прав і свобод особи.

У контексті дослідженого питання В. М. Тогулев звернув увагу на той факт, що розвиток дореволюційного законодавства Росії щодо затримання підозрюваних відбувався під значним впливом ідей Ч. Беккарія, англійської Великої хартії вольностей, а також французьких просвітителів – авторів Декларації прав людини і громадянина 1789 року. Їхні ідеї знайшли своє відображення в Наказі російської імператриці Катерини II-ї від 30 липня 1767 р., а потім у Статуті благочиння 1782 р., у яких практично повністю був наведено перелік підстав, достатніх для затримання та поміщення особи в тюрму. Наприклад, в Уставі про губернії, введеному 7 листопада 1775 р. Катериною II-ю, було передбачено створення «совісного суду», який був зобов'язаний не пізніше доби розглянути скаргу на незаконне затримання особи, яка утримувалася під вартою без допиту протягом трьох днів¹⁶.

Наступний історичний етап розвитку кримінального процесуального законодавства пов'язано із прийняттям Зводу законів 1832 р., відповідно до якого поліція була уповноважена здійснювати затримання особи у випадках, встановлених законом, при цьому невідкладно повідомляючи судового слідчого та прокурора про таке затримання¹⁷.

Досить-таки значні зрушення в процесі реформування кримінального процесуального законодавства відбулися з

¹⁵ Шульга О.В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні / О.В. Шульга // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруд.. – 2014. – № 7. – С. 233.

¹⁶ Тогулев В. М. Задержание в системе мер процессуального принуждения в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Валерий Михайлович Тогулев; Всесоюзный науч.-исслед. инст. пробл. укрепления законности и правопорядка. – М., 1991. – С. 7.

¹⁷ Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / П. И. Люблинский – Пб. : Сенат. Тип., 1906. – С. 286.

приходом Олександра II-го. Зокрема, заслуговує на увагу іменний указ «Заснування судових слідчих» від 8 червня 1860 р., за яким при затриманні обвинуваченого або підозрюваного у вчиненні злочину чи проступку судовий слідчий мав запросити депутата того статусу, до якого належав затриманий, для присутності у формальному допиті, а також при подальших діях у слідстві. При цьому, згідно зі ст. 14 зазначеного указу, судовий слідчий був зобов'язаний довести до відома суду, якому підсудне дане кримінальне правопорушення, підстави затримання особи. У разі надходження скарги на здійснення неправомірного затримання суд, прокурор і стряпчі мали право проводити перевірку розслідування загалом. Прийняття рішення про затримання або застосування запобіжного заходу належало судовому слідчому, який виносив про це постанови. При цьому він був зобов'язаний протягом доби надіслати таку постанову до суду із зазначенням підстав прийнятого рішення. У свою чергу, суд міг скасувати цю постанову, що мало наслідком звільнення особи, але це не скасовувало права судового слідчого звернутися до суду з повторною постановою в разі отримання інших доказів у справі¹⁸.

Подальше формування кримінального процесуального законодавства України, у тому числі процесуального інституту затримання, пов'язано з проведенням у Російській імперії, у складі якої на той час перебувала більша частина території сучасної України, судово-правової реформи 60-х років XIX століття. У результаті проведеного реформування було замінено практично все попереднє законодавство, оскільки нововведений Статут кримінального судочинства 1864 р. значно відрізнявся за своєю структурою і змістом. Із прийняттям Статуту кримінального судочинства 1864 р. судову владу було остаточно відокремлено від виконавчої. У зв'язку з цим за поліцією залишилося право застосовувати лише одну міру запобіжного заходу, а саме затримання осо-

¹⁸ Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. Том XXXV. Отделение 1. 1860 г. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1862. – С. 710-715.

би¹⁹. Проте процесуальний інститут затримання так і не було виділено в окрему главу. Відповідно до ст. 257 цього Статуту поліція мала право на затримати особи за підозрою у вчиненні злочину за такими підставами: 1) якщо підозрюваного застали при вчиненні злочинного діяння або одразу після його вчинення; 2) якщо потерпілий від злочину чи очевидці прямо вкажуть на підозрювану особу; 3) якщо на підозрюваному чи в його житлі будуть виявлені явні сліди злочину; 4) якщо речі, що слугують доказом злочинного діяння, належать підозрюваному або виявлені при ньому; 5) якщо підозрюваний намагався втекти або був схоплений під час чи після втечі; 6) підозрюваний не має постійного місця проживання чи перебування.

Дослідивши наведені підстави затримання особи, С. І. Вікторський зазначав, що вони були встановлені законом і відрізнялися від попередніх лише тим, що замах на втечу і сама втеча, а також відсутність постійного місця проживання або перебування стали самостійними підставами затримання особи, не пов'язаними з іншими даними, що дають підставу підозрювати особу у вчиненні злочину. Однак учений відмічав, що в цьому Статуті не містилося жодного положення щодо терміну доставляння і допиту затриманого. Розпочинаючи з 15 червня 1912 р. поліція була зобов'язана протягом 24 годин доставити затриманого до судового слідчого, який протягом наступних 24 годин повинен був допитати його по суті підозри й затримання. Винятки допускалися для віддалених місцевостей. Разом із тим допускався й інший порядок, зокрема негайне повідомлення судовому слідчому про здійснення затримання. Якщо ж судовий слідчий протягом однієї доби не прибув для допиту затриманого, то поліція складала протокол, до якого заносила пояснення затриманого²⁰.

У свою чергу, Н. В. Бушная зазначила, що перелік доказів, необхідних для затримання особи та подальшого

¹⁹ Викторский С. И. Русский уголовный процесс / С. И. Викторский. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Изд. А. А. Карцева, 1912. – С. 309.

²⁰ Там само. – С. 308.

тримання під вартою, який містився в Статуті кримінального судочинства 1864 р., запозичено з Наказу Катерини II від 30 червня 1767 р., що згодом було закріплено й у Статуті благочиння 1782 р. Учена наголосила, що в основі такого переліку лежала ідея теорії формальних доказів про те, що визначення достатності доказів для обґрунтування обвинувачення або підозри не можна включати в повноваження судді, оскільки це має бути закріплено на законодавчому рівні. Така позиція була викликана необхідністю дотримання принципу законності, уникнення судового свавілля та охорони прав особи. Більш того, у вказаному наказі викладалась прогресивна думка, згідно з якою запобіжні заходи і заходи кримінального покарання мають зовсім різні цілі²¹. Зазначене наочно свідчить про поступове посилення гарантій захисту прав і свобод особи в кримінальному судочинстві.

У цілому норми Статуту кримінального судочинства діяли на території України до 1917 р., хоча й після проголошення радянської влади на території Східної України застосовувалися закони повалених урядів у тій частині, в якій вони не були скасовані революцією й не суперечили революційній совісті та правосвідомості²². Проте В. М. Тогулев зауважив, що, незважаючи на прогресивну юридичну конструкцію, практика застосування законодавства про затримання й прийняття низки підзаконних актів суперечили Статуту кримінального судочинства, не дозволяли йому стати непереборною перешкодою на шляху поліцейського свавілля²³.

²¹ Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Викторовна Бушная. – Волгоград, 2005. –

²² Мгаайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР / П. П. Мгаайленко. – В 2 т. / К., 1966. – Т. 1. – С. 8-9.

²³ Тогулев В. М. Задержание в системе мер процессуального принуждения в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Валерий Михайлович Тогулев; Всесоюзный науч.-исслед. инст. пробл. укрепления законности и правопорядка. – М., 1991. – С. 10.

Після переломних подій, які відбулися під час Соціалістичної революції 1917 р. (Жовтневий переворот), було ліквідовано державно-правову побудову царської Росії. Це заклало фундаментально нові підвалини подальшого вдосконалення правових інститутів кримінального судочинства. У перших законодавчих актах Радянської держави арешт і затримання стали найбільш жорсткими запобіжними заходами, які були спрямовані проти ворогів революції. Правом на затримання особи був уповноважений місцевий суддя, постанова якого повинна була підтверджуватись усім складом суду. У подальшому затримання застосовувалося за ордером слідчої комісії, яка протягом 48 годин перевіряла законність здійсненого затримання²⁴.

У цьому напрямі дослідження слід звернути увагу на Декрет Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) від 6 лютого 1922 р. «Про скасування Всеросійської надзвичайної комісії і про правила проведення виїмок і арештів», у якому затримання розглядалося як запобіжний захід (арешт). Також передбачалося, якщо особа була затримана на місці злочину, то постанова про її арешт не була потрібна, але протягом 48 годин у голови Головного політичного управління або політичного відділу необхідно отримати санкцію на продовження арешту. Обвинувачення затриманому висувалося не пізніше ніж через два тижні після арешту. У цьому контексті В. М. Тогулев зазначив, що аж до кодифікації процесуального законодавства питання затримання регулювалися низкою декретів Ради народних комісарів і Всеросійського центрального виконавчого комітету, а також численними інструкціями Народного комісаріату юстиції та Народного комісаріату внутрішніх справ, які були суперечливими. Тим не менше майже в усіх цих правових актах однією з найважливіших гарантій захисту прав підозрюваного від свавілля був обов'язок органу дізнання повідомити про затримання народний суд, який підтверджував законність затримання або звільняв затриманого з-під варті²⁵.

²⁴ Бушная Н. В. Вказана праця. – С. 29.

²⁵ Тогулев В. М. Вказана праця. – С. 11.

Подальший розвиток процесуального інституту затримання пов'язаний з прийняттям Кримінально-процесуального кодексу Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки 1922 р., який набув чинності 1 липня 1922 р. і діяв аж до 1 січня 1961 р. Цей кодекс став першим кодифікованим законодавчим актом у сфері регулювання кримінальних процесуальних відносин, зокрема затримання підозрюваної особи.

У цілому зазначений КПК РСФСР передбачав ті самі випадки затримання особи, які були встановлені Статутом кримінального судочинства 1864 р. Зокрема, затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, здійснювалось органами дізнання з метою перешкодити підозрюваному ухилитися від слідства та суду. Разом із тим Н. В. Бушная зауважила, що КПК РСФСР 1922 р. розмежував поняття «затримання» і «запобіжні заходи». Крім того, про проведені затримання орган дізнання протягом 24 годин повідомляв суд або суддю, а в справах, підслідним слідчим, – прокурора або слідчого. У разі непідтвердження арешту протягом 48 годин після отримання повідомлення затриманий підлягав звільненню (ст. 106). Водночас слідчий, прокурор і суд не мали права затримувати особу. Стаття про затримання містилася в главі VIII КПК РРФСР «Дізнання»²⁶.

З часу прийняття Основ кримінального судочинства 1924 р. система запобіжних заходів не була чітко визначена в законодавстві, але й не скасувала тих запобіжних заходів, які містилися в КПК союзних республік. Однак були скасовані терміни «арешт» і «взяття під варту», а замість них запроваджено поняття «позбавлення волі», що наблизило досліджуваний запобіжний захід із позбавленням волі як заходом соціального захисту. Також було внесено ще одну додаткову підставу для обрання позбавлення волі як запобіжного заходу. Зокрема, якщо знаходження обвинуваченого на волі буде визнано суспільно небезпечним, то позбавлення волі застосовувалося при порушенні провадження про

²⁶ Бушная Н. В. Вказана праця. – С. 32.

визнання обвинуваченого суспільно небезпечним. Викладені новели, за твердженням Н. В. Бушної, введено під впливом ідеї соціологічної та антропологічної шкіл права про небезпечний стан суб'єкта і застосування до нього заходів соціального захисту навіть за відсутності провини²⁷.

Загалом, за дослідженням О.В. Шульги, Кримінально-процесуальний кодекс 1922 і 1923 років, Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1924 р. розглядали затримання як захід попереднього, превентивного характеру. Закон надавав право на затримання органам дізнання, а слідчий та суддя мали право відразу приймати рішення про арешт, тому й повноважень на здійснення затримання не мали²⁸. До викладеного додамо, що на той час за своєю сутністю кримінальний процес був розшуковим, а кримінальне процесуальне законодавство мало значною мірою характер надзвичайного, оскільки було спрямоване на обслуговування політичних інтересів. Реалізація навіть формально проголошених у Конституції та Кримінально-процесуальному кодексі прав особи фактично зводилася до декларацій, адже досить поширеною практикою були позасудові репресії.

Викладене дає підстави стверджувати, що недостатня чіткість і прозорість норм кримінального процесуального законодавства в частині регулювання правового інституту затримання особи вимагали встановлення законодавчого порядку найбільш загальних, відправних і керівних засад, які б забезпечили одноманітне вирішення цієї проблеми в загальносоюзному масштабі.

Ураховуючи наведене та беручи до уваги необхідність у конструктивних змінах, у положеннях Конституції СРСР 1936 р. було закріплено право особи на недоторканність та позбавлення волі тільки з санкції прокурора чи за рішенням суду (ст. 127). Однак відповідні зміни з цього питання

²⁷ Там само. – С. 34

²⁸ Шульга О.В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні / О.В. Шульга // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруд.. – 2014. – № 7. – С. 234.

так і не були внесені до кримінального процесуального законодавства²⁹. І лише з середини 50-х років ХХ століття на теренах колишнього СРСР було розпочато реформування кримінального процесуального законодавства, у тому числі щодо питання вдосконалення правової регламентації затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

З прийняттям у грудні 1958 р. Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік до переліку запобіжних заходів входили: 1) підписка про невиїзд; 2) особиста порука або порука громадських організацій; 3) взяття під варту та інші види запобіжних заходів. Поряд з органами дізнання правом затримувати підозрюваного також були наділені й слідчі. У результаті затримання підозрюваного перетворилося в окремих заходів процесуального примусу, який став виконувати роль своєрідного буфера, що перешкоджає скороспішному і недостатньо обґрунтованому арешту. Якщо раніше слідчий міг прийняти щодо підозрюваного лише одне з двох рішень – заарештувати особу або залишити її на волі, то згідно з вказаними Основами 1958 р. в екстрених ситуаціях, а саме за відсутності достатніх підстав для того чи іншого рішення, він мав право прийняти третє – позбавити підозрюваного волі. Це здійснювалося з тим, щоб у визначені законом терміни більш детально з'ясувати та обґрунтовано вирішити питання про застосування до затриманого запобіжного заходу у вигляді взяття під варту чи його звільнення³⁰.

На зміну Основам кримінального судочинства 1958 р. було прийнято КПК Української РСР 1960 р., який діяв досить тривалий час. КПК УРСР 1960 р. також передбачав за

²⁹ Кудрявцев В. Н. Политическая юстиция в СССР / В. Н. Кудрявцев, А. И. Трусов. – 2-е изд. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 23.

³⁰ Веретенников И. А. Задержание подозреваемого как комплексный правовой институт : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Игорь Андреевич Веретенников. – М. : Юрид. ин-т МВД России, 2003. – С. 33.

слідчим право на затримання особи³¹. У цілому, сприйнявши концептуальні положення наведених Основ 1958 р., КПК УРСР 1960 р. у своїх нормах уточнив і конкретизував правовий інститут затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Подальше вдосконалення інституту затримання особи відбулось з прийняттям у 1976 р. Положення про порядок короткострокового затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Однак, коментуючи це Положення, А. П. Гуляев зазначив, що воно так і не усунуло підпорядкованості затримання та взяття під варту. Навпаки, з'явилося положення, яке безпосередньо вказало на зв'язок цих заходів процесуального примусу. Зокрема, відповідно до ст. 1 даного Положення затримання здійснювалося з метою з'ясування причетності затриманого до вчинення злочину й вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту³². Проте, на нашу думку, зміст наведеного положення видається двояким і неточним. Буквальне його тлумачення дає можливість констатувати, що лише затримання особи з метою з'ясування її причетності до вчинення кримінального правопорушення без подальшого вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не дозволялося. Однак беззаперечним є той факт, що не виправдано вважати кінцевим результатом затримання особи взяття її під варту, оскільки причетність до вчинення кримінального правопорушення може бути спростована і особу звільняють з-під варту. У цьому ми переконаємось під час дослідження теоретико-правових основ розуміння затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

³¹ Сборник документов по истории уголовного и уголовно-процессуального законодательства СССР и РСФСР. – Т. 1: 1917–1953 гг. – М.: Наука, 1993. – С. 203.

³² Комментарий к Положению о порядке кратковременного задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления / А. П. Гуляев, Б. В. Комаров, С. М. Малиновкин; отв. ред.: С. В. Мурашов. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 5-6.

У контексті тематики дослідження важливе значення має ухвалення Президією Верховної Ради СРСР наказу від 13 серпня 1981 р. «Про внесення змін і доповнень до Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік», а також наказу від 24 січня 1985 р. «Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального і Цивільно-процесуального кодексів РСФСР». З приводу цього О. О. Чувілов зазначив, що такі зміни та доповнення обумовлені тим, що однією з обов'язкових умов виконання завдань щодо зміцнення законності та правопорядку, а також посилення охорони прав і законних інтересів громадян було забезпечення всіма працівниками правоохоронних органів високого рівня правосвідомості. Основу формування таких завдань становлять глибокі наукові знання чинного законодавства, а також усвідомлення неприпустимості найменших порушень його вимог³³. Разом з тим В. Т. Нор, А. А. Павлишин констатували, що Радянська Україна намагалася продукувати свої нормативно-правові акти, які спочатку значною мірою копіювали положення імперського законодавства, але були наповнені новим соціально-класовим змістом³⁴.

Основами законодавства Союзу РСР і союзних республік про судоустрій 1989 р. було задекларовано право підозрюваного на захист з моменту його затримання, а згідно із Законом СРСР від 10 квітня 1990 р. таке право затриманому надавалося з моменту оголошення протоколу про затримання, але не пізніше 24 годин з моменту здійснення затримання. У 1991 р. Верховною Радою СРСР прийнято нові Основи кримінального судочинства, які передбачали додаткові гарантії затриманої особи від свавілля та беззаконня.

З початку здобуття Україною незалежності розпочинається новий етап державотворення нашої країни, зокрема й подальшого удосконалення кримінального процесуа-

³³ Новое в уголовно-процессуальном законодательстве : учеб. пособ. / Т. В. Боголюбская, В. И. Дьяченко, Г. Ю. Прохорова. – М. : МВШМ МВД СССР, 1987. – С. 3.

³⁴ Нор В. Т. Судові витрати у кримінальному процесі України : монографія / В. Т. Нор, А. А. Павлишин. – К. : Атіка, 2003. – С. 32.

льного законодавства. У першу чергу слід звернути увагу на урегулювання правового інституту затримання особи в нормах Конституції України 1996 р. Так, у ст. 29 Конституції України закріплено, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Однак протягом тривалого часу зазначене положення залишалося декларативним, через що міжнародна спільнота неодноразово наголошувала на цьому негативному факті, а ця частина кримінального процесуального законодавства постійно зазначала нищівної критики.

Зважаючи на негативну практику застосування законодавства, Рада Європи піддала жорсткій критиці Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року, зокрема через: 1) його надмірну авторитарність та забюрократизованість процесу, у якому судові засідання відіграє дуже обмежену роль; 2) практично повну відсутність змагальності та усунення сторони захисту від участі в збиранні й фіксації доказів; 3) відсутність ефективних гарантій належного судочинства; 4) надмірну та значну неврегульованість повноважень прокуратури, яка переважно відповідає за забезпечення законності, а не за проведення розслідування; 5) відсутність судового контролю за діяльністю слідчих органів та міліції; 6) потужний інституційний тиск щодо винесення обвинувального вироку та відсутність незалежності суддів; 7) порушення демократичних стандартів щодо остаточності

судового рішення та поваги до рішення суду³⁵. З огляду на вказане, однією з умов приєднання до Ради Європи стало зобов'язання з прийняття концептуально нового кримінального процесуального законодавства України, яке б гарантувало неухильне дотримання прав особи в кримінальному провадженні відповідно до вимог Конституції України та міжнародних правових актів і стандартів у сфері захисту прав людини.

Перший проект Кримінально-процесуального кодексу був розроблений у 1995 році, після чого майже кожного року з'являлися нові, більш досконалі варіанти, але жоден із них так і не був поданий на розгляд до Верховної Ради України. З метою посилення такої діяльності в п. 13.6 резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 5 жовтня 2005 р. № 1466 (2005) було наголошено, що органам влади України необхідно завершити підготовку нової редакції проекту Кримінального процесуального кодексу України та схвалити його без подальшого зволікання з метою виконання зобов'язання, адже початково встановлений кінцевий термін минув ще в листопаді 1996 р.³⁶ Крім того, в п. 13.12 цієї резолюції зазначалось на необхідність дотримання гарантій захисту особи проти свавільного або незаконного затримання, а також гарантувати всім затриманим швидкий та регулярний доступ до захисника і лікаря за їхнім вибором, забезпечити швидке повідомлення близьких про місце перебування затриманих.

З метою активації підготовки нового Кримінального процесуального кодексу України 15 січня 2003 р. Верховною Радою України було прийнято Постанову № 1092, якою Робочій групі з підготовки проекту КПК України доручено

³⁵ Серета Г. Кримінально-процесуальна діяльність прокурора в контексті законопроектних новел / Г. Серета // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 3. – С. 5.

³⁶ Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1466 (2005) від 05.10.2005 р. «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_611.

доопрацювати законопроект, який вже було розроблено першою Робочою групою Кабінету Міністрів України та надати в Парламент до другого читання. У подальшому проєкт КПК України був доопрацьований з урахуванням рекомендацій Ради Європи й у червні 2004 р. внесений на розгляд Верховної Ради України, після чого у липні 2005 р. був переданий на додаткову експертизу. Згодом, урахувавши коментарі експертів Венеціанської комісії, пропозиції науковців та практичних працівників, нова редакція проєкту КПК України була внесена на розгляд до Верховної Ради України 13 грудня 2007 р. (реєстраційний № 1233), але так і не була прийнята.

На продовження розпочатої роботи 20 січня 2006 р. Президентом України було підписано Указ «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи», відповідно до якого обов'язок із підготовки нового проєкту КПК України було покладено на Міністерство юстиції України та Національну комісію із зміцнення демократії та утвердження верховенства права.

Наступним кроком стало підписання 8 квітня 2008 р. Указу Президента України № 311³⁷, яким затверджено подальшу Концепцію реформування кримінальної юстиції. Більш того, у ньому зазначалося, що система кримінальної юстиції є громіздкою, внутрішньо суперечливою, не завжди науково обґрунтованою і надмірно ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризується дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування компетенції, наданням пріоритету другорядним завданням, застосуванням не виправдано ускладнених формальних процедур.

У контексті дискусії з цих питань В. Маляренко слушно констатував, що намагання проштовхнути все нові й нові проєкти Кримінального процесуального кодексу, законів про прокуратуру та міліцію, без визначення їх концеп-

³⁷ Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.

туальних засад, без впровадження нових відомих у світі правових стандартів діяльності органів системи кримінальної юстиції, які довели свою позитивність, лише консервують чинну модель кримінальної юстиції в Україні. Численні зміни в кримінальному процесі не мають системного характеру. Вони спрямовані переважно на задоволення відомчих інтересів і не забезпечують створення оптимальної системи запобігання злочинним діянням, їх виявлення, розслідування та покарання винних осіб. Органи влади, що мають повноваження провадити дізнання, слідство та застосовувати запобіжні заходи, створені як механізм переслідувань і репресій. Вони не трансформовані в інститут захисту і відновлення порушених прав осіб. Корупція і зловживання службовим становищем та владою в судах і правоохоронних органах стали повсякденним явищем, а довіра суспільства до них є надзвичайно низькою³⁸. Така необхідність концептуального реформування була обумовлена нагальною потребою приведення національного законодавства України відповідно до міжнародних правових стандартів у сфері захисту прав людини. Крім того, більш ефективна правова процедура регулювання затримання особи надасть можливість реалізувати в кримінальному процесуальному законодавстві вимоги п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, відповідно до якого особа, свобода якої обмежена, має бути негайно доставлена до судді чи іншої посадової особи, наділеної судовою владою.

Проект КПК України, поданий Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, значно відрізняється від своїх попередників, оскільки в ньому вже були враховані зауваження та пропозиції, які неодноразово обговорювалися за участю членів Робочої групи, науковців і практичних працівників. Так, законопроект містив прогресивні положення, які були спрямовані на забезпечення прав людини в кримінальному прова-

³⁸ Маляренко В. До питання доктрини кримінальної юстиції в Україні / В. Маляренко // Право України. – 2009. – № 2. – С. 12-13.

дженні, реалізацію демократичних засад кримінального провадження та ін. Водночас, аналізуючи його положення, Ю. Грошевий зазначав, що нове кримінальне процесуальне законодавство України не повинно створюватися за принципом заперечення й руйнування всього попереднього. Багато положень чинного кримінального процесуального законодавства перевірені практикою та довели свою ефективність і відповідають європейським стандартам, про що свідчить практика Європейського суду з прав людини. З огляду на це учений констатував, що реформаційні процеси у сфері кримінального судочинства повинні йти шляхом створення такого кримінального процесуального механізму, за якого належним чином забезпечується баланс публічних та приватних інтересів, адже кримінальне судочинство здійснюється в інтересах суспільства в цілому і людини зокрема³⁹, з чим ми повністю згодні. Проте навіть у вказаному проекті КПК України містилися певні протиріччя та неузгодження, зокрема й щодо правого інституту затримання особи. Так, відповідно до ст. 29 Конституції України строк затримання особи за підозрою у вчиненні злочину становить 72 години, у той час як у ч. 3 ст. 13 проекту Кодексу був передбачений 48-годинний термін затримання.

У КПК України 2012 р. запроваджено нові положення щодо врегулювання затримання особи. Так, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 131 КПК України затримання особи віднесено до системи заходів забезпечення кримінального провадження, які безпосередньо врегульовано розділом II «Заходи забезпечення кримінального провадження». При цьому вже назва глави 18 іменується як «Запобіжні заходи, затримання особи», а в ч. 2 ст. 176 закріплено, що затримання є тимчасовим запобіжним заходом.

З урахуванням перших результатів застосування положень чинного КПК, проведених фахівцями Центру політико-правових реформ, які свідчать про тенденцію до зменшення кількості в 2013 р. процесуальних затримань в

³⁹ Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства / Ю. Грошевий // Право України. – 2009. – № 2. – С. 5-6.

кримінальних провадженнях порівняно з 2012 р. на 25 %, Я.П. Янович зазначив, що одним із чинників, який сприяє цьому, є більш досконала процесуальна форма затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, що спонукає органи досудового розслідування та прокуратури виважено підходити до вирішення питання про його застосування⁴⁰.

У той же час слід констатувати, що відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства затримання особи віднесено як до запобіжних заходів, так і до заходів забезпечення кримінального провадження, хоча останні є ширшими за своїм характером і правовою суттю. На нашу думку, доцільно процесуальний інститут затримання особи закріпити в окремій главі «Затримання особи», в якій послідовно викласти положення щодо здійснення затримання особи, зокрема підстави, мету, перелік уповноважених осіб тощо.

З урахуванням викладеного можна дійти висновку, що на кожному історичному етапі розвитку інституту затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, існувала об'єктивна необхідність у його застосуванні та вдосконаленні. Дослідження різних пам'яток права, які діяли на території сучасної України, засвідчують, що протягом усього часу розвитку правової системи держави (аж до XX століття) інститут затримання був складовою системи заходів примусового характеру. Водночас у різні періоди він посилювався шляхом більш детальної нормативно-правової регламентації, зокрема розширення підстав і збільшення або зменшення термінів затримання особи. У цілому ж затримання особи історично формувалося як короткостроковий примусовий захід. Важливою ознакою здійснення кодифікаційної роботи того часу стало певне прагнення законодавця використовувати позитивний досвід минулого. Про це свідчить намагання законодавця скоротити й урегулювати терміни

⁴⁰ Янович Я.П. Складові частини затримання особи без ухвали слідчого судді, суду в кримінальному процесі / Я.П. Янович // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1137. – 2014. – Серія «ПРАВО». – Вип. 18. – С. 182.

затримання, закріпити прокурорський нагляд і судовий контроль за його здійсненням, надання права на затримання будь-яким особам та ін. Зазначене принагідно вказує на те, що без проведення ретроспективного аналізу інституту затримання та запровадження позитивного досвіду минулого не можна досягти успішного результату практичного використання положень чинного кримінального процесуального законодавства України.

Таким чином, питання розвитку наукової думки та законодавства щодо інституту затримання особи в кримінальному судочинстві ускладнено історичними процесами, які переживала Україна на початку його появи. Такий факт обумовлений відсутністю консолідації українських земель, які перебували в складі Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої, Австро-Угорської та Російської імперій. На той час відчувався значний вплив цих держав на розвиток власної державності, що не дозволяє подати більш-менш чітку періодизацію в єдиній хронологічній послідовності. Однак вивчення генезису цього інституту є необхідною умовою для подальшого дослідження його сутності, мети та підстав затримання особи, а також удосконалення та підвищення ефективності правозастосовної практики.

У цілому можна запропонувати таку періодизацію становлення та розвитку правового інституту затримання особи в кримінальному процесі України: 1) середина XIX – кінець 30-х рр. XX століття – формування понятійного апарату, сутності, мети й підстав затримання особи в кримінальному процесі; 2) 40–50-ті рр. XX століття – намагання вчених-процесуалістів визначити інституційну належність затримання (чи-то запобіжний захід, чи-то слідча дія); 3) становлення кримінального судочинства «радянського» зразка – формування інституту затримання особи за Кримінально-процесуальними кодексами УСРР 1922, 1927 років; 4) прийняття КПК РРФСР 1960 р. – уточнив і конкретизував положення інституту затримання особи; 5) становлення сучасної моделі кримінального судочинства – концеп-

птуальні зміни законодавчої регламентації інституту затримання особи за КПК України 2012 року.

1.2. Теоретико-правові основи розуміння затримання особи в кримінальному провадженні

Радикальні зміни, що відбулися останніми роками внаслідок реформування сфери кримінального судочинства, вимагають суттєво нового прикладного втілення положень чинного кримінального процесуального законодавства України, адже більшість з них є новелами як для теорії кримінального процесу, так і практичної діяльності правоохоронних органів та суду.

Сучасна кримінальна процесуальна доктрина ґрунтується на положенні неухильного дотримання законності та обґрунтованості під час прийняття рішень у кримінальному провадженні, у тому числі при затриманні особи, що є запорукою досягнення його завдань. Зазначене обумовлене специфікою кримінального судочинства, адже його учасники можуть зазнавати тимчасових обмежень прав і свобод, зокрема права на свободу пересування й особисту недоторканність, які в усьому світі визнані фундаментальними. У такому разі застосовується державний примус, з приводу чого В. В. Рожкова зазначила, що в кримінальному процесуальному праві, на відміну від багатьох інших галузей права, примус має неоднорідний характер, оскільки охоплює себе різні за своєю правовою природою примусові засоби⁴¹.

У даному випадку особиста свобода є умовою, за якою кожна людина повинна, як правило, насолоджуватися, і будь-яке обмеження свободи завжди має бути винятковим,

⁴¹ Рожкова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Вікторія Василівна Рожкова. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України. – С. 16.

об'єктивно виправданим, як це можливо⁴². У цілому подібні тимчасові обмеження негативно впливають й на інші права людини, що може довести її до уразливого стану, а в подальшому навіть спричинити жорстке поводження з іншими особами.

На сьогодні вказані питання набувають особливої актуальності, оскільки головною вимогою входження України в світове та європейське співтовариство є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних правових стандартів у сфері захисту прав і свобод людини. Як доречно зазначили С. М. Смоков і К. Г. Горелкіна, свобода можлива лише в разі, якщо вона не обмежує права інших громадян і не заборонена законом. Порушуючи правові приписи, людина переступає межу свободи, за якою вона перетворюється на свавілля щодо суспільства і несвободу для самого індивіда. Обов'язок контролювати допустимі межі свободи кожного громадянина покладено на державу⁴³, у зв'язку з чим цілком обґрунтованим є законодавчо передбачена можливість затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Для одноманітної правозастосовної практики цього інституту необхідно мати чітке уявлення щодо його сутності, адже на сьогодні так і не вироблено єдиного підходу до його тлумачення. З цього приводу Є. І. Макаренко цілком слушно зауважив, що неоднозначне тлумачення поняття «затримання підозрюваного» скоріше збиває правоохоронців з пантелику, ніж вносить чітку ясність щодо мети цього заходу⁴⁴. У зв'язку з цим визначення сутності правового інституту затримання особи в кримінальному провадженні

⁴² The use of detention in criminal proceedings in Kosovo: comprehensive review and analysis of residual concerns: OSCE mission in Kosovo. – November 2009. – Part I. – P. 2.

⁴³ Смоков С. М. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві України : монографія / С. М. Смоков, К. Г. Горелкіна. – Одеса : Астропринт, 2012. – С. 8.

⁴⁴ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 6. – С. 302.

набуває важливого значення. Така необхідність зумовлена законодавчою відсутністю тлумачення поняття «затримання», Крім того, зазначене ускладнюється тим, що затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, урегульовано не тільки положеннями КПК України, а й іншими законами і навіть підзаконними нормативними актами. Зокрема, це Закон України «Про Національну поліцію»⁴⁵, «Про оперативно-розшукову діяльність»⁴⁶, «Про боротьбу з тероризмом»⁴⁷ та ін. Серед підзаконних актів слід виокремити такі: «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», затверджена наказом МВС України від 14.08.2012 р. № 700⁴⁸; наказ Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства юстиції України від 26.03.2013 р. № 289/540/5 «Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження»⁴⁹; спільний наказ МВС України, Генера-

⁴⁵ Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 р. № 580–VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

⁴⁶ Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135–XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –1992. – № 22. – Ст. 303.

⁴⁷ Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20.03.2003 р. № 638–IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.

⁴⁸ Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14.09.2012 р. № 700.

⁴⁹ Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження [Електронний ресурс] : наказ Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства юстиції України від 26.03.2013 р. № 289/540/5. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0602-13>.

льної прокуратори та Служби безпеки від 26.08.2014 р. № 872/88/537 «Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції»⁵⁰ та інші.

Передусім вважаємо за доцільне розглянути лінгвістичне пояснення поняття «затримання». За дослідженням Н. А. Жилияєвої, у тлумачних словниках, зокрема В. Даля, поняття «затримання особи» визначається як «затриманик», «затриманець», затриманий під вартою, взятий під караул, в'язень; «затримати», тобто взяти під караул, під нагляд. У свою чергу, С. І. Ожегов розуміє його як арешт, взяття під варту. У юридичному словнику зазначено поняття визначено як попередній арешт особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, до з'ясування особистості або до обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою⁵¹.

У Великому енциклопедичному юридичному словнику під затриманням розуміється захід кримінального процесуального примусу, який полягає в короткочасному затриманні (позбавленні волі) особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, з метою з'ясування причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосуван-

⁵⁰ Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції [Електронний ресурс] : наказ МВС України, Генеральної прокуратори та Служби безпеки від 26.08.2014 р. № 872/88/537. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14>.

⁵¹ Жилияева Н. А. Криминалистические и психологические аспекты задержания вооруженного преступника : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Анатольевна Жилияева. – Екатеринбург, 2002. – С. 11.

ня до нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту⁵². У цілому, таке визначення слід взяти до уваги, але, на нашу думку, воно є дещо суперечливим, адже вкладати в його тлумачення вказівку щодо позбавлення волі є помилковим.

За дослідженням В. П. Бірюкова, під терміном «затримати», «затримувати» традиційно розуміється конкретна й цілеспрямована діяльність як відповідних органів, так і громадян щодо припинення злочинів і взяття злочинця (злочинців) під варту або арешт. Саме з цими цілями й завданнями пов'язано в кримінальному процесі поняття «затримання»⁵³.

На сьогодні не існує єдиної думки щодо тлумачення поняття «затримання особи» й серед учених. Так, ще відомий радянський учений З. Ф. Коврига затримання особи визначив як запобіжний захід, який застосовується у вигляді штрафного заходу за процесуальні правопорушення⁵⁴. Водночас, здебільшого у науковій літературі того часу, затримання особи визначалось як міра кримінального процесуального примусу, сутність якої полягала в короткостроковому арешті особи, підозрюваної у вчиненні злочину⁵⁵, без санкції прокурора та постанови (ухали) суду, що передувало обранню одного із запобіжних заходів (специфічний захід)⁵⁶.

Дещо пізніше М. М. Михеєнко, В. Т. Нор та В. П. Шибіко зазначили, що сутність правового інституту затримання полягає в тому, що особа на короткий термін

⁵² Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 288.

⁵³ Бірюков В. П. Юридична природа затримання: постановка проблеми / В. П. Бірюков // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 83.

⁵⁴ Коврига З.Ф. Процессуальная форма принуждения в уголовном судопроизводстве // Развитие и совершенствование уголовно-процессуальной формы: [сб. науч. ст. / редкол.: проф. Л. Д. Кокорев (науч. ред.) и др.]. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – С. 97-102.

⁵⁵ Уголовный процесс / под ред. Н. С. Алексеева, В. З. Лукашевича, П. С. Элькинд. – М. : Юрид. лит., 1972. – С. 282; Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учеб. / под ред. П. А. Лупинской. – М., 1997. – С. 254.

⁵⁶ Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М., 1989. – С. 9-11.

поміщується до спеціального приміщення (ізолятора тимчасового тримання, гауптвахті для військовослужбовців), у зв'язку з чим вона тимчасово позбавляється волі з метою з'ясування її причетності до вчинення конкретного кримінального правопорушення й вирішення питання про застосування до затриманого запобіжного заходу⁵⁷.

У своєму дослідженні А. В. Ольшевський дійшов висновку, що кримінальне процесуальне затримання це самостійний і превентивний захід процесуального примусу, що застосовується органом дізнання (на сьогодні скасовано), дізнавачем, слідчим або прокурором на строк не більше 48 годин з моменту безпосереднього обмеження свободи перебування особи, підозрюваної у вчиненні злочину, без судового рішення тільки після порушення кримінальної справи і лише в невідкладних випадках або в разі необхідності забезпечення обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, за наявності до того підстав і мотивів щодо вчинення підозрюваним злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі⁵⁸.

Крім того, свого часу на ознаку превентивності вказував й І. Л. Петрухін. До таких заходів учений відніс адміністративне затримання, тримання під вартою як запобіжний захід у кримінальному судочинстві та затримання в процесі виконання вироку⁵⁹. У свою чергу, І. А. Веретенников констатував, що превентивний характер затримання підозрюваного означає, що цей захід використовується винятково для забезпечення нормального здійснення кримінального провадження, яке проводиться у зв'язку з фактом вчинення кримінального правопорушення. За цією ознакою здійсню-

⁵⁷ Кримінальний процес України : підруч. / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – С. 162.

⁵⁸ Ольшевский А. В. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Андрей Витальевич Ольшевский; Московский ун-т МВД России. – Москва, 2006. – С. 7.

⁵⁹ Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М., 1989. – С. 11.

ється відмежування, зокрема від заходів кримінального, адміністративного та дисциплінарного покарання (позбавлення волі як кримінального покарання, адміністративного арешту, дисциплінарного арешту). Ця ознака лежить в основі визначення мети затримання підозрюваного⁶⁰.

Обґрунтовуючи свою позицію, Є. А. Рубінштейн зазначив, що сутність затримання полягає в короткостроковому позбавленні свободи особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. В силу своєї нагальності затримання особи не вимагає винесення судового рішення⁶¹. Проте слід пам'ятати, що в чинному КПК України 2012 р. передбачено також й затримання особи з метою приводу (ст. 188-191 КПК України). На думку В. Н. Григор'єва, затримання підозрюваного слід розглядати як захід кримінального процесуального примусу, що полягає в позбавленні особи волі шляхом поміщення в місця тримання затриманих. Такий захід застосовується органом досудового розслідування у випадках, що не терплять зволікання, з метою з'ясування причетності затриманого до злочину і вирішення питання про взяття його під варту, а також є короткостроковим етапом цього заходу, зокрема до отримання санкції прокурора або звільнення затриманого⁶². Стосовно такої наукової позиції слід зауважити, що затримання особи не має на меті позбавлення волі, оскільки воно тимчасово обмежує право на свободу й особисту недоторканність. Вбачається досить-таки своєрідною позиція В. Ю. Мельникова, який затримання визначив як короткострокове фактичне позбавлення свободи пересування особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, з метою з'ясування її причетності до вчинення злочину, обґрунтовано-

⁶⁰ Веретенников И. А. Задержание подозреваемого как комплексный правовой институт : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Игорь Андреевич Веретенников. – М. : Юрид. ин-т МВД России, 2003. – С. 24.

⁶¹ Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учеб. / отв. ред. П. А. Лупинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009. – С. 371.

⁶² Мельников В. Ю. Задержание подозреваемого : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Виктор Юрьевич Мельников. – Краснодар : КубГУ, 2004. – С. 84.

сті висунутої підозри й вирішення питання про визнання її підозрюваною, можливості застосування запобіжного заходу до висунення обвинувачення або звільнення та зняття підозри⁶³.

Ураховавши викладені позиції можна зазначити, що розкриваючи сутність цього поняття вчені вказують на короткостроковість обмеження права особи на пересування, яке не може бути абсолютним. У зв'язку з цим І. А. Веретенніков вказав, що тлумачення правового інституту затримання як форми обмеження права на свободу практично аналогічне в підході до визначення поняття примусу. Пояснюється це тим, що воно розуміється не як закономірна необхідність, а як суб'єктивна потреба досягнення конкретної мети кримінального провадження. Проте жодна мета не може бути протиставлена праву на свободу, якщо вона має абсолютний характер. Отже, співвідношення права влади і права на свободу у відносинах, що виникають у процесі затримання, не можна розглядати з позиції якоїсь відносної необхідності обмеження абсолютних прав і свобод особи.

На цій підставі затримання особи вчений визначив як соціально обумовлену, та таку, що має превентивний і невідкладний характер, міру кримінально-процесуального примусу, яка застосовується у зв'язку з проведенням розслідування за фактом вчинення злочину. Затримання полягає в позбавленні особи волі шляхом поміщення в місце тримання затриманих і застосовується органом дізнання (на сьогодні скасовано) або слідчим під контролем суду (прокурора) у випадках, що не терплять зволікання, з метою з'ясування причетності затриманого до злочину, вирішення питання про тримання особи під вартою і є короткостроковим початковим етапом цієї міри до отримання санкції про-

⁶³ Борман В. І. Затримання як тимчасовий запобіжний захід / В. І. Борман // Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників : матер. V студ. наук. конф. (Харків, 15 трав. 2014 р.) / редкол.: О. В. Капліна (голов. ред.), Д. М. Говорун (заст. голов. ред.), О. І. Бережний та ін. – Харків, 2014. – С. 5.

курора або звільнення затриманого⁶⁴. Вбачається, що автор також у визначення дослідженого поняття запропонував правову конструкцію у вигляді позбавлення волі, про недодільність, на що ми вище звертали увагу.

У широкому розумінні, на думку В. І. Бормана, затримання особи є важливим процесуальним і непроцесуальним засобом, оскільки в окремих випадках завдяки йому можна припинити кримінальне правопорушення, тим самим врятувати життя, здоров'я, майно та інші людські цінності від злочинного посягання. Автор зазначає, що від зваженого підходу законодавця до конструювання норм, що регламентують правовий інститут затримання, залежить дотримання балансу між суспільною необхідністю застосування такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання, та захистом від неправомірного втручання в особисті права людини⁶⁵, що ми підтримуємо.

Звертає на себе увагу позиція тих учених, які затримання особи визначили як систему комплексних і взаємопов'язаних між собою дій, де невиконання або неправильне виконання однієї, негативно впливає на іншу. Так, Н. В. Григорьев, В. О. Образцов та В. Б. Ястребов вказали на динамічний, комплексний та системний характер дій, що становлять зміст правового інституту затримання особи як виду діяльності уповноважених на те осіб⁶⁶, думку яких ми цілковито підтримуємо.

Отже, відсутність серед учених єдиної наукової позиції щодо визначення сутності поняття «затримання особи» призводить до його віднесення до різних, а часом і діаметрально протилежних процесуальних інститутів. Зокрема, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор та В. П. Шибіко затримання віднесли до заходів кримінального процесуального примусу,

⁶⁴ Веретенников И. А. Вказана праця. – С. 24-26.

⁶⁵ Борман В. І. Вказана праця. – С. 18-19.

⁶⁶ Григорьев В. Н. Задержание подозреваемого : учеб. / В. Н. Григорьев. – М. : Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1999. – С. 106; Мельников В. Ю. Задержание подозреваемого : дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Виктор Юрьевич Мельников. – Краснодар : КубГУ, 2004. – С. 140-143.

що фактично належить до запобіжних заходів⁶⁷. Однак, на наш погляд, з приводу цього досить слушно зазначила О. П. Кучинська, що навряд чи буде правильним розглядати дії щодо фізичного захоплення особи на місці або одразу після вчинення нею кримінального правопорушення, її доставлення до службового приміщення правоохоронного органу як частину процедури застосування тимчасового запобіжного заходу, оскільки далеко не завжди в такому разі обмеження свободи та особистої недоторканності особи може закінчуватись ізоляцією такої особи та поміщенням її до місця тримання затриманих через відсутність формально-юридичних (вчинення кримінального проступку або злочину, за який не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі) або фактичних підстав (ризиків, які дають достатні підстави для тримання підозрюваного під вартою)⁶⁸.

Протилежну точку зору висловили Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов, А. П. Гуляев, С. А. Данилюк, С. Н. Забарин та ін., які затримання особи віднесли до слідчої дії. На їхню думку, це зумовлено тим, що відповідно до ст. 87 КПК РРФСР протокол затримання особи належав до інших протоколів слідчих дій та був доказом у кримінальному провадженні. До цього вчені додали, що ст. 199 КПК РРФСР затримання особи також відносилось до невідкладних слідчих дій⁶⁹. Такої самої думку дотримується й В. В. Бабурін, який вважає, що затримання є самостійною слідчою дією, яка з'явилася в кримінальному процесі ще в радянський період, а саме після закріплення відповідних положень в КПК

⁶⁷ Кримінальний процес України : підруч. / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – С. 162.

⁶⁸ Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 194-195.

⁶⁹ Кокорев Л. Д. Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. – Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – С. 216; Гуляев А. П. Задержание лиц, подозреваемых в совершении преступления : учеб. пособ. / А. П. Гуляев, С. А. Данилюк, С. Н. Забарин; под общ. ред. А. П. Гуляева. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – С. 5.

РРФСР та УРСР 1922 р.⁷⁰ . Аналогічну позицію підтримав В. М. Тертишник, який у своїх дослідженнях також розглядав затримання особи в межах, та зокрема, як слідчу дію⁷¹.

Поділяючи наведені вище погляди, Й. М. Гуткін аргументував це тим, що відомості, які мають доказове значення, фактично отримані в результаті попередніх або одночасно зі здійсненням затримання слідчих дій, а також іншим способом збирання доказів. Зважаючи на це, учений зазначив, що до моменту складання протоколу затримання відповідні докази повинні бути вже засвідчені в належний спосіб, що є необхідною вимогою при затриманні, а також однією з умов його обґрунтованості⁷², з чим не можна погодитися. На нашу думку, саме під час затримання в особи вилучаються предмети чи речі, які в подальшому можуть становити доказове значення (наприклад, викрадені цінні речі, наркотики, зброя та ін.).

Слід зауважити, що проведення слідчих (розшукових) дій, за винятком огляду місця події, до внесення відомостей до ЄРДР не дозволяється (на той час це було до порушення кримінальної справи). Крім того, С. Назаров зазначав, що КПК РРФСР не містив прямої вказівки на належність затримання до слідчих дій, у зв'язку з чим, на думку вченого, затримання особи необхідно відносити до інших процесуальних дій⁷³. Водночас, за дослідженням В. С. Шадріна, наукові позиції вчених з приводу можливості проведення слідчих дій до порушення кримінальної справи (на сьогодні внесення відомостей до ЄРДР) різні, а іноді й кардинально протилежні. Так, одні вважають, що проведення будь-яких

⁷⁰ Бабурин В. В. Незаконное задержание: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты: монография / В. В. Бабурин. – Красноярск, 2004. – С. 17.

⁷¹ Тертишник В. Проблемы процессуальной формы затримання особи в кримінальному процесі / В. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 99-103.

⁷² Гуткин И. М. Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания : учеб. пособ. / И. М. Гуткин ; Академия МВД СССР. – М., 1980. – С. 50.

⁷³ Назаров С. Задержание – иное процессуальное действие / С. Назаров // Рос. Юрист. – 2003. – № 7. – С. 48-49.

(крім огляду місця події) слідчих дій без винесення постанови про порушення кримінальної справи призводить до обмеження прав і законних інтересів окремих громадян і не може бути виправдано ні винятковою ситуацією, ні невідкладною необхідністю. На думку прихильників іншої позиції, навпаки, у кримінальному процесуальному законодавстві необхідно передбачити можливість проведення до порушення кримінальної справи будь-яких слідчих дій у випадках, коли в інший спосіб (без їх здійснення) неможливо прийняти рішення про наявність або відсутності підстави для порушення справи. Щодо цього аспекту на сьогодні не вирішеним залишається питання про можливість формування доказів до внесення відомостей до ЄРДР⁷⁴.

У контексті дослідження положень КПК України 1960 р. Ю. П. Аленін зазначив, що 21 червня 2001 р. законодавець відніс затримання підозрюваного до запобіжних заходів (ч. 2 ст. 149 КПК України) і назвав його тимчасовим. При цьому аналіз його положень дозволив ученому стверджувати, що більш прийнятною є позиція, згідно з якою правова природа затримання як процесуальної дії не така проста, оскільки має подвійний характер. З одного боку, затримання є заходом процесуального примусу у вигляді короткострокового взяття під варту, здійснюваного органом дізнання, слідчим у невідкладних випадках без постанови судді. З іншого - затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, може служити одним зі способів збирання доказів і в останньому випадку повинно розглядатися як слідча дія. У такому разі протокол затримання, в якому знаходять своє відображення дані, які мають значення для справи, а саме: час, місце і обставини затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, є джерелом доказів. Саме тому в редак-

⁷⁴ Шадрин В. С. Начальная фаза уголовного процесса: от Устава уголовного судопроизводства до действующего уголовно-процессуального закона / В. С. Шадрин // Актуальные проблемы уголовного процесса. – 2014. – № 4 (41). – С. 721.

ції ст. 104 КПК 1960 р. до 1993 р затримання прямо відносилося до слідчих дій⁷⁵.

Проаналізувавши положення чинного КПК України 2012 р. в частині регулювання затримання особи, Є. І. Макаренко дійшов однозначного висновку: затримання підозрюваного у вчиненні злочину (а також розшукуваного обвинуваченого, який переховується від органу досудового розслідування чи суду, або в'язня, який вчинив втечу з місця позбавлення волі) фактично має статус слідчої (розшукової) дії, адже складений за її підсумками протокол затримання, будучи процесуальним носієм фактичних даних, що мають доказове значення і задовольняють вимогам допустимості та достовірності, безперечно, є джерелом доказів у кримінальному провадженні. Саме як слідча (розшукова) дія, якій притаманний тактичний характер і протокольна форма фіксації, затримання підозрюваного у вчиненні злочину докорінно відрізняється від усіх «заходів забезпечення кримінального провадження» (ч. 2 ст. 131 КПК), «запобіжних заходів» (ч. 1 ст. 176 КПК України) та «арешту» як самотійного виду покарання (ст. 51 КК України)⁷⁶.

Поряд з викладеними позиціями вченими висловлюються й інші думки. Зокрема, Ф. М. Кудін, С. А. Шейфер, А. Я. Дубинський та інші затримання особи визначили як захід процесуального примусу, і як слідчу дію, спрямовану на збирання доказів⁷⁷. Таку саму позицію підтримав та до-

⁷⁵ Аленин Ю. П. О двоякой правовой природе задержания лица в уголовном процессе / Ю. П. Аленин // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 27. – С. 7-8.

⁷⁶ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 6. – С. 303; Макаренко Є. І. Щодо сутності затримання підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 3. – С. 126.

⁷⁷ Кудин Ф. М. Об основаниях задержания и его производстве до возбуждения уголовного дела: сборник ученых трудов. [«Проблемы уголовно-процессуального права»] / Ф. М. Кудин. – Свердловский юридический институт. – Свердловськ, 1971. – Вып. 15. – С. 36; Шейфер С. А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе / С. А. Шейфер;

тримується Є. О. Підусов, на думку якого затримання особи це кримінальне процесуальне затримання, яке має подвійну правову природу. З одного боку, таке затримання є заходом кримінального процесуального примусу, а з іншого, слідчою дією. Основний аргумент, що дозволяє віднести кримінальне процесуальне затримання до слідчих дій це його цільова спрямованість щодо отримання, закріплення й перевірки доказів, отриманих під час затримання⁷⁸. Таку наукову позицію поділяє й В. О. Малярова, яка затримання особи відносить до слідчої дії і визначила його, як специфічний комплекс, взаємопов'язану сукупність пізнавальних і посвідчувальних операцій, спрямованих на отримання фактичних даних і відомостей про обставини кримінального правопорушення та фіксацію цих даних у протоколі⁷⁹.

Подібний підхід до трактування поняття «затримання особи» висловлюється вченими-криміналістами, які вважають, що це невідкладна слідча дія, яка здійснюється з метою захоплення особи, підозрюваної у вчиненні злочину, доставлення й розміщення її в ізоляторі тимчасового три-

отв. ред.: Лупинская П. А. – М.: РИО ВЮЗИ, 1972. – С. 44; Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: Учебное пособие / Министерство внутренних дел СССР. Киевская высшая школа им. Ф. Э. Дзержинского. – Киев: НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1987. – С. 53.

⁷⁸ Підусов, Е. А. Задержание лица, заподозренного в совершении преступления, как система деятельности / Е. А. Пидусов // Вестник Воронежского института МВД России. – 2010. – № 1. – С. 37; Пидусов Е. А. Задержание подозреваемого по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ: процессуальные и криминалистические аспекты : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Евгений Александрович Пидусов. – Воронеж, 2002. – С. 15.

⁷⁹ Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. О. Малярова. – Харків, 2005. – С. 10.

мання⁸⁰, або тлумачать його як складову системи першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів⁸¹.

У той самий час О. Я. Баєв звернув увагу на те, що не всі процесуальні дії є слідчими, оскільки не всі дії безпосередньо спрямовано на процес доказування й оцінку отриманої інформації⁸², з чим не можна погодитися, адже слідчі (розшукові) дії спрямовано саме на отримання (збирання) та перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Тобто, якщо вважати, що не всі слідчі (розшукові) дії спрямовані на процес доказування й оцінку отриманої інформації, то постає питання щодо доцільності їх проведення взагалі.

З огляду на власний практичний досвід автора до такої аргументації слід додати, що практиці невідомі випадки, коли прокурор в обвинувальному акті посилався на протокол про затримання особи, як джерело доказування. У зв'язку з цим Й. М. Гуткін зауважує, що конкретний виклад у протоколі підстав затримання пов'язано не з доказовим значенням протоколу, а з необхідністю обґрунтування рішення про подальше тримання особи під вартою⁸³. Вважаємо, що таке аргументування певною мірою слід прийняти, адже в окремих випадках затримання особи дійсно є початковим етапом застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 187–191 КПК України), але не є обов'язковим його елементом. Такий підхід доцільно враховувати при здійсненні затримання особи з метою приводу, що здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

⁸⁰ Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – С. 216.

⁸¹ Шульга М. М. Криміналістика: навч.-метод. посібник. Вид. 4-е, випр. і доп / М. М. Шульга, В. М. Плахотіна, О. В. Баланюк. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 124.

⁸² Баєв О. Я. Основы криминалистики : курс лекций / О. Я. Баєв. – М. : Экзамен, 2001. – С. 189.

⁸³ Гуткин И. М. Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания : учеб. пособ. / И. М. Гуткин ; Академия МВД СССР. – М., 1980. – С. 50.

Отже, чіткість викладених у протоколі затримання особи підстав є свідченням дотримання верховенства права й законності, адже людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності державних органів влади, що зобов'язані додержуватися вимог Конституції України, кримінального процесуального законодавства, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також вимог інших законодавчих актів держави.

Зважаючи на дискусійність сутності затримання особи в кримінальному процесі, на думку Н. В. Бушної, її необхідно розглядати з урахуванням двох аспектів: 1) чи є затримання слідчою дією; 2) доцільність розмежування фактичного і процесуального затримання⁸⁴.

У розрізі дослідження КПК України 2012 р. О. Цимбалістенко зазначив, що правова природа затримання визначена у положенні ч. 2 ст. 176 КПК України, у якій встановлено, що затримання особи, яке застосовується з підстав і в порядку, передбаченому в КПК України, є тимчасовим запобіжним заходом⁸⁵. У свою чергу, досліджуючи сутність затримання особи, О. І. Білоусов і С. М. Смоков також охарактеризували його як запобіжний захід, що має короткотривалий характер⁸⁶. Аналогічну позицію висловив Л. М. Лобойко.

На його думку, кримінальне процесуальне затримання є різновидом саме запобіжного заходу, а не слідчою дією, з приводу чого окремі вчені до цього часу ведуть дискусію, бо вичерпний зміст затримання полягає в запобіганні ухи-

⁸⁴ Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Викторовна Бушная. – Волгоград, 2005. – С. 177.

⁸⁵ Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – №1(34) – С. 52.

⁸⁶ Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монографія / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – С. 43.

лення підозрюваного, обвинуваченого від слідства і суду, припиненні його злочинної діяльності, запобіганні фальсифікації ним доказів⁸⁷. Крім того, підтримуючи його позицію, В. Г. Гончаренко наголосив, що затримання не може бути віднесено до категорії слідчих дій, оскільки здійснюється, за винятком його застосування з метою забезпечення приводу, до внесення відомостей про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а слідчі дії можуть здійснюватися лише після цього (можливість проведення у невідкладних випадках слідчого огляду до внесення відомостей до Єдиного реєстру як екстраординарна дія не спростовує висловлене твердження)⁸⁸, але ж і запобіжні заходи (так само як і привід) застосовуються лише після внесення відомостей до ЄРДР.

Дійсно на законодавчому рівні затримання має часові межі, відповідно яких слідчий, прокурор зобов'язаний прийняти відповідне рішення, зокрема протягом двадцяти чотирьох годин або повідомити особі про підозру, або звільнити її. Інакше кажучи, превентивний характер затримання є підґрунтям поглядів окремих науковців, які наполягають на тому, що затримання є запобіжним заходом, з чим у повній мірі не можна погодитися. Вважаємо, що його можна віднести до запобіжного заходу лише в разі затримання особи з метою приводу, яке здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду.

Як зазначив Є. І. Макаренко, у чинному КПК України термін «затримання підозрюваного» визначається в кількох аспектах, а саме: 1) як захід забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України); 2) як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК України); 3) як процесуальна дія, факт і результати проведення якої фіксуються у відповідному протоколі (ч. 5 ст. 208 КПК України).

⁸⁷ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – С. 167.

⁸⁸ Гончаренко В. Г. Правові питання затримання особи в кримінальному провадженні / В. Г. Гончаренко // Часопис академії адвокатури України. – 2014. – № 2 (23). – Том 7. – С. 12.

Останнє визначення, на думку вченого, є неодмінною ознакою всіх гласних і негласних слідчих дій, результати яких оформлюються відповідним протоколом, у даному разі й факт затримання особи (ч. 1 ст. 104 КПК України). Подібне неоднозначне тлумачення терміна «затримання підозрюваного» не сприяє його однозначному застосуванню органами досудового розслідування та прокуратури, а також не роз'яснює мети цього заходу.

На підставі цього автор пропонує розглядати затримання підозрюваного у вчиненні злочину (а також особи, яка розшукується та переховується від органу досудового розслідування чи суду, або засудженого, який вчинив втечу з місця позбавлення волі) як слідчу (розшукову) дію, бо складений за її підсумками протокол затримання, який є процесуальним носієм фактичних даних, що має доказове значення, а також повинен відповідати вимогам достовірності і, відповідно, може бути джерелом доказів у кримінальному провадженні. Затримання як слідча (розшукова) дія, на думку цього автора, докорінно відрізняється від усіх інших різновидів заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів, а також арешту як самостійного виду покарання, тому що затриманню як тимчасовому запобіжному заходу притаманні як тактичний характер, так і протокольна форма фіксації⁸⁹.

На нашу думку, недоцільно об'єднувати завдання та мету запобіжних заходів і арешту як самостійного виду покарання. Вищезазначена дискусія викликана тим, що законодавець чітко не визначив поняття «затримання», мету та його місце в системі запобіжних заходів і в кримінальному судочинстві в цілому. Таким чином, затримання можна розуміти і як захід забезпечення кримінального провадження, і як запобіжний захід, який має тимчасовий характер, що прямо зазначено в Конституції України. Воно характеризується як процесуальна дія, що має визначену КПК України процесуальну форму, результати якої на практиці

⁸⁹ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013. – № 6. – С. 302.

органи досудового розслідування можуть використовувати як джерело доказів, зокрема складений протокол затримання.

Складність порушеного питання обумовлена ще й тим, що законодавцем затримання особи віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються з метою досягнення дієвості останнього. При цьому аналіз КПК України свідчить, що затримання особи віднесено до тимчасового запобіжного заходу. Проте глава 18 має назву «Запобіжні заходи, затримання особи», що принагідно вказує на розмежування зазначених процесуальних інститутів, оскільки в назві вони відокремлені комою. За логікою виконання заходів забезпечення кримінального провадження і слідчих дій, спочатку особа затримується, а потім уже до неї обирається запобіжний захід, а не навпаки. Однак законодавець з незрозумілих причин спочатку закріпив положення щодо застосування запобіжних заходів, а потім уже затримання особи. Отже, вказана законодавча неузгодженість не дозволяє вести мову про ефективну реалізацію затриманою особою процесуальних гарантій, що, у свою чергу, призводить до виникнення прикладних проблем під час застосування процесуального інституту затримання. Однак, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження це досудове розслідування та судове провадження. Тобто, початковою стадією будь-якого провадження є досудове розслідування, яке безпосередньо розпочинається з моменту внесення слідчим або прокурором відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування (ст. 214 КПК України). Водночас, як свідчить аналіз положень розділу II-го КПК України «Заходи забезпечення кримінального провадження», усі такі заходи, крім затримання особи, застосовуються винятково в межах розпочатого досудового розслідування або в судовому провадженні.

Далі звернемо увагу на тактичний характер інституту затримання. Зокрема, це стосується його здійснення на підставі ухвали слідчого судді, суду або ж під час розшуку осо-

би. Слід зауважити, що деякі вчені заперечують це, оскільки затримання особи є окремою слідчою (розшуковою) дією. Також, на їхню думку, до сутності затримання особи не входять особистий обшук, який становить окрему слідчу дію, так само як і допит затриманого⁹⁰. З таким твердженням важко погодитися, адже під час затримання здебільшого здійснюється особистий обшук особи, що відображається в протоколі затримання. З приводу цього А. Я. Гінзбург та А. Р. Белкін зазначили, що затримання особи об'єднано єдиною метою і спрямовано на подальше тримання під вартою особи, яку підозрюють у вчиненні злочину, здійсненні особистого обшуку і допиту, а також перевірку наявних та отримання нових доказів⁹¹.

З дослідженого питання звернемося до сутності інституту затримання, визначеної в КПК інших країн. Так, відповідно до ч. 1 ст. 107 КПК Республіки Білорусь, гл. XVI КПК Азербайджану, гл. 17 КПК Вірменії, гл. 11 КПК Киргизстану, розділу V, гл. I КПК Молдови, п. 11 ст. 5 КПК Російської Федерації, гл. 27 КПК Узбекистану, § 111e, 127, 128 КПК ФРН і четвертої поправки до Конституції США інститут затримання особи віднесено до заходів кримінального процесуального примусу. У свою чергу, поряд з виїмкою (§ 98), виїмкою поштово-телеграфної кореспонденції (§ 99), прослуховуванням телефонних переговорів (§ 100a, 100b), обшуком житла, службових приміщень, особистим обшуком (§ 102, 103, 105), оглядом (§ 81a), примусовим фотографуванням і дактилоскопіюванням (§ 81b), КПК Федеративної Республіки Німеччини правовий інститут затримання від-

⁹⁰ Пидусов Е. А. Задержание подозреваемого по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ: процессуальные и криминалистические аспекты : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Евгений Александрович Пидусов. – Воронеж, 2002. – С. 12-30.

⁹¹ Гинзбург А.Я. Криминалистическая тактика : учеб. / А. Я. Гинзбург, А. Р. Белкин. – Алматы : Аян Эдет, 1998. – С. 194.

носить до міри, що гарантує збирання доказів⁹². Разом з тим у КПК Казахстану закріплено подвійну правову природу затримання особи. Зокрема, ч. 1 ст. 122 цього Кодексу розглядає протокол затримання особи як протокол слідчої дії, при цьому глава 17 відносить затримання особи до заходів кримінального процесуального примусу.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що якщо ж затримання розглядати з позиції слідчої (розшукової) дії, то протокол затримання особи доцільно віднести до такого джерела доказів, як документ, до якого належить протокол процесуальної дії (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України). У разі одночасного віднесення затримання до слідчих (розшукових) дій та запобіжних заходів виникає певне протиріччя в правовій регламентації процесуальної форми документа, адже не допускається фіксація двох процесуальних дій в одному протоколі, за винятком результатів проведення особистого обшуку. Більш того, затримання має примусовий характер, адже забезпечує участь особи в кримінальному провадженні, зупиняє продовження злочинної діяльності, а також усуває перешкоди у встановленні обставин вчиненого кримінального правопорушення. Такі ознаки виходять поза межі сутності слідчих (розшукових) дій, унаслідок чого затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом. У той самий час запобіжні заходи застосовуються під час здійснення кримінального провадження (після внесення відомостей до ЄРДР), а затримання особи можливо ще до його початку. На нашу думку, з метою узгодження законодавчих положень до ст. 214 КПК України доцільно внести відповідні доповнення. Зокрема, друге речення ч. 3 ст. 214 викласти в такій редакції: «Огляд місця події, затримання особи в невідкладних випадках можуть бути проведено до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після їх завершення». Разом з вказаним, з метою однозначного розуміння доказового значення

⁹² Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств : учеб. пособ. для юрид. вузов / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б. А. Филимонов. – 2-е изд., доп. и испр. – М. : Зерцало-М., 2002. – С. 125-126, 412-413.

протоколу затримання, необхідно в п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України після словосполучення «процесуальних дій» додати «затримання особи».

Також не слід забувати про розмежування поняття «затримання особи» в процесуальному та адміністративному сенсі, а також про затримання, яке здійснюється в процесі виконання вироку суду. Процесуальне затримання особи можливе лише у сфері кримінального провадження (у разі вчинення кримінального правопорушення), а адміністративне здійснюється в межах вчинення адміністративного правопорушення (порушення громадянської безпеки). Виходячи зі змісту п. 4.2 Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 р. у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ст. 263 КУпАП та п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання)⁹³, адміністративне затримання (ст. 261 КУпАП) є примусовим заходом, пов'язаним із конституційним правом людини на свободу та особисту недоторканність.

У пункті 1 ч. 2 ст. 262 КУпАП визначено право органів внутрішніх справ (Національної поліції) здійснювати адміністративне затримання. Таке право надається всім працівникам органів Національної поліції України. Відповідно до ч. 1 ст. 263 КУпАП, адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш ніж три години. У виняткових випадках, у зв'язку з особливою потребою, законами України можуть бути встановлено інші строки адміністративного затримання (наприклад, ч. 2, 3 ст. 263 КУпАП).

⁹³ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 р. № 10–рп/2011 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ст. 263 КУпАП та п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) // Вісник Конституційного суду України. – 2011 р., № 6, стор. 121.

У відомчих наказах МВС України порядок оформлення протоколів про адміністративне затримання врегульовано лише для оперативних чергових. Зокрема, відповідно до підпункту 6.7.1 Інструкції з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України (поліції), направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань від 28.04.2009 р.⁹⁴ при адміністративному затриманні черговий зобов'язаний перевірити повноту і достовірність зібраних матеріалів та відповідно до вимог ст. 261 КУпАП скласти протокол про адміністративне затримання.

Слід звернути увагу, що з метою дотримання законності при здійсненні провадження в справах про адміністративні правопорушення, а також приведення нормативно-правових актів у відповідність до законодавства, яке регулює діяльність Національної поліції, 06.11.2015 р. було прийнято Інструкцію з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції. Розділ III цієї Інструкції саме присвячений оформленню матеріалів про адміністративне затримання⁹⁵.

З урахуванням викладеного вище можна дійти висновку, що відсутність на законодавчому рівні чітко визначеного поняття «затримання особи» призводить до різноманітного його тлумачення. Тобто, дане поняття можна віднести до оціночних понять, що, у свою чергу, на практиці призводить до плутанини при застосуванні відповідних положень КПК України. Як слушно зауважує К. Ф. Гуценко, кримінальне процесуальне законодавство наповнено формулю-

⁹⁴ Інструкція з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 28.04.2009 р. № 181. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0786-09>.

⁹⁵ Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1376. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>.

ваннями і термінами, практичне застосування яких неможливо без їх судового тлумачення. Учений наголосив, що в цьому напрямі досить негативним є те, що відповідні терміни виявилися вжитими саме в тих нормах, які стосуються найбільш важливих процесуальних інститутів⁹⁶, зокрема й процесуального інституту затримання особи. Більш того, на законодавчому рівні сутність процесуального інституту затримання особи тлумачиться трояко, зокрема: 1) як захід забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України); 2) як запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК України); 3) як слідча (розшукова) дія (ч. 5 ст. 208 КПК України).

На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що в чинному КПК України необхідно закріпити поняття «затримання», під яким слід розуміти короткострокове обмеження права на свободу та особисту недоторканність особи, яку застали чи підозрюють у вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, з метою з'ясування причетності затриманого до вчинення кримінального правопорушення, а також вирішення питання щодо повідомлення про підозру, застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його звільнення.

Вважаємо, що законодавче закріплення наведеного поняття надасть можливість однакового його розуміння серед практичних працівників правоохоронних органів і суду, а також дозволить уникнути необґрунтованого обмеження й порушення прав, свобод та законних інтересів затриманої особи.

⁹⁶ Гуценко К. Ф. Уголовная юстиция США / К. Ф. Гуценко. – М. : Юрид. лит., 1979. – С. 99.

1.3. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід затримання особи в кримінальному судочинстві

Активізація соціальних і політичних процесів, з якими стали пов'язувати світ на початку XXI століття, позначилася на зростанні кількості та видів злочинів, які не лише серйозно вплинули на загальний добробут окремих країн, а й позначилися на нормальному перебігу міжнародних відносин у цілому. Нині протидія злочинам, які традиційно належать до так званих «внутрішніх» проблем тієї чи іншої держави, перестає бути власне справою однієї держави. Вивчення в нових умовах форм, напрямів і тенденцій співпраці в протидії злочинності набуло першочергового значення для вдосконалення діяльності держави⁹⁷. Наведене наочно свідчить про необхідність вивчення питання ефективності застосування міжнародних правових стандартів і зарубіжного досвіду стосовно затримання особи, що дозволить запропонувати певні шляхи вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України.

Дослідження питання міжнародних правових стандартів затримання особи, а також урахування зарубіжної практики поки що не знайшли свого комплексного та ґрунтовного порівняльно-правового аналізу в науковому середовищі. Однак у працях окремих учених, зокрема Л. В. Головка, К. Ф. Гуценка, В. Т. Маляренка, А. В. Молдована, В. В. Молдована, В. Г. Уварова та інших науковців здійснено теоретичний аналіз з деяких проблемних аспектів. З огляду на оновлення у 2012 р. кримінального процесуального законодавства України, дане питання набуло додаткової актуальності та потребує нового переосмислення крізь призму загальноновизнаних міжнародних правових актів у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів людини.

⁹⁷ Нуруллаєв І.С.О. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : монографія / І.С.О. Нуруллаєв. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – С. 7.

Актуальність порушеної проблематики на сучасному етапі розбудови України зумовлена низкою обставин. З-поміж них виділимо такі: 1) активна участь нашої держави на міжнародно-правовій арені; 2) необхідність у концептуально новому дослідженні сучасних уявлень щодо міжнародного регулювання затримання особи, що формуються в практиці європейських країн світу; 3) прикладні проблеми спонукають до їх подолання, а подальше вдосконалення чинного КПК України повинно здійснюватися з урахуванням загальноновизнаних міжнародних і європейських правових стандартів та принципів.

Сучасний перелік прав і свобод людини та громадянина, закріплено у міжнародних правових документах, є результатом історичного формування тих принципів і стандартів, які стали критерієм формування демократичного, правового суспільства. У зв'язку з цим упродовж останніх років, навіть після прийняття КПК України 2012 р., процес обговорення реформування національного законодавства не втрачає своєї актуальності. Це пояснюється тим, що практичне застосування положень КПК України свідчить про наявність певних проблем, які потребують нагального вирішення з метою напрацювання рекомендацій та пропозицій щодо їх удосконалення в частині регулювання процесуального інституту затримання особи.

Як зазначив Д. С. Комарницький, інститут прав людини становить собою сукупність принципів права, які притаманні міжнародному та внутрішньодержавному праву, а також відображають історично досягнутий рівень демократизму та гуманності суспільства. Міжнародні стандарти прав і свобод людини сформовано з урахуванням всесвітнього досвіду і втілюють тенденції сучасного прогресу, визначають нормативний мінімум для державної регламентації даного інституту з доступними відхиленнями від цього стандарту в бік його перевищення чи конкретизації. Звідси особлива юридична якість даного інституту: ні міжнародні договори, ні національне законодавство не можуть обмежу-

вати права людини⁹⁸. До вказаного додамо, що протягом тривалого часу на міжнародному рівні розробляються, запроваджуються та вдосконалюються загальноправові норми захисту прав, свобод та законних інтересів особи у сфері кримінального судочинства. І це не випадково, адже саме у цій сфері можливе обмеження прав і свобод особи, що спонукає нас до впровадження ефективного механізму їх захисту. У зв'язку з цим слід підтримати позицію В. Селіванова, який зазначив, що в цьому напрямі для правової держави охорона і захист прав людини, забезпечення меж її свободи в суспільстві, неприпустимість порушення простору свободи, що визначено правом, це не просто її органічні політико-правові функції, це її головна мета, якій мають підкорятися всі її дії⁹⁹.

Беручи до уваги пріоритетність забезпечення захисту прав і свобод людини, В. В. Ладиченко наголосив, що першочерговим питанням загальнодержавного значення є гуманізація органів державної влади як фундаментальної основи досягнення нашою країною європейського рівня буття. Така модель взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства базується на рівновазі у відносинах влади і особи, встановленні меж, ціннісних та етичних критеріїв державної влади, створенні державою умов для задоволення духовно-моральних потреб суспільства і особистості, високого рівня правової культури та ефективного правового виховання¹⁰⁰.

Зважаючи на такі критерії створення правової держави, активні міждержавні інтеграційні та глобалізаційні

⁹⁸ Комарницький Д.С. Функціональна особливість сучасної держави: захист прав, свобод та законних інтересів людини / Д.С. Комарницький // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 53.

⁹⁹ Селіванов В. Методологічні проблеми запровадження конституційних принципів «верховенство права» і «верховенство закону» / В. Селіванов // Право України. – 1997. – № 6. – С. 8.

¹⁰⁰ Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Віктор Валерійович Ладиченко ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2008. – С. 6.

процеси ставлять перед країнами-учасницями зобов'язання щодо необхідності тісної взаємодії національного та міжнародного права. Це, безперечно, також здійснює вплив на правову систему нашої держави в цілому й на кримінальне процесуальне законодавство зокрема. У цьому напрямі важливого значення набуває наближення та гармонізація національного законодавства до міжнародних правових стандартів, а отже, й обов'язкового їх подальшого урахування при вдосконаленні сфери кримінального судочинства. Наведене додатково підтверджується ще й тим, що досягнення завдань кримінального провадження часто пов'язано з обмеженням прав і свобод особи, зокрема права на свободу та особисту недоторканність. У зв'язку з чим виникає необхідність створення системи гарантій захисту прав затриманої особи, що дозволить уникнути необґрунтованого їх порушення з боку правоохоронних органів і суду.

За твердженням О.В. Пушкіна, ефективність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої діяльності в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності належного функціонування державної влади та ін. Існування ефективної системи забезпечення прав людини є не лише однією з ознак правової держави, а й способом її існування, коли правова державність забезпечується низкою фундаментальних правових принципів, що закріплюються на найвищому конституційному рівні, і які грукуються навколо центральної ідеї пріоритету та безперечної цінності прав і свобод людини¹⁰¹.

Ураховуючи специфіку піднятого питання, Є. І. Макарєнко зазначив, що кримінальний процесуальний інститут затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, ре-

¹⁰¹ Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / О. В. Пушкіна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – С. 19.

гулює складні процеси правовідносин, що виникають між людиною, суспільством, державою і навіть світовим співтовариством. Цілком природно, що з набуттям чинності КПК України 2012 р. ступінь досконалості цього інституту потребує наукового переосмислення крізь призму вимог Конституції України та Європейської Конвенції з прав людини 1950 року в частині неоднозначності, а то й повної відсутності тлумачення деяких теоретично й практично важливих аспектів процесуальної регламентації затримання¹⁰².

Отже, з метою належного врегулювання процесуального інституту затримання, запровадження міжнародних правових стандартів у сфері захисту прав і свобод затриманої особи становить підвищений інтерес. Це зумовлює необхідність переосмислити усталені підходи до раніше виробленого механізму захисту прав і свобод затриманого. Крім того, В. В. Назаров вказав, що затриманий позбавляється свободи пересування, можливості спілкування з іншими людьми, можливості розпоряджатися майном, страждає його фізична і моральна недоторканність, він терпить інші численні незручності, пов'язані з побутом, проживанням, медичним обслуговуванням. Відтак видається доцільним дослідити норми міжнародних правових актів в частині забезпечення прав затриманої особи¹⁰³.

Слушною в цьому контексті вбачається думка Л. В. Пастухової, яка констатувала, що особливістю міжнародно-правових інститутів забезпечення прав і свобод людини та громадянина є те, що вони встановлюються спільними зусиллями держав за їхній взаємною згодою і закріплюються у відповідних міжнародно-правових угодах та ак-

¹⁰² Макаренко Є. І. Щодо сутності затримання підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 3. – С. 126–127.

¹⁰³ Назаров В. В. Проблемні питання застосування затримання у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Науковий вісник Інституту міжнародних Відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм : зб. наук. ст. – Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ друк», 2010. – Вип. 2. – С. 67.

тах¹⁰⁴. Зазначене наочно свідчить про їх універсальний характер, а в разі ратифікації Верховною Радою міжнародного документу він стає частиною (джерелом) національного законодавства України.

У загальному вигляді, залежно від рівня прийняття міжнародних правових актів, що слугують підґрунтям для затримання особи, їх можна класифікувати на загальні та спеціальні. Перша група регулює сферу захисту прав, свобод та законних інтересів особи в цілому, а друга стосується безпосереднього регулювання питань затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Першою знаковою подією у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина стало прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р.¹⁰⁵, якою було закладено основу подальшого запровадження гарантій захисту прав і свобод людини. У зазначеному міжнародному правовому акті вперше закріплено найважливіші принципи кримінального судочинства, які сьогодні мають важливе значення. Зокрема, у ст. 1 Декларації проголошено, що всі люди народжуються і залишаються вільними та рівними в правах, а в ст. 9 закріплено, що ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання. У ст. 29 зазначено, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому можливий вільний і повний розвиток її особи. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати лише таких обмежень, що встановлені законом, і виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших осіб, а також забезпечення справедливих ви-

¹⁰⁴ Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Лариса Вікторівна Пастухова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – С. 5.

¹⁰⁵ Всеобщая декларация прав человека от 10.12.1948 г. : принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

мог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Окрему увагу слід приділити Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.¹⁰⁶, яку Україна ратифікувала 17 липня 1997 р., тим самим взявши на себе зобов'язання посилити захист прав людини відповідно до положень Конвенції. Крім того, дана Конвенція сприяла суттєвому впливу на вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, зокрема щодо правового інституту затримання. Це обумовлено тим, що відповідно до ст. 9 Конституції України зазначена Конвенція є частиною національного законодавства, а отже, і джерелом правового регулювання суспільних відносин.

Слід звернути увагу на ст. 5 вказаної Конвенції, згідно з якою кожній людині гарантується право на свободу та особисту безпеку, а також ніхто не може бути затриманий або триматися під вартою (заарештованим) інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом. Відповідно до положення підпункту «с» п. 1 ст. 5 цієї Конвенції законним вважається затримання або арешт особи, здійснені з метою її передачі компетентним органам за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення, або якщо це вважається обґрунтованим і необхідним для запобігання вчинення нею правопорушення, або втечі після його вчинення.

При цьому Д. В. Сімонович зауважив, що ст. 5 Конвенції про захист прав і основних свобод людини обумовлює два види правових положень щодо порушення права особи на свободу в кримінальному судочинстві. Перше стосується правомірності затримання, а друге процесуальних прав затриманих. Однак вказана стаття не містить абсолютного права та, відповідно, не забороняє всі випадки позбавлення волі. Більш того, вчений зазначив, що Конвенція визначає інтерес держави у втручанні в особисту свободу особи, але

¹⁰⁶ Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 р. (ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.) // Офіційний вісник України від 16.04.1998 – 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 р. – С. 270.

має супроводжуватися мінімальними гарантіями, визначеними в ч. 2-5 ст. 5. У цьому сенсі наведене положення містить вимогу належної правової процедури щодо затримання особи, що тісно пов'язано з правовими інструментами захисту, згідно з належною правовою процедурою, закріпленою в ст. 6 зазначеної Конвенції¹⁰⁷. Таким чином, можна наголосити, що Конвенцією сформовано та закріплено більш детальний перелік випадків можливого правомірного затримання особи, яке має бути здійснено не інакше як на підставах і в порядку, встановленому національним законодавством.

Також зауважимо, що згідно з ч. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод затримання особи повинно бути здійснено лише відповідно до процедури, встановленої законом, і має бути законним. З огляду на це С. Шевчук зазначив, що перший аспект безпосередньо стосується процесуального поняття належної правової процедури, а другий її матеріальної сторони, що в цілому є складовими загального принципу верховенства права¹⁰⁸. Щодо таких вимог, то Європейський суд з прав людини вказав, що вони встановлюються національним правом, яке зобов'язує учасників кримінального судочинства дотримуватися як матеріальних, так і процесуальних положень¹⁰⁹. Тобто, усі можливі випадки затримання особи повинні відповідати закону, бути допустимими і необхідними в правовій державі. Це додатково підтверджено низкою рішень ЄСПЛ, в яких була констатована відсутність у національному законі відповідних норм, які б чітко регулювали пи-

¹⁰⁷ Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : монографія / Д. В. Сімонович. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 59.

¹⁰⁸ Шевчук С. Процесуальні основи конституційної демократії: концепція «належної правової процедури» / С. Шевчук // Українське право. – 1999. – № 2. – С. 33.

¹⁰⁹ Справа «Кавка проти Польщі» [Електронний ресурс] : рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2001 р.// Судова влада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://cna.court.gov.ua>.

тання правомірного обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність¹¹⁰.

У цьому контексті Є. І. Макаренко зазначив, що затримання застосовується тільки в разі, якщо особа затримана у зв'язку зі вчиненням нею кримінального правопорушення, і тому законним є лише затримання, що здійснено з метою досягнення цілей, передбачених Конвенцією про захист прав і основоположних свобод особи¹¹¹, що ми підтримуємо, але до такої позиції вченого доцільно додати, що, навіть незважаючи на тимчасовий характер, затримання пов'язане з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність, тому й негативно і суттєво впливає на психічний стан людини. У зв'язку з цим конституційно закріплено гарантії забезпечення прав і свобод затриманої особи набувають важливого значення, адже вони є показником і підтвердженням наявності демократичного суспільства, а також необхідною умовою становлення і формування правової держави. У даному напрямі діяльності в Україні на законодавчому рівні постійно створюються та запроваджуються відповідні правові умови. Водночас їх правозастосовний характер свідчить про наявні прогалини, які слід усунути.

Крім наведеного вище, випадки можливого затримання особи також закріплено в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права¹¹². Зокрема, у ст. 9 цього

¹¹⁰ Справа «Влох проти Польщі» [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 19.10.2000 р. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – № 4. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=326>; Справа «Гусинський проти Росії» [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 29.04.2004 р. – Режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rgusinskiy.html>; Справа «Свіпста проти Латвії» [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 09.03.2006 р. / [неофіц. переклад]. – Режим доступу: <https://www.lawmix.ru/vas/124104>.

¹¹¹ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 6. – С. 302.

¹¹² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

Пакту передбачено, що ніхто не може бути позбавлений волі інакше, ніж на підставах і в порядку, передбаченому законом. Також кожному заарештованому негайно повідомляються зрозумілою для нього мовою причини та підстави його арешту і в терміновому порядку повідомляється про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього. Крім того, кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення тощо.

Значна увага приділяється питанню дотримання прав людини при її затриманні Міжнародними стандартами щодо правового забезпечення прав і свобод людини, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй. Так, ними передбачено, що жодного затриманого не можна піддавати тортурам або іншому жорстокому, нелюдському чи принизливому поводженню чи покаранню, або жорстокості чи погрозам у будь-якій формі. Затримані мають утримуватися лише у відведених для цього місцях, члени їхніх родин та юридичні представники мають право на повну інформацію про них. Затриманий має право бути поінформований про причини свого затримання та висунуті проти нього обвинувачення. Дії, спрямовані на підтримання дисципліни, мають передбачатися законом та іншими нормативними актами. При цьому вони не повинні перевищувати меж, необхідних для забезпечення безпеки ув'язнених, а також не бути жорсткими¹¹³.

Разом із тим у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3452 «Про правила по захисту всіх осіб, які піддані в будь-якій формі затриманню і тюремному утриманню», ухваленій 9 грудня 1975 р., встановлено, що жоден заарештований або утримуваний під вартою не повинен піддаватися

¹¹³ Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтримці правопорядку. Документально-джерелознавчий довідник / упоряд.: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. – К., 2002. – С. 38-39.

фізичному чи психічному примусу, тортурам, насильству, погрозам або впливам будь-якого виду, обману, хитрощам, оманливим навіюванням, тривалим допитам, гіпнозу, впливу наркотиків або інших засобів, здатних порушити чи послабити свободу його дій чи рішень, його пам'ять чи його здатність мислити¹¹⁴.

З дослідженого питання суттєвого значення має Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі» від 9 грудня 1988 р. № 43/173. Відповідно до принципу 2 цієї Резолюції затримання повинно здійснюватися лише в суворій відповідності до положень закону і тільки компетентними посадовими особами чи особами, уповноваженими законом. При цьому згідно з принципом 36, затримання такої особи на період проведення слідства і судового розгляду здійснюється лише з метою відправлення правосуддя на підставах і згідно з умовами та процедурами, визначеними законом¹¹⁵.

Вивчаючи це питання С.Є. Абламський зазначив, що в наведених міжнародних документах уперше було закріплено комплекс основних прав і свобод людини та громадянина, які на сьогодні прийнято називати міжнародними правовими стандартами. Їх значення полягає в тому, що в них проголошено: «...всі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах, що надає кожному право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення основних прав і законних інтересів, закріплених Конституцією та іншими законами», «...всі люди є рівними перед законом і мають право без

¹¹⁴ Декларация о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 09.12.1975 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_084.

¹¹⁵ Резолюция 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН от 09.12.1988 г. «Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_206.

будь-якої дискримінації на рівний захист законом, а також жодне обмеження чи применшення будь-яких основних прав людини» та ін.¹¹⁶

Отже, аналіз норм наведених міжнародних правових актів дає змогу стверджувати, що вони допускають можливість затримати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Перш за все, це пов'язано з тим, що затримання полягає в запобіганні протиправним діям та з'ясуванні причетності затриманого до вчиненого кримінального правопорушення. Досягається вона шляхом захоплення правопорушника, виявлення й закріплення слідів кримінального правопорушення й інших фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, перешкоджання спробам підозрюваного сфальсифікувати докази та уникнути відповідальності за вчинене діяння¹¹⁷.

Слід наголосити, що право особи на свободу та особисту недоторканність гарантовано кожній людині. Як констатовано в рішенні ЄСПЛ від 2 жовтня 1980 р. по справі «Гуццарді проти Італії», право на свободу і особисту недоторканність слід розуміти як концепцію, згідно з якою недоторканність слід розглядати разом зі свободою як гарантію проти свавільного втручання матеріального чи процесуального характеру органів державної влади¹¹⁸. На нашу думку, наведена концепція цілком прийнятна і відповідає вимогам сьогодення. Разом із викладеним вбачається за доцільне наголосити, що норми цих міжнародних правових актів є

¹¹⁶ Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / С. Є. Абламський / за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора О. О. Юхна. – Харків : Панов, 2015. – С. 130-131.

¹¹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – С. 176.

¹¹⁸ Справа «Гуццарді проти Італії» [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 02.10.1980 р. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>.

відсильними, на що вказує положення щодо відповідності закону та можливості здійснення затримання особи лише компетентним органом держави. Така вимога зумовлена тим, що в усіх випадках затримання супроводжується обмеженням свободи та особистої недоторканності людини, тобто зачіпає одне з невідчужуваних прав. Відтак не випадково, що положення, які регламентують порядок затримання, а також строк, протягом якого допускається обмеження конституційних прав і свобод людини, закріплено на міжнародному рівні. Слушною в цьому контексті є думка А. В. Лапкіна, який зазначив, що їх значення для національного законодавства України полягає в тому, що вони слугують своєрідним орієнтиром, а також становлять відносно автономну систему. Учений наголосив, що такі норми потребують конкретизації і доповнення з боку норм внутрішньодержавного права, оскільки містять найбільш загальні положення, які в кожній окремій державі мають свою специфіку¹¹⁹, що ми цілком підтримуємо, адже юридична сила міжнародних правових актів в Україні залежить від того, чи ратифікований договір Верховною Радою України. Слід зазначити, що окремі норми міжнародних правових актів імплементовано в національне законодавство, зокрема ст. 29 Конституції України гарантує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність і передбачає, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом 72 годин з моменту затримання їй не буде вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою¹²⁰. Однак така норма є загальною і більш детально конкретизована в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, а саме: як одна із заasad кримінального провадження. Зокрема, у ст. 12 «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність» встановлено, що під час кримінального провадження ніхто

¹¹⁹ Лапкін А.В. Правові основи прокурорської діяльності: наук.-практ. посіб. / А.В. Лапкін ; за ред. П. М. Каркача. – 2-ге вид., змінене і допов. – Харків : Право, 2013. – С. 7.

¹²⁰ Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

не може бути затриманий або обмежений у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах і в порядку, передбаченому КПК України.

У цілому, на думку А. П. Закалюка, Конституція України відповідає сучасним цивілізаційним правовим стандартам гуманізму, проте через низку об'єктивних та особливо суб'єктивних причин не все, що проголошено Основним законом та іншими актами законодавства стосовно прав і свобод людини та громадянина, знайшло практичне втілення в реальних правовідносинах. Реформи тривалий час гальмувалися, а демократичні перетворення та гуманістичний розвиток здебільшого мали зразок декларацій, які супроводжувалися «декоративними змінами», зокрема у сфері протидії злочинності¹²¹.

Крім того, як цілком слушно зауважив В. Г. Гончаренко, передбачене Конституцією виключення (нагальна необхідність) з фундаментального права на свободу, на недоторканність особи має бути як найретельніше обґрунтовано в законодавстві, виписана чітка процедура виконання, встановлена жорстка відповідальність за порушення в його здійсненні¹²². У свою чергу, Є. І. Макаренко зазначив, що в Основному законі України йдеться про тримання особи під вартою (арешт), а не про її «фізичне затримання», що зазвичай уживається в ситуаціях нагальної необхідності запобігти злочинові чи його припинити¹²³.

¹²¹ Закалюк А. П. Ідеї гуманізму і сучасна практика кримінальних покарань / А. П. Закалюк // Вісник Центру суддівських студій. – № 2–3. – 2004. – С. 12–13.

¹²² Гончаренко В. Г. Правові питання затримання особи в кримінальному провадженні / В. Г. Гончаренко // Часопис академії адвокатури України. – 2014. – № 2 (23). – Том 7. – С. 11.

¹²³ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 6. – С. 302-303.

Ґрунтуючись на дослідженні КПК України 2012 р., К. Д. Волков констатував, що в ньому визначено сукупність підстав правомірного обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: 1) загальні підстави до обрання запобіжних заходів (ст. 177, 178, 194 КПК України); 2) підстави до обрання конкретних запобіжних заходів (наприклад, підстави до обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою мають відповідати як загальним підставам, так і тим, що конкретизуються в ст. 183 КПК України; також окремо передбачено підстави застосування запобіжних заходів стосовно неповнолітніх (ст. 492, 493 КПК України), щодо особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування (ст. 508 КПК України), під час екстрадиції (ст. 583–585 КПК України); 3) підстави до затримання особи за ухвалою слідчого судді (ст. 187–191 КПК України); 4) підстави до затримання особи без ухвали слідчого судді (ст. 207–208 КПК України) та ін.¹²⁴ Наведене свідчить про гуманізацію кримінального процесуального законодавства України, що, зважаючи на сучасні вимоги міжнародної спільноти, є цілком виправданим.

Щодо права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні, то, на думку О. О. Левендаренка та С. Ю. Бутенка, вона: 1) відображає міжнародний правовий стандарт кримінального судочинства; 2) може розглядатись і як елемент юридичної конструкції, і як самостійна категорія; 3) відображає відносини між державою, її органами та особою, щодо якої таке право обмежується; 4) вимагає від держави виконання «позитивних» і «негативних» обов'язків; 5) має компонентну структуру, елементи якої перебувають у нерозривному зв'язку з особистістю, наділеною недоторканністю; 6) може поширюватися на всіх

¹²⁴ Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кирило Дмитрович Волков; Нац. акад. прокур. України. – Київ, 2015. – С. 84-85.

учасників кримінального провадження, а не тільки на підозрюваного, обвинуваченого¹²⁵.

У той же час, на думку, В. В. Назарова, в кримінальному судочинстві недоцільно ототожнювати право на свободу та особисту недоторканність, адже вони є різними за своїм правовим змістом. На обґрунтування цього учений зазначив, що право на свободу це можливість особи поводитися на власний розсуд, незв'язність чужою волею, примусом, здійснення поставленої перед собою мети. При цьому право на особисту недоторканність це свобода особи від незаконного і необґрунтованого затримання, арешту чи позбавлення волі в інший спосіб, а також будь-яких інших дій, спрямованих на обмеження особи вільно розпоряджатися своїми діями¹²⁶. Однак ні Конституція України, ні наведені вище міжнародні правові акти не містять такого розмежування.

Беручи до уваги пріоритетність порушеного питання, слід відзначити точку зору В. С. Чистякової, яка доречно зауважила, що обмеження прав особи це встановлені законом винятки з правового статусу громадянина в силу певних обставин, що мають превентивний характер, адже застерігають від можливої негативної поведінки і несприятливих наслідків¹²⁷. При цьому наголосимо, що таке обмеження має здійснюватися в результаті проведення чітко регламентованих процесуальних дій уповноваженими на те службовими особами з дотриманням прав і свобод затриманого.

У контексті нашого дослідження слід взяти до уваги процедуру «Habeas Corpus - habeas корпус», яка успішно діє

¹²⁵ Левендаренко О. О. Сутність особистої недоторканності особи в кримінальному процесі України та рішеннях Європейського суду з прав людини / О. О. Левендаренко, С. Ю. Бутенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – № 2. – С. 111.

¹²⁶ Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України : монографія / В. В. Назаров. – Х. : Золота миля, 2009. – С. 160-163.

¹²⁷ Чистякова В. С. Законность и обоснованность применения мер уголовно-процессуального принуждения : учеб. пособ. / В. С. Чистякова; Отв. ред.: Лупинская П. А. – М. : Изд-во ВЮЗИ, 1978. – С. 25.

в кримінальному судочинстві англосаксонської системи. За дослідженням О. П. Кучинської, така процедура історично бере свій початок від прийняттям в Англії Великої хартії вольностей 1215 р., завдяки якій у подальшому було прийнято «Акт про краще забезпечення свободи підданого та про запобігання ув'язненням за морями» 1679 р. Цей документ втілював у собі вимоги про презумпцію невинуватості, дотримання законності під час затримання, швидкого та оперативного суду, що здійснюється за належною процедурою та за місцем вчинення злочину. Крім того, учена відмітила, що в ньому було завершено розвиток інституту судової перевірки правильності арештів¹²⁸.

Як зазначив Д. А. Саблін, особливість клопотання «хабеас корпус» полягає в тому, що воно може бути подано на будь-якій стадії кримінального процесу, зокрема й засудженим. У разі якщо засуджений зможе переконати суд у незаконності або необґрунтованості свого арешту, то суд буде зобов'язаний визнати незаконним і саме його засудження¹²⁹.

У сучасному вигляді, відповідно до розділу 9 ст. 1 Конституції США, кожен громадянин, який піддався арешту, має право безперешкодно звернутися до суду з клопотанням про перевірку законності, обґрунтованості та правильності позбавлення його свободи¹³⁰.

Дещо в інший спосіб питання можливого затримання особи врегульовано законодавством європейських країн. Наприклад, в Італії затримання застосовується в разі, якщо є серйозні докази винуватості особи й підстави побоюватися,

¹²⁸ Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 20.

¹²⁹ Саблін Д. А. Права человека : учеб. пособ. / Д. А. Саблін. – Оренбург : ОГУ, 2004. – С. 136-137.

¹³⁰ Кушніренко О. Г. Процедура «хабеас корпус» та її втілення в законодавстві України / О. Г. Кушніренко // Становлення сучасної науки : матеріали міжнар. наук. конф., Прага, 2007 р. / Publishing House «Education and Science» s.r.o. – П., 2007.

що вона переховуватиметься, а невжиття відповідних заходів може призвести до реальної загрози для оточуючих¹³¹.

У Великобританії, зокрема Законом «Про поліцію та кримінальні докази» 1984 р. констеблю надано право заарештувати неповнолітнього, якщо: а) у констебля є вагомі причини сумніватися, що повідомлене неповнолітнім прізвище є його власним прізвищем; б) існують вагомі причини вважати, що арешт є необхідним для попередження подальших протиправних дій неповнолітнього¹³².

Згідно з федеральним законодавством Сполучених Штатів Америки агенти Федерального бюро розслідувань (ФБР) наділені правом здійснювати затримання (арешт) без ордеру, якщо вони мають розумні підстави вважати, що особа вчиняє або вчинила тяжкий злочин¹³³. Вбачається, що в даному випадку використано оціночне поняття «розумні підстави», що, на нашу думку, з метою недопущення свавілля у сфері кримінального судочинства слід уникати. Крім того, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність також закріплено ст. 66 Конституції Франції та деталізовано в КПК Франції 1958 р.¹³⁴

У практичній площині суттєве значення має реалізація права затриманої особи на оскарження щодо обґрунтованості здійсненого затримання. Таке право затриманого є таким, що в будь-який час він може оскаржити в суді своє затримання. На думку О. І. Тищенко, таке право

¹³¹ Делла Марра Т. Уголовный процесс Италии: (реформа и контрреформа) / Т. Делла Марра // Государство и право. – 1994. – № 1. – С. 126.

¹³² Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: учеб. пособ. / Э. Б. Мельникова. – М.: Дело, 2000. – С. 73; Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія / І. А. Тітко. – Харків: Право, 2010. – С. 124.

¹³³ Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія / І. А. Тітко. – Харків: Право, 2010. – С. 241; Николайчик В. М. Правовое принуждение в сфере уголовного преследования / В. М. Николайчик // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – № 2. – С. 98.

¹³⁴ Кримінально-процесуальний кодекс Франції від 23 грудня 1958 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT00000607115>.

гарантується ст. 29 Конституції України, яка втілює міжнародно-правові стандарти, що міститься в п. 4 ст. 5 Конвенції, згідно з яким кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним. Право підозрюваного вимагати перевірку обґрунтованості затримання передбачено п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК України, що має значення загальної імперативної норми. Незважаючи на це, у чинному законодавстві України не встановлено окремої процедури оскарження затримання, підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику, іншим учасникам кримінального провадження слід керуватися правилами ст. 206 КПК України. Зокрема у ч. 5 ст. 206 КПК України закріплено, що слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких вона трималася, не доведе існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді¹³⁵. На нашу думку, не менш важливою також є ч. 4 ст. 208 КПК України, в якій закріплено, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою про можливість вимагати перевірку обґрунтованості свого затримання. Водночас у положеннях КПК України не передбачено правового механізму щодо можливості оскаржити законність здійсненого затримання.

Отже, кримінальні процесуальні гарантії забезпечення прав затриманої особи сприяють ефективності дій та застосуванню положень КПК України практичними працівниками. Сьогодні в кримінальному провадженні механізм захисту як підсистема механізму забезпечення прав і свобод людини є, на думку В. В. Назарова, пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів щодо відновлення

¹³⁵ Тищенко О. І. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід / О. І. Тищенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Серія ПРАВО. – Вип. 21. – Ч. II. – Т. 3. – С. 167.

порушеного права та неприпустимості такого порушення, а також створення відповідних правових гарантій. На думку вченого це пов'язано з тим, що обмеження або порушення будь-якими суб'єктами прав та свобод особи зумовлює необхідну сукупність суб'єктивних прав, правових механізмів та інститутів, які б давали можливість особі захистити свої права перед державою, її органами, змусити підприємства, установи, організації, посадових осіб виконувати вимоги Конституції і законів України. Самі заходи захисту є первинною захисною реакцією на факт відхилення від охоронних заходів, мають завдання змусити зобов'язану особу виконувати обов'язки, покладені на неї законом. Крім того, захист прав є об'єктивною необхідністю, оскільки всі права, надані особистості і не забезпечені необхідними засобами захисту в разі їх порушення, є лише «декларативними правами». Забезпечення прав людини в кримінальному провадженні полягає в наданні відповідному суб'єкту, який залучається чи допускається у дане провадження ефективних засобів захисту в разі їх порушення. І це цілком логічно, адже про ефективне забезпечення будь-якого права може йтися лише тоді, коли існує ефективний механізм його захисту¹³⁶.

Як слушно зауважив С. Шевчук, питання захисту прав людини та приведення українського законодавства за формою і змістом до європейського рівня, хоча б з погляду мінімальних стандартів, які гарантуються Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод та практикою Європейського суду з прав людини, є, по суті, нашим першим важливим європейським іспитом відданості нашої правничої еліти європейським правовим ідеалам та цінностям. Позитивне складання цього іспиту необхідно не лише для задоволення євроінтеграційних прагнень України та її вступу до Європейського Союзу. Це насамперед потрі-

¹³⁶ Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 387.

бно нашим громадянам, фізичним та юридичним особам, які щоденно потерпають від порушення своїх прав і свобод¹³⁷.

Європейський комітет з питань запобігання катуванням вважає, що основні гарантії, які надаються затриманим поліцією з метою мінімізації обмеження конституційних прав, а то й їх порушення, мають бути більш посилені (і це може значно полегшити роботу поліцейських службовців), необхідно фіксувати всі аспекти затримання особи, відображати всі заходи, вжиті щодо неї (час, коли особу було позбавлено волі, та мотив(и) цього заходу; коли особу було поінформовано про її права; фіксація ушкоджень, проявів душевних захворювань і т. ін.; коли було сповіщено близьких, консула чи адвоката, а також час, коли вони відвідували затриману особу; коли було запропоновано їжу; коли проводився допит; коли особу було переведено до іншого закладу або звільнено тощо). Слід вимагати, щоб зацікавлена особа ставила підпис під різними пунктами заходів (наприклад, тими, де йдеться про речі, які можуть бути в розпорядженні особи, або про факт повідомлення про її права та про застосування або відмову в застосуванні якогось із прав). Водночас необхідно, щоб адвокат затриманої особи мав доступ до таких документів¹³⁸, що ми підтримуємо. Вважаємо, що наведені гарантії є доцільними та необхідними для ефективної реалізації затриманою особою права на захист, що вимагає свого чіткого законодавчого закріплення. Більш докладно право затриманого на захист розглянемо в третьому розділі.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що для усунення законодавчих прогалів доцільно узгодити положення кримінального процесуального законодавства України з міжнародними правовими актами та рішеннями Європейського суду з прав людини в частині регулювання затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

¹³⁷ Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини : монографія / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2002. – С. 8.

¹³⁸ Проти катувань. Європейські механізми запобігання катуванням та жорсткому поводженню. № 27 (68) / Харківська правозахисна група. – Харків : Фоліо, 2005. – С. 93-94.

Розділ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ПІДОЗРЮВАНОЇ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ

2.1. Мета, підстави та момент затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення

Питання, пов'язані з регулюванням мети, визначення підстав і встановлення чіткого моменту затримання особи в кримінальному провадженні надзвичайно важливі як у теоретичному плані, так і в практичній площині. Зокрема, їх чітке законодавче закріплення дозволяє уникнути безпідставного обмеження конституційних прав, свобод та законних інтересів особи, а також забезпечує неухильне дотримання засад верховенства права і законності в кримінальному судочинстві.

У юридичній літературі можна зустріти твердження, що наявність підстав для затримання особи є правом, а не обов'язком, на чому наголошували ще радянські вчені. Так, З. Ф. Коврига зазначав, що наявність будь-якої з підстав затримання особи, передбаченої в законі, не тягне за собою її автоматичного затримання. Необхідність здійснення затримання особи обумовлюється наявністю мети, щодо якої застосовується цей вид кримінального процесуального примусу. На підтвердження своєї позиції вчений навів приклад, що за наявності факту, коли очевидці та потерпілий безпосередньо вкажуть на підозрюваного як на особу, яка вчинила злочин, або в неї будуть виявлені знаряддя злочину, то в такому разі негайне її затримання не є необхід-

ним¹³⁹, з чим не можна погодитися, оскільки в такому разі втрачається можливість подальшого швидкого, повного й неупередженого розслідування та вирішення справи по суті.

Звернемо увагу на те, що на теренах колишнього СРСР підстави затримання особи були закріплені в Положенні про порядок короткострокового затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, затвердженому Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 липня 1976 р. Зокрема, згідно зі ст. 1 цього Положення затримання особи здійснювалося з метою з'ясування причетності затриманого до кримінального правопорушення і вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою¹⁴⁰.

Протягом певного часу в науковій літературі зберігався такий підхід до визначення підстав затримання, але вчені поступово пропонували їх розширення з урахуванням завдань кримінального процесу. Так, на думку А. П. Гуляєва, затримання підозрюваного може бути мотивовано необхідністю: 1) запобігти подальшій злочинній діяльності або попередити вчинення нового злочину; 2) перешкодити ухиленню від слідства; 3) ізолювати підозрюваного від суспільства та ін.¹⁴¹

Не досить аргументованою з цього питання видається наукова позиція О. І. Трусова та О. О. Терегулової щодо внесення до переліку підстав затримання особи з'ясування її особистості¹⁴², оскільки це є невід'ємною частиною встановлення факту вчинення кримінального правопорушення

¹³⁹ Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / З. Ф. Коврига; науч. ред.: Лютиков Н. Е. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – С. 139-140.

¹⁴⁰ Ведомости Верховного Совета СССР. – 1976. – № 29. – Ст. 426.

¹⁴¹ Гуляев А. П. Задержание лиц, подозреваемых в совершении преступления : учеб. пособ. / А. П. Гуляев, С. А. Данилюк, С. Н. Забарин; под общ. ред. А. П. Гуляева. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – С. 16.

¹⁴² Уголовный процесс : учеб. / под ред. К. Ф. Гуценко. – М. : Зерцало, ТЕИС, 1996. – С. 137; Терегулова А. А. Правовое положение подозреваемого в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Антонина Александровна Терегулова. – Челябинск, 2008. – С. 48-49.

саме цією особою, але аж ніяк не окремою підставою для здійснення затримання особи.

Іншу думку висловила Л. І. Даньшина, яка вважає, що мотиви затримання особи збігаються з підставами для обрання запобіжних заходів, особливо такого, як тримання під вартою¹⁴³, з чим також важко погодитися, оскільки поняття «мотив» і «підстава» є різними за своєю правовою та етимологічною суттю. У такому разі відбувається підміна одного поняття іншим, що є неприпустимим і, з одного боку, може призвести до порушення прав та законних інтересів затриманої особи, а з іншого – до вимушеного звільнення такої особи, якщо вона навіть дійсно вчинила кримінальне правопорушення.

Власну позицію з цього питання висловив В. Ю. Мельников, на думку якого підставою затримання особи можуть бути фактичні дані, отримані як з процесуальних джерел, так і в ході здійснення оперативно-розшукових заходів щодо виявлення та розкриття злочинів, якщо вони встановлюють причетність особи до вчинення злочину і є дані, які підтверджують, що підозрювана особа може сховатися, або її особистість не встановлена. Отримані та подані у визначеному законом порядку оперативно-розшукові дані можуть бути використані як підстава затримання¹⁴⁴. З приводу цього зауважимо, що чинним КПК України такої підстави для затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, не передбачено.

Власну позицію з цього питання надав В. М. Тертишник, який зазначив, що фактичними підставами застосування запобіжних заходів, зокрема затримання, є наявність системи неспростованих доказів вчинення відповідною особою злочину. У зв'язку з цим учений наголосив, що на підставі Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завда-

¹⁴³ Даньшина Л. И. Возбуждение уголовного дела и предварительное расследование в уголовном процессе России / Л. И. Даньшина. – М.: Изд-во «Экзамен», 2003. – С. 100.

¹⁴⁴ Мельников В. Ю. Задержание подозреваемого : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Виктор Юрьевич Мельников. – Краснодар : КубГУ, 2004. – С. 8.

ної громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» громадянин має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в разі його незаконного арешту. Зазначене право виникає якщо винесено постанову про закриття справи за відсутністю складу злочину або недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину. У такому разі законним буде вважатися лише такий арешт, коли в діях підозрюваного, обвинуваченого встановлено наявність складу злочину, тобто зібрані беззаперечні докази вчинення особою злочину¹⁴⁵.

Розмежування понять «умова», «підстава» і «мотив» кримінального процесуального затримання особи запропонував А. В. Ольшевський. На його думку, умови, необхідні для застосування кримінального процесуального затримання, це основні вимоги, дотримання яких за наявності підстав і мотивів затримання дозволяють застосувати дану міру кримінального процесуального примусу до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину. При цьому підстави кримінального процесуального затримання це фактичні дані, отримані з джерел, наведених у законі, а також з інших джерел, включаючи відомості, отримані під час здійснення оперативно-розшукових заходів, що свідчать про причетність підозрюваного до вчинення конкретного злочину. У свою чергу, мотиви кримінального процесуального затримання це засновані на матеріалах кримінального провадження обґрунтовані побоювання, що, перебуваючи на волі, особа, підозрювана у вчиненні злочину, сховається від дізнання чи попереднього слідства, продовжить займатися злочинною діяльністю або перешкоджатиме провадженню в справі. Зазначене спонукає орган досудового розслідування,

¹⁴⁵ Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Володимир Митрофанович Тертишник ; Дніпропетр. держав. ун-тет внутр. справ. – Дніпр., 2009. – С. 409.

прокурора застосувати процесуальне затримання до даної особи¹⁴⁶.

Як вважає Ю. В. Бубир, мету застосування затримання слід визначати за аналогією з запобіжними заходами¹⁴⁷. Аналогічної позиції дотримується й О. М. Панокін, на думку якого мета затримання особи є похідною від підстав для обрання запобіжного заходу. Затримання здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний зможе сховатися від органу досудового розслідування чи суду; продовжити займатися злочинною діяльністю; загрозувати свідкові чи іншим учасникам кримінального судочинства, знищити докази або іншим шляхом перешкодити здійсненню кримінального провадження, а також для забезпечення виконання вироку або можливої видачі особи¹⁴⁸. Проте, на нашу думку, з наведеними твердженнями учених не можна погодитися, адже сутність правого інституту затримання відрізняється від запобіжних заходів. У зв'язку з цим вважаємо недоцільним об'єднувати й мету їх застосування.

У межах даної дискусії більш розширено та докладно визначив мету затримання особи Є. І. Макаренко. Учений зазначив, що метою затримання особи є прагнення отримати, дослідити та перевірити беззаперечні, викривальні докази в кримінальному провадженні. При цьому затримання створює реальні умови для проведення слідчих (розшукових) дій зі збирання доказів, в яких є вкрай необхідною участь або присутність підозрюваного. Прикладом цього може бути невідкладне проведення огляду місця події, за-

¹⁴⁶ Ольшевский А. В. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Андрей Витальевич Ольшевский; Московский ун-т МВД России. – Москва, 2006. – С. 8.

¹⁴⁷ Бубир Ю. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Юхно. – Харків : НікаНова, 2015. – С. 92.

¹⁴⁸ Панокін А. М. Задержание подозреваемого в уголовном судопроизводстве/ А. М. Панокін // Актуальные проблемы российского права. – 2013. – № 4 (29). – С. 484.

тримання, освідкування та особистий обшук затриманої особи, що сприяє можливому виявленню в неї знарядь, предметів кримінального правопорушення (грошей, цінностей та інших речей, отриманих кримінально протиправним шляхом) або тих матеріальних об'єктів, які зберегли на собі його сліди чи містять інші відомості та можуть бути використані як докази, що підлягають встановленню під час досудового розслідування. Однак ігнорування доказової мети, зокрема використання відомостей щодо обставин затримання підозрюваного для доказування злочину та винності затриманого в його вчиненні, має розцінюватися як суттєва шкода в забезпеченні кримінального провадження¹⁴⁹, що ми підтримуємо.

З огляду на викладене вище вважаємо, що на законодавчому рівні необхідно закріпити окремо мету затримання особи й застосування запобіжних заходів. Так, у чинному КПК України слід закріпити додаткове положення про те, що метою затримання особи є з'ясування причетності затриманого до вчиненого кримінального правопорушення (затримання особи без ухвали слідчого судді, суду), а також забезпечення виконання покладених процесуальних обов'язків і здійснення належного виконання завдань кримінального провадження (затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду). На нашу думку, таке положення буде відображати мету кожного виду затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Про актуальність викладеного свідчить й той факт, що серед практичних працівників правоохоронних органів України можна почути думку про те, що в окремих випадках метою затримання особи є примус до дачі показань, зізнання у вчиненні кримінального правопорушення та ін. Хибне ж розуміння такої мети затримання особи може призвести до необґрунтованого порушення прав і свобод особи. Отже, подібні випадки не повинні залишатися поза увагою,

¹⁴⁹ Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 6. – С. 306.

особливо з боку прокурора як процесуального керівника досудового розслідування.

При аналізі підстав затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, Л. П. Маланюк зазначив, що виникає низка суттєвих проблем, які повною мірою проявляються на практиці. На його думку, якщо орган досудового розслідування володіє беззаперечними доказами, які вказують на те, що саме дана особа вчинила злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, але таку особу не застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення і на неї не вказує очевидець або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події, то її можна лише викликати з метою повідомлення про підозру. І лише після цього дану особу можна буде затримати з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У зв'язку з наведеним автор цілком доречно вважає, що такий алгоритм дій слідчого є неправильним, адже може зашкодити слідству, оскільки при отриманні виклику особа, яка дійсно вчинила злочин, відразу ж почне знищувати усі сліди своєї злочинної діяльності або взагалі стане переховуватись від органу досудового розслідування¹⁵⁰, що ми підтримуємо.

На сьогодні в практичній діяльності із зазначеного вище питання мають місце факти невиконання положень ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме коли затримання особи було здійснено не під час вчинення правопорушення або не безпосередньо після його вчинення. Так, у 2014 р. Генеральною прокуратурою України виявлено, що більш ніж 700 осіб (за 3 місяці 2015 р. – 200) затримано, коли після вчинення ними правопорушення минуло більше однієї доби. Найбільше таких порушень допущено у Вінницькій, Дніпропет-

¹⁵⁰ Маланюк Л. П. Проблемні питання застосування норм КПК України в практичній діяльності при затриманні особи, підозрюваної у вчиненні злочину, під час досудового розслідування / Л. П. Маланюк // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовт. 2014 р. / редкол.: С. Є. Кучерина (голов. ред.), В. В. Федосєєв (заст. голов. ред.) та ін. – Харків : Право, 2014. – Вип. 6. – С. 63.

ровській, Житомирській, Київській, Хмельницькій, Черкаській областях та м. Києві.

Наприклад, слідчим Славутського РВ УМВС України в Хмельницькій області в кримінальному провадженні від 17.02.2014 р. за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України 06.06.2014 р. та 07.06.2014 р. затримано підозрюваних, хоча правопорушення вчинено ними ще 15.02.2014 р. У кримінальному провадженні № 12014200110002289 від 11.12.2014 р. мало місце незаконне затримання гр. Горбунова М.О. у порядку ст. 208 КПК України, якого без наявності достатніх підстав для оголошення підозри поміщено до Шосткинського ізолятора тимчасового тримання (далі – ІТТ). Процесуальним керівником відмовлено в повідомленні про підозру за ч. 2 ст. 186 КК України, у зв'язку з цим гр. Горбунова М.О. було звільнено. Аналогічно в кримінальному провадженні № 12014200440003108 від 24.06.2014 р. за ст. 190 ч. 2 КК України працівниками Сумського МВ 04.07.2014 гр. Бойко О.В. затримано на підставі ст. 208 КПК, а слідчий звернувся з клопотанням до слідчого судді про обрання запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання лише 07.07.2014 р.

У наведених вище та інших подібних випадках порушення вимог законодавства призводить до звільнення осіб судами за результатами розгляду скарг про незаконне затримання (Івано-Франківська і Миколаївська області, м. Київ). Зокрема, ухвалою слідчого судді Казанківського районного суду Миколаївської області від 22.01.2014 р. задоволено скаргу захисника в інтересах підозрюваного за ч. 2 ст. 307 КК України Сорочана О. М. та останнього звільнено з-під варті в залі суду. Судом установлено, що підозрюваного затримано 21.01.2014 р. за злочин, який він вчинив 15.01.2014р., а тому підстав для його затримання не було.

У продовження звернемо увагу, що в КПК України не передбачено застереження про те, що підозрюваного, який грубо порушує запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, можна затримувати в момент такого порушення. Проте на практиці часто виникають ситуації, коли підозрю-

ваний, який перебуває на цілодобовому домашньому арешті без електронних засобів контролю, постійно покидає місце, де він відповідно до ухвали слідчого судді зобов'язаний знаходитися. Метою цього може бути тиск на осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (свідків, експертів, спеціалістів та ін.). У такому разі максимум, що може зробити прокурор або слідчий за погодженням із прокурором, це звертатися до слідчого судді з клопотанням про зміну запобіжного заходу на більш тяжкий, а саме на тримання під вартою. При цьому в клопотанні про зміну запобіжного заходу прокурор або слідчий повинен навести докази, що підтверджують грубе порушення підозрюваним запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Описана послідовність дій є процесуально не виправданою, адже підозрюваний, який перебуває під домашнім арештом, умисно може його порушити з метою втечі, а слідчий, який знає про наміри підозрюваного, не може його затримати без ухвали слідчого судді¹⁵¹. На нашу думку, наведені обставини позбавляють можливості досягнути завдань кримінального провадження. Беручи до уваги викладене, вважаємо за доцільне внести до чинного КПК України відповідні доповнення з цих питань. Так, ч. 1 ст. 208 КПК України доповнити п. 4, у якому передбачити можливість затримання особи в разі порушення запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Підтримали таку позицію й більшість опитаних нами в ході дослідження респондентів, зокрема 67,4 % слідчих й 54,9 % прокурорів.

Слід відмітити, що ст. 165-2 попереднього КПК України 1960 року надавала можливість затримати особу в разі оголошення її в розшук, але без вказівки на який саме – чи то міжнародний, чи міждержавний. У науковій літературі зазначається про доцільність такого доповнення чинного КПК України¹⁵². Підтримуючи такі пропозиції, ми вважає-

¹⁵¹ Маланюк Л. П. Вказана праця. – С. 63-64.

¹⁵² Валігура Д. М. Оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування та прокурора : автореф. дис. ... канд. юрид.

мо за доцільне доповнити ч. 1 ст. 208 КПК України положенням про те, що уповноважена службова особа вправі затримати підозрюваного, який був оголошений у міжнародний або міждержавний розшук, після чого вона зобов'язана протягом 60 годин з моменту затримання звернутися до суду з клопотанням про обрання чи зміну запобіжного заходу або звільнити особу. Таку позицію підтримали 79,1 % слідчих та 81,4 % прокурорів.

Практичний досвід автора показує, що проблемним питанням також є законодавче неврахування можливості використання даних, отриманих під час здійснення оперативно-розшукових заходів, як підставу затримання особи. З цього аспекту також необхідно внести відповідні зміни, зокрема ч. 1 ст. 208 КПК України доповнити п. 5, який викласти в такі редакції: «якщо фактичні дані, отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів, свідчать про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, і яка намагається переховуватися від органів досудового розслідування, прокуратури та/або суду». Подібної позиції дотримуються більшість опитаних нами респондентів, зокрема 81,4% слідчих та 85% прокурорів.

Крім того, звернемо увагу, що у положеннях КПК України не передбачено затримання особи, яка готує злочин, а лише в ст. 207 і 208 КПК України йдеться про замах на вчинення злочину, тобто особа вже починає його здійснювати. Зазначимо, що згідно з нормою ст. 15 Кримінального кодексу України замахом на злочин є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, незалежних від її волі.

Про необхідність вдосконалення положень КПК України з порушених питань свідчить і позитивний досвід застосування кримінального процесуального законодавства ін-

ших країн. Наприклад, серед інших підстав затримання особи пунктом «е» ч. 2 ст. 171 КПК Грузії передбачено можливість затримання, якщо особа знаходиться в розшуку. У свою чергу, у п. 1 ч. 1 ст. 165 КПК Молдови передбачено можливість затримання, якщо обвинувачений, підсудний порушують умови застосованого до них запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, а також існує захисний припис у разі насильства в сім'ї, якщо за вчинений ними злочин передбачено покарання у вигляді позбавлення волі.

Продовжуючи дослідження, звернемо увагу на визначення правової дефініції «обґрунтована підозра». Стосовно її законодавчого закріплення, то ще радянський вчений І. М. Гуткін вказав, що в кримінальному процесуальному законі перераховуються підстави не для затримання особи, а для пред'явлення підозри у вчиненні злочину¹⁵³. Проте кримінальне процесуальне законодавство того часу не оперувало терміном «підозра», а лише вказувало на наявність такого учасника процесуальних відносин, як підозрюваний. Інакше кажучи, на той час діяла схема «підозрюваний-підозра», а не навпаки, як це має місце сьогодні, що є більш логічним.

На сьогодні поняття «обґрунтована підозра» охарактеризовано в роботах таких науковців, як: С. Ю. Бутенко, К. Д. Волков, В. Г. Гончаренко, І. В. Гловюк, Л. М. Лобойко, В. Г. Уваров та ін., а також розкривається в рішеннях Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні ЄСПЛ по справі «Фокс, Кемпбел і Хартлі проти Сполученого Королівства» від 30.08.1990 р. зазначено що обґрунтована підозра передбачає (припускає) наявність фактів або інформації, які можуть переконати в тому, що особа могла вчинити злочин, про що свідчать відповідні обставини¹⁵⁴. Пізніше в рі-

¹⁵³ Гуткин И. М. Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания : учеб. пособ. / И. М. Гуткин ; Академия МВД СССР. – М., 1980. – С. 32.

¹⁵⁴ Дело «Фокс, Кэмпбэл и Хартли против Соединённого Королевства» [Электронный ресурс]: постановление Европейского суда по правам человека от 30.08.1990 г. – Режим доступа: http://european-court.ru/uploads/ECHR_Fox_Campbell_and_Hartley_v_the_United_Kingdom_30_08_1990.pdf.

шенні по справі «Степуляк проти Молдови» від 06.11.2007 р. ЄСПЛ визнав, що єдиною підставою взяття особи під варту, на яке посилався слідчий орган, було те, що потерпілий прямо вказав на затриманого, як на виконавця злочину. У зв'язку з цим ЄСПЛ констатував, що слідчий орган, ретельно не перевіривши факти з метою встановлення наявності обґрунтованої підозри, просто заарештував особу. Це дало ЄСПЛ можливість зробити припущення, що існувала інформація, яка не переконувала в тому, що особа могла вчинити це правопорушення, оскільки в матеріалах справи не було жодних підтверджуючих доказів про обґрунтованість підозри особи у вчиненні злочину¹⁵⁵.

З цього питання О. С. Мазур цілком доречно зауважила, що підозра - це припущення стосовно суб'єкта злочину, імовірне пояснення щодо якихось фактів чи обставин. Якщо в слідчого виникає підозра стосовно конкретної особи, то це не означає, що така особа стає підозрюваною в процесуальному сенсі. Офіційне повідомлення про підозру може стати юридичним фактом, завдяки якому в дію запускається весь механізм реалізації прав і законних інтересів підозрюваного. З урахуванням цього вчена наголосила, що нині поява в кримінальному процесі підозрюваного у зв'язку із застосуванням до нього заходів забезпечення кримінального провадження не розкриває дійсної природи підозри, адже: по-перше, підозра визначається через примус, а підозру породжує далеко не примус, а, навпаки, підозра тягне застосування заходів примусу; по-друге, затримання підозрюваного й застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження не вичерпує ситуації, за яких особа реально виявляється під підозрою органів кримінального переслідування. Поняття «підозра» переважно пов'язано із застосуванням до особи такого запобіжного за-

¹⁵⁵ Дело «Степуляк против Молдавии»: постановление Европейского суда по правам человека от 6 ноября 2007 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. – 2008. – № 5. – С. 17-19.

ходу, як затримання¹⁵⁶. При цьому зауважимо, що в ч. 1 ст. 276 КПК України передбачено й інші обов'язкові випадки повідомлення про підозру.

Разом з тим зазначимо, що існує відмінність в обґрунтуванні підозри, яка повинна бути притаманна для затримання особи, і підозри безпосередньо для обрання запобіжного заходу. Щодо першого випадку, то в наявності має бути тільки інформація або факт причетності особи у вчиненні кримінального правопорушення. У свою чергу, обставини, які необхідні для обрання запобіжного заходу, наведено в положенні ч. 1 ст. 177 КПК України, а саме: наявність обґрунтованої підозри в здійсненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, що дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити такі дії: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. На нашу думку, перелік зазначених підстав викладено законодавцем непослідовно, з огляду на це вважаємо, що для більш чіткої впорядкованості має сенс поміняти місцями п. 4 і 5 ч. 1 ст. 177 КПК України.

У межах цього питання звернемо увагу, що в ст. 207, 208 КПК України передбачено різні правові конструкції, адже в ст. 207 КПК України мова йде про вчинення кримінального правопорушення, а в ст. 208 КПК України вже про злочин. Однак ці поняття не є ідентичними, і їх не слід

¹⁵⁶ Мазур О.С. Інститут «підозри» у кримінальному процесі України: історія виникнення та сучасний стан / О.С. Мазур // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 208-209.

ототожнювати, оскільки аналіз ст. 3 КПК України дає підставу вважати, що кримінальне правопорушення включає в себе як злочин, так і кримінальний проступок. Виходячи з цього, можна констатувати, що згідно з КПК України уповноважена службова особа може затримати особу, яка щойно вчинила злочин. Разом з тим слід зазначити, що на сьогодні в національному законодавстві відсутнє поняття кримінального проступку.

Також слід зауважити, що перелік підстав для затримання особи, передбачених у ст. 208 КПК України, менший за обсягом і суттю, ніж у ст. 207 КПК України, адже уповноважена службова особа може затримати особу тільки за злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. При цьому в ч. 2 ст. 208 КПК України все ж таки встановлені винятки, зокрема, уповноважена посадова особа має право без рішення слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тільки у випадку, якщо підозрюваний не виконав процесуальні обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог про внесення грошових коштів як застави та надання документа, який це підтверджує. Виникає питання: чи має в такому випадку потерпілий право затримати особу, наприклад, при зустрічі такої особи на вулиці чи інших місцях. І взагалі чи буде таке затримання законним. На жаль, сьогодні відповіді на ці питання в КПК України немає, у зв'язку з чим виникає необхідність внесення відповідних змін, доповнень та уточнень.

Слід звернути увагу на те, що вперше на законодавчому рівні, зокрема в ст. 209 чинного КПК України, закріплено положення, відповідно до якого особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Порівняно з КПК 1960 р., відповідно до яко-

го чіткий момент затримання взагалі не визначався, а особа вважалася затриманою з моменту складання протоколу про затримання, нині це питання більш процесуально врегульовано. Водночас з моменту фактичного затримання і до моменту складання протоколу може минути кілька годин, у зв'язку з чим особа обмежується у вільному пересуванні понад встановлений законом час, що істотно порушує права і свободи людини і громадянина. Також у положенні ст. 209 КПК України вказано лише на уповноважену службову особу, у той час як законом передбачено й законне затримання, яке має право здійснити будь-який громадянин. У цьому разі момент затримання залишається недостатньо врегульованим. У даному випадку моментом затримання особи є доставлення її до найближчого правоохоронного органу, службові особи якого уповноважені процесуально оформити таке затримання¹⁵⁷. На нашу думку, у вказаному випадку слід вести мову про доставлення затриманої особи, а не про безпосередній момент її затримання як такий. Ураховуючи таку розмитість та неточність, вважаємо, що момент затримання особи доцільно поділяти на фактичний та процесуальний.

Спроби розмежувати момент затримання особи були зроблені ще радянськими вченими. Так, Д. Я. Мирський пропонував затримання особи поділяти на три взаємопов'язані етапи, а саме: 1) доставлення затриманого в міліцію; 2) вирішення уповноваженою особою питання про те, чи мало місце правопорушення, а також визначення, чи є вчинене правопорушення адміністративним проступком або ж містить ознаки злочину; 3) застосування до затриманої особи відповідних заходів, передбачених законом, зокрема: а) у разі встановлення відсутності в діях особи складу правопорушення повинно бути здійснено негайне її звільнення; б) у разі встановлення складу адміністративного

¹⁵⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – С. 519.

правопорушення здійснено накладення адміністративного стягнення; в) при виявленні ознак злочину слід відкрити кримінальне провадження і виконати всі необхідні процесуальні дії¹⁵⁸.

На думку В. Н. Григор'єва, дії, спрямовані на затримання підозрюваного, є взаємопов'язаними та утворюють динамічну систему. До переліку таких дій вчений відносить: 1) встановлення умов для затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, а також можливості призначення для неї покарання у вигляді позбавлення волі; 2) звільнення доставленого за відсутності для того умов, а в разі їх встановлення - з'ясування підстав затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину; 3) складання протоколу затримання; 4) заповнення статистичної картки; 5) забезпечення участі захисника; 6) повідомлення прокурору про затримання; 6) сповіщення близьких родичів підозрюваного про його затримання; 7) прийом затриманого в ІТТ (ізолятор тимчасового тримання); 8) проведення особистого обшуку; 9) огляд речей підозрюваного; 10) проведення дактилоскопіювання, 11) фотографування підозрюваного; 12) опитування і санітарна обробка затриманого; 13) розміщення в камері; 14) встановлення підстав для застосування до затриманого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його звільнення¹⁵⁹. Однак, на наш погляд, більшість наведених дій виходять за межі кримінальної процесуальної діяльності.

У свою чергу, О. І. Білоусов та С. М. Смоков вважають, що до числа дій, які входять в систему діяльності органів внутрішніх справ (сьогодні поліції) щодо затримання особи, перш за все належать ті, які безпосередньо визначені законом, зокрема: з'ясування підстав і мотивів затримання; складання протоколу затримання; повідомлення прокурора

¹⁵⁸ Мирский Д. Я. Правовая природа задержания лица, подозреваемого в совершении преступления / Д. Я. Мирский // Труды Иркутского ун-та. Сер. Юрид. – Т. 45. – Вып. 8. – ч. 4. – Иркутск : Иркутст. гос. ун-т., 1969. – С. 298.

¹⁵⁹ Григорьев В. Н. Задержание подозреваемого : учеб. / В. Н. Григорьев. – М. : Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1999. – С. 103-104.

про затримання; повідомлення членів сім'ї затриманого; особистий обшук при фізичному захопленні підозрюваного. Після доставки особи, яку затримано при вчиненні злочину, слідчий, перед тим як прийняти рішення про затримання такої особи, повинен з'ясувати обставини вчинення кримінального правопорушення та дати їм належну правову кваліфікацію¹⁶⁰.

Зважаючи на специфіку застосування цього інституту, А. Гриненко вказав, що процедура затримання особи представлена у вигляді «лінійних» і досить послідовних дій, які необхідно здійснити при затриманні, але окремі дії можуть бути поєднані між собою. Крім того, він наголосив, що в перерахованих діях не передбачено чіткої процедури порушення кримінальної справи (*на сьогодні – це початок досудового розслідування*), а також не визначено, коли саме фактичне затримання особи переходить у кримінально процесуальне. Відтак автор цілком доречно зауважив, що в законі необхідно чітко провести розмежування двох тісно взаємопов'язаних, але все ж таки різнорідних за процесуальною природою і доказовим значенням процедур, а саме: фактичного затримання особи та її затримання в процесуальному порядку¹⁶¹, що ми цілком підтримуємо.

На думку О. В. Ольшевського, якщо захоплення і доставлення особи, підозрюваної у вчиненні злочину, здійснено не на підставі постанови про затримання, то вони не є складовою частиною кримінального процесуального затримання і мають у такому разі адміністративний характер¹⁶². Водночас слід наголосити, що не слід змішувати два неоднорідні

¹⁶⁰ Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монографія / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – С. 67.

¹⁶¹ Гриненко А. Разграничение фактического и уголовно-процессуального задержания / А. Гриненко // Уголовный процесс. – 2002. – № 3. – С. 75-76.

¹⁶² Ольшевский А. В. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Андрей Витальевич Ольшевский; Московский ун-т МВД России. – Москва, 2006. – С. 11.

правові інститути затримання, зокрема кримінальний процесуальний і адміністративний.

За твердженням Є. О. Підусова, не всі елементи входять у зміст затримання особи як слідчої (*розшукової*) дії. Тому, на думку вченого, характеристика затримання як слідчої дії не повинна включати в себе такі елементи, як: доставлення затриманого в ІТТ; опитування і санітарна обробка; розміщення осіб по камерах. Зазначені дії відбуваються в межах кримінально-виконавчої і управлінської пенітенціарної, а не кримінальної процесуальної діяльності. Не входять до цього переліку й дії щодо встановлення підстав для застосування до затриманого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Ці дії можуть бути включено у зміст затримання при його характеристиці лише як заходи кримінального процесуального примусу. Учений вважає, що зміст затримання як слідчої дії, відповідно до класичної схеми, можна поділити на такі групи: 1) підготовчі дії; 2) виконання затримання; 3) фіксація результатів затримання¹⁶³]. На нашу думку, учений досить вузько подав перелік дій, які необхідні для здійснення затримання особи, адже важливе значення має й роз'яснення прав затриманому, про що безпосередньо зазначається в протоколі затримання. Не слід забувати й про повідомлення близьких родичів, членів сім'ї та органу (установи), який уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги.

На нашу думку, однозначно стверджувати про обов'язкове виконання наведених дій та їх послідовне проходження не вбачається доцільним, оскільки необхідність їх здійснення залежить від ситуації, яка може скластися в процесі затримання особи. Наприклад, якщо особу безпосередньо застали на місці вчинення кримінального правопорушення та її необхідно негайно затримати, то й не має можливості та часу на встановлення підстав для її затриман-

¹⁶³ Підусов Е. А. Задержание подозреваемого по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ: процессуальные и криминалистические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Евгений Александрович Пидусов. – Воронеж, 2002. – 181 с.

ня. Водночас певний мінімальний комплекс послідовних дій все ж таки доцільно закріпити на законодавчому рівні.

У контексті дослідженого питання Н. В. Бушная слушно зауважила, що різноманітність наукових поглядів на початковий момент кримінального процесуального затримання особи викликана недосконалістю законодавчої техніки та суперечливістю положень, що регулюють один і той самий правовий інститут. Також учена зазначила, що в ході дискусії з цього питання одні вчені початковим моментом затримання особи вважають складання протоколу затримання. Інші таким моментом називають фактичне затримання, зокрема фізичне захоплення особи (момент фактичного позбавлення свободи пересування)¹⁶⁴.

Отже, беручи до уваги викладене, можливо стверджувати, що в сучасних умовах одна з найгостріших практичних проблем затримання особи виявилася в тому, що на законодавчому рівні закріплено два різні за своєю правовою природою його моменти: 1) затримання фізичне, коли особа фактично обмежується в праві на свободу пересування та особисту недоторканність (захоплення і доставлення до правоохоронних органів); 2) затримання в процесуальному сенсі, за якого фізичне затримання набуває правового оформлення у вигляді протоколу затримання. При цьому між фактичним і процесуальним затриманням може залишатися часовий інтервал, що вимірюється годинами, який в даний час становить собою абсолютну правову порожнечу, адже будь-які законодавчі положення, що визначають статус особи в цей період, відсутні.

На необхідність розмежування фізичного захоплення і затримання підозрюваного вказала й В. О. Малярова. На думку вченої, фізичне захоплення особи за підозрою у вчиненні злочину, її доставлення, оформлення протоколу затримання й інші, пов'язані з цим дії, є складовою кримінального процесуального затримання і повинні відбуватися в

¹⁶⁴ Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Викторовна Бушная. – Волгоград, 2005. – 242 с.

якомога коротший строк. Кримінальне процесуальне затримання підозрюваного як дію, що породжує низку правових наслідків, повинно бути задокументовано, оскільки без цього затримання не буде вважатися процесуальною дією, а отже, і не буде породжений юридичний факт¹⁶⁵, що ми цілком підтримуємо.

З урахуванням різноманітності наукових позицій вчених і положень чинного кримінального процесуального законодавства України вбачається за доцільне розмежовувати момент затримання особи в процесуальному значенні і загальноприйняте розуміння поняття «затримання». Останнє пов'язано з фактичним обмеженням права особи вільно пересуватися, що обумовлено доставлянням затриманого до найближчого органу досудового розслідування. Інакше кажучи, момент такого затримання за своєю природою не є кримінальним процесуальним, адже його здійснення можливе лише уповноваженими на те особами. Однак про фактичне затримання особи в чинному КПК України не має жодної згадки. У той час, наприклад, у п. 11 ст. 5 КПК РФ передбачено, що затримання це міра процесуального примусу, яка застосовується на строк не більше ніж 48 годин з моменту фактичного затримання. У цьому разі неможливо відокремити фактичне і юридичне затримання, адже всі дії до складання протоколу затримання особи і початку кримінального провадження можуть бути предметом судової перевірки. Крім того, на відміну від ст. 208 КПК України в п. 11 ст. 5 КПК РФ також наведено чіткий перелік осіб, уповноважених на застосування даної міри примусу, зокрема це орган дізнання, дізнавач, слідчий, прокурор.

Як показує практика, проблемним є й питання щодо встановлення строку доставлення затриманого до органу досудового розслідування, оскільки в чинному КПК України відповідний строк не визначено, але це в жодному разі не означає, що він не є частиною кримінального процесуа-

¹⁶⁵ Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. О. Малярова. – Харків, 2005. – С. 11.

льного затримання. Особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, має бути доставлена до органу досудового розслідування без будь-якої затримки. З огляду на це ми вважаємо, що встановлення в КПК України граничного строку між фактичним і процесуальним затриманням стало б важливою додатковою гарантією захисту прав затриманого. У деяких зарубіжних країнах досвід встановлення такого терміну є. Зокрема, КПК ФРН встановлює, що термін доставляння з моменту фактичного затримання не може перевищувати 12 годин, що, на нашу думку, доцільно закріпити й у чинному КПК України. До цього слід додати, що перебіг строку затримання не переривається під час складання протоколу та внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Однак, не розуміючи остаточного значення і сутності фактичного та процесуального затримання, практичні працівники не вважають за необхідне внести пропозиції про подібні зміни. Зокрема лише 37,2 % опитаних слідчих і 48,7 % прокурорів підтримали таку позицію.

У межах досліджуваного питання доцільно звернути увагу ще на одну проблему, яка взаємопов'язана з моментом затримання особи, зокрема початок досудового розслідування. Це обумовлено тим, що у науковій літературі з цього питання відсутня єдина позиція. Так, одні вчені вважають, що затримання особи можливо лише після початку досудового розслідування, інші ж вказують на можливість затримання особи до його початку. Вважаємо, що прийнятною є наукова позиція вчених, які вважають, що якщо особу було затримано до початку досудового розслідування, то необхідно одночасно вирішити питання про його початок¹⁶⁶. У такому разі фактичне затримання особи можливо до початку досудового розслідування, а вже безпосередньо кримінальне процесуальне затримання повинно супроводжу-

¹⁶⁶ Комментарий к УПК РФ / под ред. Н. А. Петухова, Г. И. Загородского. – М. : ИКФ ЭКМОС, 2002. – С. 189; Маслов И. В. Правовая регламентация уголовно-процессуальных сроков (досудебное производство) : монография / И. В. Маслов. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2004 – С. 89.

ватися з одночасним складанням протоколу затримання і внесенням відомостей до ЄРДР.

Отже, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що на сьогодні під час практичної реалізації положень КПК України в частині затримання особи виникають певні проблеми, у зв'язку з чим необхідно врахувати запропоновані нами відповідні зміни та доповнення до нього. У цьому разі сформовані в даному підрозділі пропозиції та рекомендації мають важливе значення як для теорії кримінального процесу, так і практики застосування положень чинного КПК України.

2.2. Законне затримання особи та затримання уповноваженою особою в кримінальному провадженні

Як свідчить щоденна правозастосовна практика, чинний КПК України застосовується як потужний правовий механізм на шляху до побудови правової держави, забезпечення дотримання прав громадян, надійного захисту процесуальних прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. Водночас, виходячи з інтегрованих у положення КПК України європейських правових стандартів щодо завдань кримінального провадження, він потребує ефективного прикладного впровадження щодо закладеного в нього різноманітного процесуального інструментарію, а також удосконалення підходів до його використання, вмілого застосування, що дозволить забезпечити від помилок¹⁶⁷.

Згідно зі статистичними даними упродовж 2014 р. в порядку ст. 207, 208 КПК України органами внутрішніх справ було затримано більш ніж 12,4 тис. осіб, з яких 2,7 тис. (22%) у подальшому було звільнено здебільшого через

¹⁶⁷ Коровайко О. Розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: проблемні питання, що виникають у практиці слідчих суддів / О. Коровайко / Слово Національної школи України. – 2013. – № 1 (2). – С. 21.

відмову суду в обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрання інших запобіжних заходів. Найбільш високою є питома вага звільнених осіб у таких областях: Чернівецькій – 37%, Тернопільській – 36%, Житомирській – 32%, Вінницькій – 46% та Черкаській – 38%¹⁶⁸. Загалом, за дослідженням К. Д. Волкова, від дня набрання чинності КПК України щороку в середньому затримуються близько 14 000 осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень¹⁶⁹. Наведене свідчить про нагальну необхідність подальшого комплексного дослідження окремих положень КПК України з порушеної проблематики, на основі чого необхідно сформулювати й запропонувати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення законодавчого регулювання існуючих прогалин і неузгодженостей.

Конструктивний аналіз чинного КПК України дає можливість виділити такі види затримання: 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. 187–191); 2) законне затримання (ст. 207); 3) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208); 4) затримання з метою екстрадиції (ст. 582). Ці види затримання, як зазначили В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова та Д. П. Письменний, відрізняються між собою за цільовим призначенням, підставами, процесуальним порядком застосування та суб'єктами здійснення¹⁷⁰.

У свою чергу, відповідно до КПК України 2012 р. В. Г. Гончаренко та В. А. Колесник визначили п'ять видів затримання особи у вчиненні кримінального правопору-

¹⁶⁸ Про посилення нагляду за додержанням законодавства органами внутрішніх справ при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження: лист-орієнтування Генеральної прокуратури України від 04.06.2015 р № 4/2/4-1191.

¹⁶⁹ Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кирило Дмитрович Волков; Нац. акад. прокур. України. – Київ, 2015. – С. 4.

¹⁷⁰ Кримінальний процес: підруч. / В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – С. 187.

шення, кожне з яких відрізняється окремою метою та особливостями процедурного характеру. До них учені віднесли:

1) затримання підозрюваного, обвинуваченого, свідка за ухвалою слідчого судді або суду з метою забезпечення приводу для участі у проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування або судового розгляду, якщо їх участь у проведенні цих дій є обов'язковою і вони не з'явилися без поважних причин на виклик слідчого або суду (ст. 139, 140, 187–191 КПК України);

2) затримання підозрюваного, обвинуваченого за ухвалою слідчого судді, суду, якщо до одного з них має бути застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою (ст. 187, 204 КПК України);

3) законне затримання (кожним кожного) в точно встановлених законом випадках без ухвали слідчого судді, суду (ст. 207 КПК України);

4) затримання без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою в точно визначених законом випадках (ст. 208 КПК України);

5) затримання народних депутатів, суддів та інших осіб, визначених ст. 480 КПК України¹⁷¹.

Параграф 2 глави 18 КПК України «Запобіжні заходи, затримання особи» безпосередньо присвячено затриманню особи, що здійснюється без ухвали слідчого судді, суду, а саме: законне затримання (ст. 207 КПК) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК). Як зазначив Є. І. Макаренко, законодавець вперше у вітчизняній юриспруденції визначив законним не лише затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, уповноваженою службовою особою правоохоронного органу (ч. 1 ст. 208 КПК України), а й затримання та доставляння до правоохоронного органу підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, що здійснено громадянами (так званий громадянський арешт, регламентований ч. 2-3 ст. 207 КПК України). Більш того, «кожен, хто здійснив законне

¹⁷¹ Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. – К. : Юстиніан, 2014. – С. 227-229.

затримання особи в порядку, передбаченому ст. 207-208 КПК України, може тимчасово вилучити її майно, яке разом із доставленою затриманою особою він зобов'язаний передати слідчому, факт якого засвідчується складанням відповідного протоколу (ч. 1 ст. 168 КПК України)¹⁷².

З приводу викладеного вище слід зазначити, що затримання особи без ухвали слідчого судді, суду має бути обґрунтованим, про що безпосередньо вказано в підпункті «с» пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. Так, законний арешт або затримання здійснюється з тим, щоб доставити особу до компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину або у випадку, коли є достатні підстави вважати, що необхідно запобігти вчиненню правопорушення чи втечі після вчинення злочину.

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, С. Ю. Бутенко зазначила, що підстави позбавлення особи свободи, викладено в підпункті «с» ч. 1 ст. 5 Конвенції і можуть бути застосовані в трьох ситуаціях: 1) коли правопорушення вчинено та органи влади мають «обґрунтовану підозру» відносно певної особи у вчиненні правопорушення; 2) правопорушення тільки готується або вчинено замах на правопорушення, а органи влади мають «обґрунтовану підозру» відносно певної особи в приготуванні чи замаху на злочин; 3) правопорушення вже вчинено і органи влади мають «обґрунтовану підозру» відносно певної особи у вчиненні саме цього правопорушення, а також щодо вчиненої особою втечі після його вчинення. На її думку, третя обставина поглинає першу, проте відділяється творцями Конвенції завдяки наявності фактів про можливість втечі особи після вчинення кримінального правопорушення. Разом із тим вона наголосила, що зазначені підстави достатні лише на перших етапах розслідування, коли інформація про особу, яка затримується, обмежена. Мова йде про термін розс-

¹⁷² Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 6. – С. 303.

лідування, що відповідає «негайній» доставці до компетентного судового органу¹⁷³.

Порівнюючи кримінальні процесуальні інститути затримання без судового рішення за чинним КПК України та КПК України 1960 року, О. П. Кучинська зазначила, що законодавець, розробляючи в процесі правотворчості процедуру вказаного затримання, зробив багато запозичень із чинного на той момент кримінального процесуального законодавства. Учена зазначила про усунення багатьох прогалин у регулюванні затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Так, уперше на рівні кримінального процесуального законодавства було закріплено можливість легітимного затримання особи кожним, навіть хто не є уповноваженою службовою особою, якій надано право здійснювати процесуальне затримання (ст. 207 КПК України). Крім того, учена зауважила, що знайшло своє вирішення питання про законодавче визначення моменту затримання особи (ст. 209 КПК України), а також процесуальне врегулювання питання щодо доставляння затриманого до органу досудового розслідування (ст. 210 КПК України) та ін. Виходячи зі граматичного тлумачення положень ст. 207 КПК України, під «кожним» слід розуміти будь-яку особу, навіть і уповноважену особу, можливість процесуального затримання якої безпосередньо врегульовано в ст. 208 КПК України¹⁷⁴.

На сучасному етапі розвитку кримінального судочинства багато європейських країн закріплюють можливість фактичного затримання особи будь-яким громадянином, який не має відношення до правоохоронних органів. Зокрема, в Англії затримання особи (арешт) регулюється розді-

¹⁷³ Бутенко. С. Ю. Підстави позбавлення особи свободи під час досудового слідства і суду у практиці Європейського суду з прав людини / С. Ю. Бутенко // // Правничий часопис Донецького університету. – 2011. – № 2. – С. 55.

¹⁷⁴ Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 190-191.

лом 24 А Закону «Про поліцейських і кримінальні докази» 1984 року з поправками, внесеними Законом «Про поліцію і боротьбу з організованою злочинністю» 2005 р. У США таке затримання передбачено на законодавчому рівні майже всіх штатів (наприклад, ст. 837 Кримінального кодексу Каліфорнії)¹⁷⁵. Водночас Л. Л. Уайнреб зазначив, що в США громадяни рідко користуються своїм правом затримувати особу. Той факт, що зазвичай ніхто, крім поліцейських, не здійснює затримання, пояснюється тим, що вони цілком покладаються на них у справі попередження злочинності, а також звикли бачити їх на місці вчинення злочину¹⁷⁶.

Право на фактичне затримання підозрюваного будь-яким громадянином також закріплено і в законодавстві континентальної системи кримінального судочинства (ст. 73 КПК Франції, ч. 1 ст. 127 КПК ФРН).

У Російській Федерації право громадян на фактичне затримання підозрюваного закріплено в ч. 1 ст. 38 КК, де встановлено, що не є злочином заподіяння шкоди особі, яка вчинила злочин, при її затриманні для доставлення органам влади і припинення можливості здійснення нею нових злочинів, якщо іншими засобами затримати таку особу не виявилось можливим і при цьому не було допущено перевищення необхідних для цього заходів. Разом з тим у п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду РФ від 27.09.2012 р. № 19 «Про застосування судами законодавства про необхідну оборону і заподіяння шкоди при затриманні особи, яка вчинила злочин» зазначено, що право на затримання особи, яка вчинила злочин, мають не тільки уповноважені на те представники влади, а й інші особи, зокрема потерпілі від злочину або коли вони стали його безпосередніми очевид-

¹⁷⁵ Панокин А. М. Задержание подозреваемого в уголовном судопроизводстве / А. М. Панокин // Актуальные проблемы российского права. – 2013. – № 4 (29). – С. 485.

¹⁷⁶ Уайнреб Л. Л. Отказ в правосудии. Уголовный процесс в США / Л. Л. Уайнреб ; пер. с англ. и послесл.: В. А. Власихин ; с предисл. и под ред.: В. М. Николайчик. – М. : Юрид. лит., 1985. – С. 51.

цями, або інші особи, яким стало достовірно відомо про його вчинення¹⁷⁷.

У Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Казахстан також закріплено право громадян на здійснення затримання осіб, які вчинили злочин. Зокрема, відповідно до ст. 133 КПК Казахстану, потерпілий, а також будь-який інший громадянин має право затримати особу, яка вчинила злочин, з метою припинення можливості вчинення нею інших посягань. Крім того, до особи, яка затримується, при чиненні нею опору можуть бути в межах, передбачених ст. 33 Кримінального кодексу Республіки Казахстан, застосовані фізична сила та інші заходи. При цьому якщо є підстави вважати, що при затриманій особі є зброя або інші небезпечні предмети або предмети, що мають значення для кримінальної справи, громадянин, який її затримав, має право оглянути одяг затриманої особи та вилучити для передачі до правоохоронних органів або інших органів державної влади предмети, що при ній знаходяться¹⁷⁸.

Відповідно до ч. 2 ст. 207 чинного КПК України кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу лише у двох випадках, зокрема:

- 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;
- 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

У той самий час зазначимо, що наведені підстави затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, не сто-

¹⁷⁷ О применении судами законодательства о необходимой обороне и причинении вреда при задержании лица, совершившего преступление [Электронный ресурс]: постановление Пленума Верховного Суда РФ от 27 сентября 2012 г. № 19 // Интернет и право. – Режим доступа: <http://internetandlaw.blogspot.com/2013/01/27092012-19.html>.

¹⁷⁸ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13.12.1997 г. № 206 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 23. – Ст. 335.

суються осіб, зазначених ст. 482 КПК України, а саме затримання суддів і народних депутатів.

Як доводить власний досвід автора, у практичній площині виникають певні труднощі під час одноманітного розуміння таких правових конструкцій, як «безпосередньо після вчинення злочину» та «щойно вчинила злочин», оскільки на законодавчому рівні немає уточнень щодо часу, який повинен минути з моменту вчинення кримінального правопорушення.

Зважаючи на таку законодавчу прогалину, О. Ю. Татаров слушно зауважив, що таке формулювання позбавляє можливості затримати особу, яка була викрита у вчиненні кримінального правопорушення після здійснення низки слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки вона не була затримана під час або щойно після його вчинення. З огляду на це, для порівняння учений вказав, що ст. 115 КПК України 1960 р. надавала можливість затримувати підозрюваного навіть у випадках, коли очевидці або потерпілий прямо вкажуть на нього як на особу, яка вчинила злочин, або ж коли на підозрюваному чи на його одязі, при ньому або в його житлі було виявлено ознаки злочину. Проте чинне кримінальне процесуальне законодавство України зменшило кількість випадків, коли можна процесуально затримати підозрюваного. У зв'язку з чим учений цілком доречно запропонував внести зміни до п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, зокрема виключивши з нього таку часову категорію, як «щойно», що означає «зовсім недавно», «тільки що», «тільки-тільки» й не охоплює випадків затримання особи через певний проміжок часу після вчинення нею злочину. Такі зміни, на його думку, повною мірою дозволять затримувати осіб, які були викриті у вчиненні злочину та в подальшому дозволить вирішити питання про обрання відповідного заходу забезпечення кримінального провадження¹⁷⁹. Аналогічну позицію висловив й К. Д. Вол-

¹⁷⁹ Татаров О. Ю. Практичні та організаційні проблеми діяльності органів досудового розслідування за новим КПК України / О. Ю. Татаров //

ков¹⁸⁰ і ми повністю підтримуємо таку позицію, оскільки в цьому напрямі процесуальної діяльності дійсно виникають труднощі, адже не можна затримати особу з плином певного проміжку часу.

У науковій літературі відсутнє чітке тлумачення зазначених словосполучень, хоча деякі вчені зробили спробу їх визначити. Так, в одному з науково-практичних коментарів до КПК України 2012 р. зазначено, що затримання особи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення має місце в разі, якщо часова і просторова ознаки знаходження особи щодо події та місця вчинення злочину дають підстави запідозрити особу в його вчиненні¹⁸¹.

З позиції Л. Д. Удалової, «безпосередньо після вчинення злочину» на практиці має застосовуватися в разі, якщо з моменту вчинення злочину пройшло не більше 6 годин¹⁸². Проте, на нашу думку, такої вказівки в КПК України не має, з огляду на що може постати питання про незаконність здійсненого затримання особи. Про доцільність виключення зазначеної часової межі підтримали 83,7 % опитаних слідчих і 85,9 % прокурорів.

Щодо визначення терміна «щойно вчинений злочин», то, за твердженням А. П. Бущенко, чинний КПК України не визначає кількість хвилин або годин, протягом яких злочин може вважатися вчиненим «щойно», і надає повноваження на затримання без судового рішення у виняткових

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 448-449.

¹⁸⁰ Волков К. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність при затриманні особи / К. Волков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 3. – С. 111.

¹⁸¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – С. 453.

¹⁸² Удалова Л. Д. Проблемні питання визначення підстав затримання / Л. Д. Удалова // Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах : матеріали круглого столу (Київ, 4 квітня 2014 р.). – Київ : ФОП Ліпкан О.С., 2014. – С. 13.

випадках, коли втрата часу, необхідного для отримання судового рішення, призведе до невинуватених, а іноді й невинуватених наслідків¹⁸³.

Враховуючи законодавчу техніку формулювання п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, І. В. Гловюк вважає, що «безпосередність» стосується даних, які вказуються очевидцем, у тому числі потерпілим. Однак, враховуючи формулювання «або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин», стає очевидним, що «безпосередність» стосується і даних, коли на підозрюваного вказує очевидець, а також випадків виявлення «сукупності очевидних ознак», оскільки щодо сукупності очевидних ознак вживається слово «щойно», яке в цьому контексті є синонімічним проміжком у часі «безпосередньо після вчинення злочину»¹⁸⁴. Тобто, це додатково свідчить про суперечливість такої правової конструкції.

Крім викладеного, вважаємо, що аналіз положень ст. 207 КПК України надає можливість констатувати наявність певних неточностей, які викликають зауваження. З одного боку, законодавець наділив кожного громадянина правом на затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, а з іншого - у ч. 3 ст. 207 КПК України поклав на неї обов'язок негайно доставити затриманого до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, що властиво тільки уповноваженій службовій особі, слідчому, прокурору. У зв'язку з вказаним постає питання безпеки як особи, яка здійснила затримання, так і самого затриманого. На нашу думку, з цього питання доцільно було б ввести окреме положення, у якому

¹⁸³ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Харків : Фактор, 2013. – С. 410.

¹⁸⁴ Гловюк І.В. Законне затримання та затримання уповноваженою особою: питання теорії та практики / І.В. Гловюк // Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2014. – С. 302.

наділити громадянина правом на захват (затримання) особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі слід врахувати досвід Білорусії, зокрема ст. 109 КПК «Право громадян на захоплення особи, яка вчинила злочин»:

1. Захоплення особи – дії громадян із затримання особи, яка вчинила злочин, або для припинення злочину і для передачі її органу влади.

2. Кожен громадянин має право захопити й примусово доставити до органу влади особу, захоплену ним при вчиненні злочину або спробі сховатися безпосередньо після його вчинення.

3. У разі вчинення опору особою, зазначеною у частині першій цієї статті, до неї можуть бути застосовано заходи усунення опору в межах заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин. У випадках, якщо є підстави вважати, що при захопленій особі знаходяться зброя або предмети, що мають значення для кримінальної справи, громадянин, який її захопив, може оглянути одяг затриманої особи і вилучити для передачі в орган кримінального переслідування предмети, що перебувають при ньому».

Вважаємо, що наведені положення є більш позитивними і необхідними для здійснення будь-якою особою затримання підозрюваної особи, адже вони передбачають додаткові гарантії безпеки як особи, яка затримує, так і самого затриманого. З огляду на це Є. І. Макаренко слушно зазначив, що викладені в ст. 207-208 КПК України підстави затримання варто розглядати лише як підстави для захоплення та доставлення підозрюваного до органу досудового розслідування з метою з'ясування обставин затримання або як підстави проведення процесуальної дії «затримання з поличним», спрямованої на закріплення слідів кримінального правопорушення та викриття особи, яка його вчинила, або забезпечення її участі в інших слідчих (розшукових) діях. І, навпаки, викладені в КПК України підстави є недостатніми для ухвалення рішення про тримання підозрюваного в ІТТ(ізолятор тимчасового тримання).

Учений запропонував ст. 207 КПК України (законне затримання) викласти в такій редакції: Ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Затримання може бути здійснено як до відкриття кримінального провадження, так і після цього. В останньому випадку затримання є правомірним лише за ухвалою слідчого судді (суду).

Працівник поліції чи іншого правоохоронного органу, а також будь-яка дієздатна особа вправі затримати і доставити до компетентного органу особу, яка підозрюється ним у вчиненні кримінального правопорушення, у разі: 1) безпосереднього вчинення або замаху на вчинення нею кримінального правопорушення; 2) після вчинення кримінального правопорушення або під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні, і яка здійснила втечу.

Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання), затримав підозрювану особу в порядку, передбаченому частиною третьою цієї статті, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Крім того, згідно зі статтею 168 цього Кодексу кожен, хто здійснив законне затримання особи, може тимчасово вилучити у неї майно, що становить небезпеку або має доказове значення, яке він зобов'язаний передати слідчому, що обов'язково засвідчується складанням відповідного протоколу»¹⁸⁵.

Водночас, на нашу думку, законне затримання особи не є процесуальним, оскільки в силу ст. 209 КПК України момент затримання особи настає в разі, якщо така особа силою або через підпорядкування наказом змушена зали-

¹⁸⁵ Макаренко Є. І. Затримання підозрюваного у вчиненні злочину: вимоги чинного КПК України та євростандарти / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2014. – № 5. – С. 227-228.

шатися поруч з уповноваженою службовою особою або в приміщенні, визначеному уповноваженою посадовою особою. Інакше кажучи, в цьому разі некоректно з позиції законодавця іменувати таке затримання законним. Більше того, на практиці не всяке затримання особи в порядку ст. 207 КПК України має автоматично продовжуватися в порядку ст. 208 КПК України, оскільки після доставки затриманого до органу досудового розслідування відповідні службові особи повинні перевірити підстави, що безпосередньо передбачені ст. 208 КПК України. За їх наявності негайно повідомити затриманому зрозумілою йому мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, роз'яснити право мати захисника, отримати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце знаходження, вимагати перевірки обґрунтованості затримання. Потім складається протокол про затримання особи, який підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія цього протоколу негайно під розписку вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

Крім зазначеного, видом затримання особи, КПК України також передбачає затримання уповноваженою особою. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяж-

кого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

На думку Т.Г. Фоміної, підстави затримання, які визначені у ст. 208 КПК України, можна поділити залежно від тяжкості покарання. Зокрема: 1) якщо за вчинене кримінальне правопорушення передбачено покарання у виді позбавлення волі (ч. 1 ст. 208 КПК України); 2) якщо за вчинене кримінальне правопорушення передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 208 КПК України)¹⁸⁶.

Розглядаючи першу підставу, визначену в ст. 208 чинного КПК України, О. А. Солдатенко зазначила, що визначення «особу застали» означає, що в момент вчинення злочину її було затримано і вона не встигла сховатися. «Під час вчинення злочину або замаху» означає, що будь-то слідчий або інша уповноважена службова особа, чи будь-який громадянин, який не є працівником правоохоронного органу, був очевидцем вчинення злочину даною особою та її затримали. У такому разі важливими є два фактори. По-перше, особа, яка вчиняє злочин, має бути затримана саме в той момент, коли вона безпосередньо виконувала «об'єктивну сторону злочину», тобто на місці вчинення злочину. По-друге, «затримання» здійснює саме та особа, яка була очевидцем. Вираз «безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення» свідчить про те, що між моментом вчинення злочину і безпосереднім затриманням стався короткий проміжок часу, під час якого особа не встигла сховатися і ще не зникла з поля зору того, хто її переслідував. Відповідно, якщо особу затримано, наприклад, увечері того самого дня працівником правоохоронного органу, причому в момент, коли вона вже перебувала вдома, то й підстави для її затримання не буде. У такому випадку слідчий або інша уповноважена службова особа зобов'язана буде виїжджати на затримання по даній підставі вже тільки після внесення

¹⁸⁶ Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : монографія / Т. Г. Фоміна. – Харків : НікаНова, 2014. – С. 94.

відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та отримання ухвали слідчого судді на затримання особи з метою приводу.

Другою підставою є факт того, що очевидці, зокрема потерпілі, вкажуть на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Очевидцем є особа, яка була присутня в момент і в місці вчинення злочину і явно бачила того, хто його здійснює. Але очевидець - це потенційний свідок, який ще не став таким, оскільки як свідок він не був запрошений і допитаний, а ці процесуальні дії можуть бути здійснено також лише після внесення відомостей до ЄРДР. У даному разі йдеться про затримання до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке, відповідно до КПК України, також є неможливим.

Під поняттям «очевидець» слід розуміти ту особу, яка безпосередньо спостерігала за вчиненням злочинного діяння і вказує на злочинця, якого слід затримати. Ним не є особа, яка спостерігала дії, що передували події злочину (сварку, підшукування знаряддя злочину тощо) або відбувалися по її завершенні.

Сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події, які вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин як підстава затримання означає, що, по-перше, ознак має бути кілька, незалежно від того, де саме – лише на тілі, тільки на одязі, на місці події, на двох чи на усіх цих об'єктах, по-друге, ці ознаки мають бути явними, тобто видимими, очевидними, по-третє, вони мають бути в одності, по-четверте, вони повинні вказувати, тобто бути інформацією (фактичними даними) про вчинення злочину саме цією особою і, по-п'яте, бути фактичними даними про вчинення нею злочину тільки що (щойно)¹⁸⁷.

Щодо третьої підстава, то виявити ці сліди можна кількома способами. По-перше, можливо, що сліди злочину будуть очевидними, наприклад, сліди крові на одязі або пе-

¹⁸⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – С. 454.

вний предмет вчинення злочину особа тримала в руках. По-друге, сліди можуть бути прихованими або захованими. У такому разі можливе проведення огляду, оскільки КПК України дозволяє його здійснення до внесення відомостей до ЄРДР. Однак у даному випадку виявлення не всіх слідів злочину може бути підставою для затримання, а тільки явних, тобто тих слідів, виявлення яких може бути проведене без додаткового вивчення їх у криміналістичних лабораторіях¹⁸⁸.

Стосовно ч. 2 ст. 208 КПК України, слід навести позицію Т.Г. Фоміної, яка зазначила, що у даному положенні закріплено, що затримання можна проводити лише щодо підозрюваного, до якого раніше вже було застосовано запобіжний захід. Тому, на її думку, ч. 2 ст. 208 КПК України слід уточнити та викласти у такій редакції: «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати *підозрюваного* у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо *він* не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує»¹⁸⁹. Проте, на нашу думку, наведену пропозицію слід дещо уточнити, зокрема передбачити таке затримання й щодо обвинуваченого.

У контексті досліджуваного питання слід зупинитися на визначенні поняття «уповноважена службова особа», яка має право затримувати особу без ухвали слідчого судді, суду (ст. 208 КПК України), адже чіткого законодавчого переліку таких осіб у чинному КПК України не наведено. При цьому

¹⁸⁸ Солдатенко О. А. Теоретичні та практичні питання затримання особи за чинним КПК України / О. А. Солдатенко // Реформування органів внутрішніх справ: проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матер. між-нар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез. 2014 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 96-97.

¹⁸⁹ Фоміна Т. Г. Вказана праця. – С. 94-95.

аналіз положень ч. 3 ст. 207 та ч. 6 ст. 191 КПК дає можливість зазначити, що йдеться про особу, якій законом надане право здійснювати затримання особи, але конкретного переліку таких осіб на передбачено. Однак, на нашу думку, необхідність чіткого законодавчого закріплення поняття та переліку уповноважених службових осіб на затримання обумовлене тим, що в подальшу ставиться під сумнів законність здійснення такого затримання, а отже, і допустимість доказів, отриманих під час огляду одягу та речей, обшуку затриманого, вилучення в нього знарядь злочину тощо. З огляду на це виникає питання: хто ж саме належить до осіб, яким законом надане право здійснювати затримання, оскільки чинним КПК України таке право надано кожному, а чіткого визначення поняття «уповноважена службова особа» не передбачено.

У юридичній літературі вказується, що уповноважена службова особа – це співробітники органів внутрішніх справ, співробітники, які здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, співробітники органів безпеки, Державної пенітенціарної служби, Державної митної служби, Державної прикордонної служби, а також слідчі й прокурори, якщо вони здійснюють затримання згідно з п. 1-2 ч. 1 ст. 208 КПК України¹⁹⁰, або ж особа, якій надане право здійснювати затримання відповідно до чинного зако-

¹⁹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – С. 516; Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С. М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Харків : Одиссей, 2013. – С. 417; Кримінальний процес : підруч. / В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – С. 190; Кримінальний процес : підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки. – Харків : Право, 2013. – С. 327.

нодавства, наприклад, Законом України «Про Службу безпеки України» тощо¹⁹¹.

У свою чергу М. Я. Никоненко додав, що до переліку уповноважених службових осіб, які мають право здійснювати затримання, також належать: 1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном; 2) капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває поза межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписане до порту, розташованого в Україні; 3) інша службова особа, уповноважена на вчинення процесуальних дій – якщо керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення¹⁹².

Аналіз чинного КПК України з порушеного питання дає підстави говорити про наявність законодавчого протиріччя щодо вживання поняття «уповноважена службова особа». Зокрема, у ч. 3 ст. 168 КПК України зазначено, що «слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання ... або негайно після його здійснення зобов'язані скласти відповідний протокол». При цьому в ч. 2 ст. 276 КПК України встановлено, що у випадках, передбачених частиною першою цієї статті, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Разом із тим у ч. 3 ст. 208 КПК Украї-

¹⁹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – С. 455.

¹⁹² Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі / М. Я. Никоненко // Юридична наука. – 2014. – № 9. – С. 89.

ни закріплено дещо інше положення, згідно з яким уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи. Таким чином, проаналізувавши наведені положення КПК України, можна стверджувати, що законодавець розрізняє поняття «уповноважена службова особа», «слідчий» та «прокурор», оскільки їх перелік здійснено через кому. З огляду на це постає логічне запитання: чи є слідчий та прокурор уповноваженою службовою особою, чи вони окремо від інших уповноважених службових осіб наділені правом на затримання особи. Проте з цього питання законодавча техніка досить суперечлива, а часом одне законодавче положення протирічить іншому, що на практиці викликає непорозуміння й стає одним із чинників порушення законності.

Зважаючи на викладене, доцільно звернутися до положень інших законодавчих актів України, у яких також міститься певний перелік уповноважених службових осіб, які мають право здійснювати затримання, а саме: 1) працівники Національного антикорупційного бюро України (ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р., набув чинності 25.04.2015 р.¹⁹³); 2) співробітники Національної гвардії України (ст. 12 Закону України «Про Національну гвардію України» від 13.04.2014 р.¹⁹⁴); 3) посадові особи органів доходів і зборів (ст. 583 Митного кодексу України від 13.03.2012 р.¹⁹⁵; 4) особи начальницького чи рядового складу податкової міліції (ст. 350.2 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р.)¹⁹⁶;

¹⁹³ Про Національне антикорупційне бюро України : закон України від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print1397582502452771>.

¹⁹⁴ Про Національну гвардію України : закон України від 13.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

¹⁹⁵ Митний Кодекс України від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

¹⁹⁶ Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

5) посадові і службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів (ст. 2 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 р.¹⁹⁷); 6) органи, підрозділи, військовослужбовці, а також працівникам Державної прикордонної служби України (ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 р.¹⁹⁸); 7) співробітники Міністерства оборони України, органів військового управління, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних сил України, а також посадові особи, залучені до проведення антитерористичної операції в районі її проведення та спеціальні підрозділи й підрозділи особливого призначення суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом (ст. 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.04.2003 р.¹⁹⁹). Однак слід зазначити, що відповідно до вимог ст. 4 Закону України «Про боротьбу із тероризмом» до проведення антитерористичної операції можуть залучатися центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості і форми власності, їх посадові особи, а також громадяни за їхньою згодою; 8) органи, підрозділи та співробітники Служби безпеки України в ході контррозвідувальної діяльності (ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26.12.2002 р.²⁰⁰); 9) військовослужбовці військової служби правопорядку (ст. 7

¹⁹⁷ Про Державну кримінально-виконавчу службу України : закон України від 23.06.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2713-15/print1397582502452771>.

¹⁹⁸ Про Державну прикордонну службу України : закон України від 03.04.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/661-15/print1397582502452771>.

¹⁹⁹ Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20.03.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15/print1397582502452771>.

²⁰⁰ Про контррозвідувальну діяльність : закон України від 26.12.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/374-15>

Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України» від 07.04.2002 р.²⁰¹; 10) військовослужбовці Управління державної охорони України (ст. 18 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 04.03.1998 р.²⁰²); 11) співробітники Служби безпеки України (ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р.²⁰³); 12) з'єднання, військові частини і підрозділи, у тому числі чергові сили, Збройних сил України (ст. 1-1 Закону України «Про Збройні сили України» від 06.12.1991 р.²⁰⁴); 13) органи Державної прикордонної служби України (ст. 28 Закону України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 р.²⁰⁵) та ін.

Аналіз наведених нормативно-правових актів свідчить, що в них безпосередньо закріплено умови, за яких той чи інший орган, його посадова особа уповноважені здійснювати затримання особи. Наприклад, при залученні до проведення антитерористичної операції відповідне затримання може здійснити навіть цивільна особа, працівник органу місцевого самоврядування, а працівники Державної прикордонної служби України при виконанні покладених на них завдань щодо іноземних й українських невійськових суден у територіальному морі та у внутрішніх водах України мають право знімати з судна та затримувати осіб, які вчинили

²⁰¹ Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України : закон України від 07.03.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>.

²⁰² Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : закон України від 04.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>.

²⁰³ Про Службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/print1397582502452771>.

²⁰⁴ Про Збройні Сили України : закон України від 06.12.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.

²⁰⁵ Про державний кордон України : закон України від 04.11.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.

злочин і підлягають кримінальній відповідальності за законодавством України, передавати цих осіб органам досудового розслідування, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України. Водночас зазначимо, що не обов'язково, щоб умови затримання особи збігалися з тими, які безпосередньо передбачені в Законі України «Про боротьбу із тероризмом» та Законі України «Про державний кордон України», оскільки вказаним особам також надано право здійснювати затримання відповідно до положень ч. 3 ст. 207 та ч. 2 ст. 276 КПК України.

У зв'язку з цим на практиці може виникнути питання щодо порядку реалізації повноважень уповноважених службових осіб на затримання та віднесення того чи іншого затримання до законного затримання чи затримання уповноваженою службовою особою. Наприклад, особа, яка залучена до проведення антитерористичної операції, виїхала за межі її проведення та затримала на вулиці особу під час вчинення кримінального правопорушення. У такому разі виникає цілком логічне запитання: чи зобов'язана така особа відповідно до вимог ч. 5 ст. 208 КПК України скласти протокол про затримання, підписати його, вручити копію затриманому та ще одну копію надіслати прокурору. Чи все ж таки даний випадок слід віднести до законного затримання і відповідно до вимог ч. 3 ст. 207 КПК України затриману особу доставити до найближчого органу досудового розслідування. Однак на ці запитання важко відповісти, оскільки в чинному КПК України з цього питання має місце прогалина, яка породжує нечіткість процесуального регулювання дослідженого питання, що в практичних реаліях може призвести до порушення прав, свобод і законних інтересів затриманої особи.

Аналіз підстав затримання особи, передбачених ст. 207 КПК України, дає можливість зауважити, що особа, яка здійснює затримання самостійно, безпосередньо має бути очевидцем чи потерпілим від кримінального правопорушення. У той самий час у п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України закріплено, що на затриману особу може вказати очевидець,

потерпілий або сукупність ознак на тілі, одязі, місці злочину, які свідчать про те, що саме ця особа вчинила злочин. Однак на практиці виникає запитання, коли в особи, яку затримали в порядку ст. 207 КПК України і доставили до органу досудового розслідування, починається момент фактичного затримання. Ця проблема пов'язана з тим, що уповноваженій службовій особі необхідний певний час для збору інформації та прийняття відповідного рішення про законність здійснення затримання у цілому і встановлення наявних підстав, передбачених ст. 207 КПК України. У першу чергу необхідно допитати очевидців, потерпілих, оглянути одяг затриманого, оглянути місце події тощо).

Як зауважив О. Ю. Татарова, законодавцем не враховуються певні соціально негативні характеристики такої особи, зокрема наявність у неї судимостей, відсутність постійного місця проживання, роботи, ведення антисоціального способу життя, а також тяжкість вчиненого злочину. Така обстановка на практиці може призвести до неможливості ізоляції від суспільства небезпечного кримінального правопорушника, що, у свою чергу, спричинить подальшу злочинну діяльність цієї особи, ухилення від органів досудового розслідування та суду²⁰⁶, з чим ми погоджуємось.

Слід звернути увагу, що затримати особу в порядку ст. 208 КПК України також мають право слідчий і прокурор. З приводу цього М. Я. Никоненко зазначив, що в ст. 40 КПК України, де безпосередньо визначено процесуальний статус слідчого, не вказано його право самостійно здійснювати затримання. На його думку, це логічно, адже відповідно до ч. 2 ст. 131 КПК України затримання є заходом забезпечення кримінального провадження. А згідно з ч. 1 ст. 132 КПК України заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді, суду, за винятком випадків, передбачених КПК України²⁰⁷, з чим

²⁰⁶ Татаров О. Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Олег Юрійович Татаров; Одеськ. держ. ун-т внутр. справ. – К., 2013. – С.141.

²⁰⁷ Никоненко М. Я. Вказана праця. – С. 84.

ми не погоджуємося. Це пояснюється тим, що п. 9 ч. 2 ст. 40 КПК України слідчому надана можливість здійснення й інших повноважень, передбачених КПК України. З огляду на це вважаємо, що затримання особи в порядку ст. 208 КПК України можна віднести до таких випадків. До речі, те саме безпосередньо стосується й прокурора (п. 21 ч. 2 ст. 36 КПК України).

Ураховуючи викладене вище, можна зазначити, що у ст. 3 КПК України «Визначення основних термінів Кодексу» доцільно закріпити поняття уповноваженої особи, а безпосередньо в ст. 208 КПК України «Затримання уповноваженою особою» передбачити чіткий перелік таких осіб. Так, на нашу думку, уповноважена службова особа – це працівник органу досудового розслідування, який в порядку, встановленому КПК України, та межах своїх повноважень наділений правом здійснювати слідчі (розшукові) і негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні. Крім того, з метою належного виконання прокурором та слідчим своїх повноважень, забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів особи доцільно ст. 36 та 40 КПК України доповнити положенням щодо надання їм права здійснювати затримання особи в кримінальному провадженні. Також, необхідно доповнити положення ст. 207 КПК України, де чітко вказати орган, куди кожен, хто затримав особу, зобов'язаний її доставити. Доцільно, щоб таким органом був територіальний орган поліції, адже саме він має наявні ресурси та можливість (здійснення цілодобового чергування працівниками чергових частин і слідчо-оперативних груп) для належного забезпечення дотримання вимог закону щодо затриманої особи.

2.3. Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду

Сучасний розвиток і функціонування демократичних правових інститутів, а також утвердження верховенства права та законності дуже важливі для забезпечення неза-

лежності й ефективності системи правосуддя, вжиття необхідних заходів для наближення правових засад діяльності правоохоронних органів до європейських стандартів і посилення демократичного контролю у зазначеній сфері²⁰⁸, про що свідчить розширення прав учасників кримінального провадження, однак неналежна поведінка окремих із них змушує слідчого, прокурора звертатися до слідчого судді, суду з клопотанням про їх затримання з метою приводу, що сприяє здійсненню правосуддя.

Загальновизнані міжнародні правові стандарти захисту прав людини передбачають судовий захист на всіх етапах кримінального судочинства. Зазначене покладає на державу обов'язок створити таку систему захисту прав і свобод, яка б зміцнила правову захищеність громадян. У зв'язку з цим розвиток і становлення судового контролю як форми судового захисту прав і свобод громадян є надійним механізмом забезпечення прав особи в кримінальному судочинстві²⁰⁹, що ми підтримуємо.

Слідчий суддя в кримінальному процесі – це французький винахід. Його прообраз було започатковано у Франкському королівстві епохи Карла Великого (VIII ст.) на етапі зародження розшукового кримінального процесу шляхом запровадження інституту королівських об'їзних суддів (*missi dominici*), в обов'язок яких входило чотири рази на рік об'їжджати ті чи інші місцевості, приймати і розглядати скарги, розпитувати про злочини (*ingvisitio*) та головувати в судових засіданнях²¹⁰.

²⁰⁸ Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що ви пливають з її членства в Раді Європи: указ Президента України від 12.01.2011 р. № 24/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/24/2011>.

²⁰⁹ Гуськова А. П. Процессуально-правовые и организационные вопросы подготовки к судебному заседанию по УПК РФ: монография / Гуськова А. П. – Оренбург, 2002. – С. 10.

²¹⁰ Попелюшко В. О. Інститут слідчого судді в історії кримінального процесу Франції / В. О. Попелюшко // Часопис національного університету «Остро-

Словосполучення «слідчий суддя» найбільшого поширення набуло після здійснення в Російській імперії судової реформи 1864 р. Проте аналіз розвитку судоустрою та процесуального законодавства показав, що за своїми функціональними обов'язками судовий слідчий тих часів нічим не відрізнявся від звичайного слідчого в кримінальному процесі радянського періоду, за тим лише винятком, що структурно він належав до окружного суду або до судової палати, усі його рішення підлягали судовому контролю, а скарги на його дії розглядалися цими судовими органами. Тим самим у цій моделі судочинства судовий слідчий, будучи під подвійним прокурорським і судовим контролем, реалізовував тільки функції попереднього розслідування²¹¹.

Слідчий суддя «по-французьки» в так чи інакше видозмінених варіантах, залежно від місцевих умов і національних традицій, на стадії досудового провадження сьогодні й далі функціонує в провідних європейських державах Західної Європи, зокрема, в Іспанії за її КПК 1882 р., Італії за її КПК 1989 р., Нідерландах за їх КПК 1926 р. та багатьох інших²¹², що дістало свого закріплення з прийняттям КПК України 2012 р. Однак у КПК України відсутній окремий розділ (або ж стаття), який би містив норми про повноваження (права та обов'язковими) слідчого судді. Лише в положенні п. 18 ст. 3 КПК України визначено термін «слідчий суддя» та окреслено загальну спрямованість його процесуальної діяльності. Зокрема, це «суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, визначеному цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному прова-

зьяка академія». Серія, «Право». – 2010. – № 1. – Режим: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10pvokkr.pdf>.

²¹¹ Руденко В. Процесуальний статус слідчого судді / В. Руденко // Слово національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 71.

²¹² Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1 (9). – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukp.pdf>.

дженні, та у випадку, передбаченому статтею 247 цього Кодексу, голова чи за його призначенням інший суддя апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя».

Враховуючи специфіку піднятої проблематики, заслуговує на увагу позиція А. Р. Туманянца про те, що введення у вітчизняне судочинство інституту судового контролю виявилось досить вагомою гарантією охорони прав особи, залученої в кримінальний процес. Основна мета функції судового контролю полягає в захисті прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства. Для її досягнення перед судовим контролем постає низка завдань: а) запобігти неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян; б) відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування; в) надавати правомірним діям і рішенням слідчого, прокурора юридичної сили, легалізуючи, тим самим, отримані докази; г) сприяти винесенню правосудного вироку при вирішенні справи по суті²¹³.

У провадженні наведемо думку В. Т. Маляренка і П. П. Пилипчука, які вважають, що слідчий суддя повинен здійснювати повноваження судового контролю за досудовим розслідуванням, покладені на нього Конституцією України, а також приймати рішення про застосування всіх заходів процесуального примусу, які суттєво обмежують конституційні права і свободи людини, вирішувати питання про відповідальність за невиконання або неналежне виконання процесуальних обов'язків, розглядати скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи та про закриття кримінальної справи, про усунення захисника від участі у справі²¹⁴.

Новелою чинного КПК України є визначення в ст. 206 загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав лю-

²¹³ Туманянц А. Р. Слідчий суддя як реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 896.

²¹⁴ Маляренко В. Головні напрями розбудови кримінального судочинства, структура і зміст майбутнього КПК України / В. Маляренко, П. Пилипчук // Право України. – 2000. – № 8. – С. 14-15.

дини. Частинами 1, 2 та 3 ст. 206 КПК передбачено, що кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, яка позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або яка не звільнена з-під варті після внесення застави в установленому КПК України порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи, та зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається особа, не надасть судові рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для позбавлення особи свободи. Слідчий суддя зобов'язаний вжити заходів щодо фіксування та перевірки заяви особи про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державної установи, або вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством (ч. 6 ст. 206 КПК України).

Крім того, чинним КПК України 2012 р. введено нові процесуальні інститути, серед яких заслуговує на увагу затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду. Однак неоднозначне праворозуміння та правозастосування положень КПК України з цього питання призводить до виникнення розбіжностей серед практичних працівників, що може призвести до негативних правових наслідків. У цьому напрямі занепокоєння викликають проблеми в правозастосуванні при вирішенні найбільш значущих аспектів, які пов'язані з обмеженням прав і свобод особи.

Згідно з конституційними приписами право на свободу та особисту недоторканність особи, у тому числі в кримінальному провадженні, є невідчужуваними. Саме у сфері кримінального судочинства гостро стоїть питання збалансування приватних і публічних інтересів. З одного боку, це вимагає чіткого законодавчого закріплення тимчасових примусових заходів, застосування яких можливе й необхідне при розкритті кримінальних правопорушень, а з іншого – це дотримання захисту прав, свобод і законних інтересів осіб при їх обмеженні.

Наведені положення повинні базуватися на нормах Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Водночас не буде порушенням, якщо держава на законодавчому рівні дотрималась одночасної єдності трьох складових, зокрема: 1) відповідність закону; 2) дотримання легітимної мети; 3) необхідність у демократичному суспільстві. У такому разі це є припустимі обмеження прав кожної людини, визначених ст. 8 зазначеної Конвенції²¹⁵. Також слід звернути увагу на другий принцип захисту осіб, які підлягають затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, що встановлено Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, згідно з якою «...арешт, затримання чи ув'язнення здійснюються лише в чіткій відповідності з положеннями закону та компетентними посадовими особами або особами, уповноваженими законом для цієї мети», тобто тимчасове обмеження права на свободу та особисту недоторканність має бути здійснено за вмотивованим рішенням суду і лише в порядку та випадках, передбачених законом.

Проте, як засвідчила практика застосування процесуального інституту затримання, на сьогодні засвідчується негативні факти незаконного затримання, що вказує на недосконалість чинного законодавства України з цього питання. Беручи до уваги необхідність дотримання зазначеного права, у чинному КПК України суттєво посилено судо-

²¹⁵ Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 8. Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции: прецеденты и комментарии. – М., 2001. – С. 6.

вий контроль. Утім, зважаючи на специфіку сфери кримінального судочинства та закріплених законом завдань кримінального провадження, таке право не слід тлумачити як абсолютно непорушне, адже уповноважені органи можуть застосовувати надані їм важелі для досягнення кінцевої мети кримінального провадження. Тому цілком зрозуміло, що обмеження права на свободу та особисту недоторканність повинно відбуватися лише в порядку і у випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. При цьому такі випадки мають бути винятком із загального правила. Отже, враховуючи мету дослідження даного аспекту, слід приділити увагу саме затриманню особи, що здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, адже воно забезпечує неухильну явку останніх у судові засідання. Загалом, як показує практичний досвід автора, законодавче закріплення такого положення в КПК України виправдане прикладною необхідністю та є додатковою гарантією недопущення необґрунтованого обмеження прав і свобод особи внаслідок її затримання.

За дослідженням М. Я. Никоненко, однією з відмінностей затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду є те, що затримання може бути здійснене як відносно підозрюваного, так і обвинуваченого (ст. 188 КПК України). У той час як у разі затримання без ухвали слідчого судді, суду, затриманим може бути лише особа, підозрювана у вчиненні злочину (ст. 208 КПК України). Також, якщо в першому випадку затримання підозрюваного, обвинуваченого здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу, то в другому випадку – рішення про затримання наперед не виноситься, а складається протокол затримання²¹⁶.

У свою чергу, ґрунтуючись на відповідних положеннях КПК України 2012 р., К. Д. Волков зазначив, що відмін-

²¹⁶ Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі / М. Я. Никоненко // Юридична наука. – 2014. – № 9. – С. 83.

ність між цими затриманнями полягає не тільки в санкціонуванні їх судом (слідчим суддею), а й у тому, з якою метою застосовуються ці види затримання, що, у свою чергу, розкриває процесуальну сутність відповідного затримання²¹⁷, що ми підтримуємо.

Одним із видів затримання В. Г. Гончаренко та В. А. Колесник визначили затримання підозрюваного, обвинуваченого, свідка за ухвалою слідчого судді або суду з метою забезпечення приводу для участі в проведенні процесуальних дій під час досудового розслідування або судового розгляду, якщо їхня участь у проведенні цих дій є обов'язковою і вони не з'явилися без поважних причин за викликом (ст. 139, 140, 187–191 КПК України)²¹⁸.

Як вважає В. Г. Гончаренко, такий варіант приводу є необхідним і в правовому сенсі виправданим. Учений зауважив, що не слід забувати про можливий варіант законного затримання для приводу підозрюваного або свідка під час досудового розслідування та обвинуваченого або свідка в ході судового розгляду кримінального провадження з метою забезпечення участі названих учасників кримінального провадження в проведенні процесуальних дій, якщо їхня участь є обов'язковою, а вони від такої участі ухиляються (ст. 139–143 КПК України)²¹⁹. Однак вбачається не досить зрозумілою позиція зазначених учених щодо віднесення свідка до учасників кримінального провадження, відносно яких може здійснюватися затримання з метою приводу, оскільки в положеннях ст. 187–191 КПК України такої можливості не передбачено. Також доцільно додати, що за-

²¹⁷ Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кирило Дмитрович Волков; Нац. акад. прокур. України. – Київ, 2015. – С. 86.

²¹⁸ Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. – Київ : Юстиніан, 2014. – С. 227-229.

²¹⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстиніан, 2012. – С. 345-350.

тримання може відбуватися як на вулиці, у транспорті, так і в житлі чи іншому володінні особи. Проте в положеннях чинного КПК України ніяких особливостей захисту прав затриманої особи відповідно до застосування наведених видів затримання особи в кримінальному провадженні не визначено.

Беручи до уваги викладені вище позиції слід зазначити, що відповідно до ст. 140 КПК України привід визначено як примусове супроводження особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час. Водночас професор В. Г. Гончаренко все ж таки вважає, що здійснення приводу обов'язково забезпечується затриманням особи, яка йому підлягає, оскільки без затримання особи не може бути здійснено її привід²²⁰. У такому разі можна констатувати, що під час здійснення приводу закон не вимагає складення протоколу про затримання особи, адже вона лише обмежується в праві на свободу та вільне пересування з метою доставлення до місця її виклику в зазначений в ухвалі час.

У контексті цього питання варто зауважити, що згідно з положеннями ст. 136 КПК України 1960 р. привід обвинуваченого здійснювався органами внутрішніх справ за мотивованою постановою слідчого. Новелою ж КПК України 2012 р. стало те, що під час досудового розслідування рішення про здійснення приводу приймається не слідчим, а винятково слідчим суддею за клопотанням слідчого чи прокурора (ч. 2 ст. 140). Заслужовує на увагу й те, що в чинному КПК України вперше визначено перелік тих осіб із числа свідків, до яких не може бути застосовано привід. Відповідно ч. 1 ст. 143 КПК України виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручено не тільки відповідним підрозділам органів внутрішніх справ, а й органів Служби безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням

²²⁰ Гончаренко В. Г. Правові питання затримання особи в кримінальному провадженні / В. Г. Гончаренко // Часопис академії адвокатури України. – 2014. – № 2 (23). – Том 7. – С. 14.

податкового законодавства або органів Державного бюро розслідувань (ст. 143 КПК)²²¹.

Слід відмітити, що з прийняттям чинного КПК України виникли певні перешкоди під час практичного застосування положень, які регулюють затримання особи з метою приводу. Перш за все це стосувалось учасника, до якого воно застосовується, зокрема підозрюваного, обвинуваченого. Це було обумовлено тим, що до внесення Законом України від 07.10.2014 р. № 1689-VII змін до ст. 42 КПК України особа визнавалась підозрюваною тільки за наявності двох підстав: 1) особа, якій у порядку, передбаченому ст. 276-279 КПК України, повідомлено про підозру; 2) особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Зважаючи на це, у практичній площині існували певні труднощі щодо здійснення затримання з метою приводу. Після внесення відповідних змін зазначену статтю було доповнено ще однією додатковою підставою можливого визнання особи підозрюваною, а саме відносно особи, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Стосовно цього І. В. Гловюк зауважила, що в такому разі особа може набувати статусу підозрюваного і без безпосереднього вручення повідомлення про підозру, що значно спрощує слідчому, прокурору алгоритм отримання дозволу на затримання особи з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою²²². Вважаємо, що таке нововведення

²²¹ Рогатюк І. В. Виконання ухвали про здійснення приводу як передумова оперативного розгляду кримінальних проваджень [Електронний ресурс] / І. В. Рогатюк. – Режим доступу: http://chk.gp.gov.ua/ua/publitsacii_u_zmi_chk.html?_m=publications&_t=rec&id=118150&s=print.

²²² Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального ко-

цілком відповідає практиці, адже саме письмове повідомлення про підозру є тим процесуальним рішенням, з винесенням якого особа набуває статусу підозрюваного. Проте переховування особи від правоохоронних органів і суду не повинно ставати перешкодою для подальшого здійснення кримінального провадження.

Як слушно зазначила Н. В. Глинська, встановлення для кримінального процесуального рішення оптимальної (з погляду адекватності висловлення його змісту) форми у сфері кримінального провадження має неабияке значення, оскільки від правильного нормативного встановлення форми владного рішення залежить і можливість реалізації однієї з найважливіших гарантій – оскарження рішення, яке порушує права, свободи та законні інтереси учасників провадження. Між тим проблема пошуку такої оптимальної форми завжди була актуальною в теорії кримінального процесу та на практиці. Адже ще за радянських часів у юридичній літературі неодноразово зверталася увага як на відсутність будь-яких вказівок закону щодо форми, якої повинні набувати деякі процесуальні рішення, так і на невідповідність встановленої форми окремих рішень їх природі, змісту та функціональному призначенню, зокрема й щодо прийняття рішення про затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину²²³.

На сьогодні затримання з метою приводу здійснюється винятково на підставі ухвали слідчого судді або суду. З приводу цього Л. М. Лобойко зазначив, що затримання з метою приводу може бути тільки для забезпечення участі підозрюваного або обвинуваченого при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання

дексу України 2012 р. : монографія / І. В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – С. 365.

²²³ Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Наталія Валеріївна Глинська. – Харків, 2015. – С. 55-56.

під вартою²²⁴, з чим ми цілком погоджуємося. Дійсно, такий вид процесуального затримання особи врегульовано ст. 187–191 КПК України і здійснюється саме для забезпечення безпосередньої участі підозрюваного, обвинуваченого в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

За твердженням К. Д. Волкова, застосування затримання з метою приводу особи є ніщо інше, як забезпечення дієвості кримінального провадження, зокрема розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Саме за допомогою такого затримання сторона обвинувачення може легально протидіяти поведінці підозрюваного (обвинуваченого), що дозволить досягти виконання останнім покладених на нього обов'язків, запобігти певним діям підозрюваного (обвинуваченого), передбачених ст. 177 КПК України, застосовуючи при цьому обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність²²⁵.

У наведеному контексті В. О. Попелюшко слушно зазначив, що предметом діяльності слідчого судді при реалізації повноважень щодо застосування запобіжних заходів є юридичні факти як загальні та специфічні підстави обрання кожного окремого їх виду, а змістом – з'ясування даних юридичних фактів у судовому засіданні за клопотанням сторін, здебільшого сторони обвинувачення, шляхом розгляду наданих йому доказів та прийняття за його результатами рішення залежно від доведеності чи недоведеності сторонами в суді таких підстав (ст. 150–152, 160–164, 184, 193–196 та ін. КПК України). Оскільки всі види запобіжних заходів більшою чи меншою мірою пов'язані із застосуванням процесуального примусу шляхом обмеження прав, інтересів та свобод особи, а також обмеження чи позбавлення свободи пересування (при домашньому арешті та триманні під вартою), то функція, що виконується в даному напрямі

²²⁴ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2014. – С. 227.

²²⁵ Волков К. Д. Вказана праця. – С. 86-87.

слідчим суддею, є за своєю суттю функцією застосування заходів забезпечення кримінального провадження (за винятком виклику – ст. 133 КПК України), тимчасового вилучення майна (ст. 167, 168 КПК України) і затримання (ст. 207–213 КПК України). Ця функція слідчого судді в Україні аналогічна функції французького судді стосовно дотримання прав і свобод, а також положень про ув'язнення в частині вирішення ним питань про взяття особи під варту та продовження строків тримання під вартою, і німецького дільничного судді в частині підтвердженням ним попереднього арешту. За характером ця функція майже не відрізняється від вирішення питань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження під час судового провадження у першій інстанції (ч. 3 ст. 315, ст. 331 КПК України) як складових функції правосуддя. Однак застосування таких заходів на стадії досудового розслідування слідчим суддею – органом судової влади, незалежним від сторін, а тому неупередженим, є водночас процесуальною гарантією забезпечення правосуддя і вагомою гарантією дотримання прав і свобод особи при їх застосуванні²²⁶.

Відповідно до положень ст. 188 КПК України прокурор або ж слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Таке клопотання може бути подано в трьох випадках: 1) одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою; 2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику; 3) після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і від-

²²⁶ Попелюшко В. О. Вказана праця. – С. 21-22.

сутності в слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю. У цьому разі прокурор зобов'язаний до такого клопотання додати документи, які підтверджують, що: 1) підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду; 2) одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу, безпосередньо зазначені у ст. 177 КПК України.

Як показує власний досвід автора, одним із проблемних прикладних питань є неузгодженість законодавчого регулювання в частині винесення слідчим суддею ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу без зазначення конкретного строку закінчення її дії. Обумовлено це тим, що загальний строк дії такої ухвали може становити шість місяців, у той час як деякі судді обмежуються лише двома місяцями. У зв'язку з цим слід зазначити, що згідно з вимогами положень ч. 3 ст. 190 КПК України ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає чинність з моменту: 1) приводу підозрюваного, обвинуваченого до суду; 2) закінчення строку дії ухвали, зазначеного в ній, або закінчення шести місяців із дати постановлення ухвали, у якій не зазначено строку її дії; 3) відкликання ухвали прокурором. Але ж цілком очевидною є проблема, коли слідчий суддя, суд не має можливості достовірно визначити конкретну дату, на яку саме буде здійснено привід підозрюваного, обвинуваченого. З огляду на це виникають труднощі, коли при оголошенні особи в розшук або ж при встановленні місцезнаходження особи слідчому, прокурору необхідно, як мінімум, кожні шість місяців звертатися за наданням ухвали про затримання з метою приводу розшукуваної особи. Така прогалина призводить до наявності додаткового і безпідставного навантаження на слідчого, прокурора, слідчого судді. Отже, на нашу думку, доцільно в кожній ухвалі слідчого

судді, суду про надання дозволу на затримання з метою приводу особи замість зазначення дати втрати законної сили ухвали безпосередньо вказувати на факт затримання або доставлення особи до слідчого судді, суду. Підтримали таку позицію більшість опитаних респондентів, зокрема 47,3 % слідчих та 51,3 % прокурорів.

На підтвердження викладеного доречно навести думку І. О. Завертайло, який слушно зазначив, що таке формулювання резолютивної частини ухвали про надання дозволу на затримання з метою приводу жодним чином не суперечить чинному КПК України та передбачає позитивну практику його застосування. Зазначене надає можливість більш раціонального використання робочого часу як співробітників органів досудового розслідування, прокуратури, так і суддів, та виключає формалізм при регулярному зверненні з такими клопотаннями до суду. З метою уникнення неоднозначного застосування КПК України доцільно на законодавчому рівні конкретизувати положення ч. 1 ст. 190 КПК України щодо відомостей, які має містити ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу, зокрема в п. 6 зазначеної вище частини статті ввести такі вимоги: «строк дії ухвали» або ж «момент втрати ухвалою законної сили»²²⁷. Проте, вважаємо, що все ж таки більш доцільним буде саме вказівка на факт затримання особи або доставлення її до слідчого судді, суду.

Як зазначив С. Слинко, концептуальним атрибутом для законного затримання та отримання ухвали слідчого судді є форма й зміст клопотання, обґрунтованість і законність якого повинен перевірити та довести прокурор. Адже слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що: 1) зазначені в клопотанні

²²⁷ Завертайло І. О. Проблемні аспекти застосування норм КПК України в практичній діяльності при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та постановленні ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу / І. О. Завертайло // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. ПРАВО. – 2015. – Вип. 34. – Том 3. – С. 82.

про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого; 2) є достатні підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування; 3) одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду з клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу може вчинити дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу й наведені в ст. 177 КПК України²²⁸.

Крізь призму наведеного та аналізуючи положення КПК України, слід зауважити, що важливим аспектом у цьому напрямі є врахування положень ст. 185 КПК України. Зокрема, якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, він зобов'язаний відкликати таке клопотання та дозвіл на затримання, якщо останній був отриманий. Разом з тим, якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу слідчому, прокурору стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, він зобов'язаний доповнити, або змінити клопотання, або замінити його новим клопотанням.

Необхідно зауважити, що слідчий суддя, суд не мають права відмовити в розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, навіть якщо існують підстави для затримання без ухвали суду про затримання з метою приводу. Відповідне клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання. Розгляд

²²⁸ Слинко С. Затримання особи на стадії досудового розслідування [Електронний ресурс] / Судебно-юридическая on-line газета: офіційний сайт. – 2014. – 20 березня. – Режим доступу: <http://sud.ua/blog/2014/03/20/61816-zatrimannya-osobi-na-stad-dosydovogo-rozslidyvannya>.

клопотання здійснюється в закритому судовому засіданні за участю прокурора.

Водночас слідчий суддя, суд відмовляє в наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені в клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави вважати, що: 1) підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування чи суду; 2) одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу й зазначені в ст. 177 КПК України.

Проаналізувавши наведені положення, можна зазначити, що затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу здійснюється здебільшого лише в разі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. При цьому звернемо увагу, що відповідно до ч. 3 ст. 187 КПК України в разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання *щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою* (виділено нами – Ю.Л.), або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана. Тобто, у такому разі перелік запобіжних заходів, під час обрання яких все ж таки можливе винесення ухвали про затримання з метою приводу, розширено. Проте таким правом наділено лише слідчого суддю, суд. З приводу цього виникає запитання: а чому таке право не надано прокурору та слідчому за погодженням за прокурором,

адже саме прокурор зобов'язаний довести необхідність винесення ухвали на затримання з метою приводу.

Крім того, постає потреба в надання прокурору або слідчому за погодженням з прокурором права клопотатися про затримання особи при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають його небезпечну поведінку (п. 2 ч. 1 ст. 508 КПК України). У зв'язку з цим, на нашу думку, ст. 188 «Клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу» доцільно викласти в такій редакції: «Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, тримання під вартою або поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають його небезпечну поведінку». Такі зміни і пропозиції передбачають цілком правомірне тимчасове обмеження права на свободу та особисту недоторканність особи, адже воно також передбачає здійснення судового контролю, що унеможливить свавілля з боку правоохоронних органів.

На наш погляд не досить коректною є й сама побудова положень ст. 191 КПК України, яка регулює процесуальний порядок виконання уповноваженою особою ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання особи з метою приводу. Зокрема, лише в ч. 5 цієї статті безпосередньо зазначено, що уповноважена особа повинна робити на місці затримання. На нашу думку, спочатку було б необхідно закріпити чіткі процесуальні дії уповноваженої службової особи при самому затриманні особи, а вже потім дії після затримання. Отже, слід у хронологічному порядку закріпити кожний момент вчинення відповідної дії уповноваженої службової особи при затриманні. Більш того, у зазначеній статті необхідно передбачити права затриманої особи, які їй буде зобов'язана роз'яснити уповноважена службова особа. Це доцільно зробити за аналогією з ч. 4 ст. 208 КПК України.

Крім іншого, порушене питання потребує законодавчого регулювання щодо особливостей затримання особи з можливістю проникнення до житла чи іншого володіння особи. Можливість такого затримання не суперечить практиці Європейського суду з прав людини, який допускає затримання особи і не вважає порушенням права на недоторканність житла, якщо проникнення до житла відбувалося під час здійснення арешту особи, яка підозрювалася у вчиненні злочину. Більш того, можливість такого затримання не суперечить положенням Конституції України і нормам міжнародних правових актів, у яких закріплено, що проникнення до житла може здійснюватися за вмотивованим судовим рішенням. Отже, на нашу думку, таке затримання доцільно здійснювати за певним порядком, наприклад за участю не менше двох понятих, а також з можливістю застосування спеціальних технічних засобів для проникнення в замкнені приміщення.

У межах дослідженої проблематики слід звернути увагу на досвід зарубіжних країн щодо законодавчого регулювання затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду. Так, наприклад, відповідно до п. 147.2.3 ч. 2 ст. 147 КПК Азербайджану²²⁹ одним із випадків затримання особи є наявність постанови суду про затримання засудженого до вирішення питання про примусову відправку його в місце виконання вироку чи іншого судового рішення або про заміну призначеного покарання іншим видом покарання, а також про скасування умовного засудження або умовно-дострокового звільнення від покарання. При цьому в ч. 2, 3 ст. 152 КПК Азербайджану передбачено, що за цією підставою суд визначає термін затримання особи на сім днів з моменту її затримання, а відповідна постанова суду надсилається для виконання до органу поліції за місцем прожи-

²²⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : закон Азербайджанской Республики от 14.07.2000 г. № 907-IQ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.legislationline.org/download/action/download/id/4670/file/Azerbaijan_CPC_2000_am2013_ru.pdf.

вання засудженого. Орган, який виконав постанову про затримання особи, негайно повідомляє суд про її виконання. Разом з тим у ч. 4 ст. 152 КПК Азербайджану закріплено, що затримання особи за такою підставою не може тривати більш ніж визначений судом термін. Протягом цього терміну затриманий має бути доставлений до суду, а суд, у свою чергу, повинен невідкладно розглянути справу і винести постанову про примусове доставлення його в місце виконання вироку чи іншого підсумкового судового рішення або про заміну призначеного покарання іншим видом покарання, а також про скасування умовного засудження або умовно-дострокового звільнення від покарання й виконання призначеного вироком покарання або про звільнення засудженого.

Подібні положення також закріплено в КПК Білорусії²³⁰. Зокрема, у ст. 113 КПК Білорусії «Затримання засудженого до вирішення питання про скасування умовного незастосування покарання, відстрочки виконання покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання» передбачено, що суд виносить постанову (ухвалу) про затримання засудженого до вирішення питання про скасування умовного незастосування покарання, відстрочки виконання покарання або умовно-дострокового звільнення особи від відбування покарання, якщо уповноваженим на те органом внесено подання і представлені матеріали, з яких випливає, що засудженим виконуються встановлені для нього судом обов'язки та інші умови, зазначені в ст. 77, 78, 90 і 93 Кримінального кодексу Республіки Білорусь. Термін такого затримання безпосередньо визначається судом у межах семи діб з моменту фактичного затримання особи. Суд надсилає постанову (ухвалу) про затримання засудже-

²³⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 (принят Палатой представителей 24 июня 1999 года и одобрен Советом Республики 30 июня 1999 года). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.legislationline.org/downloadactiondownloadid4270fileBEL_CPC_am2012_ru.pdf.

ного для виконання органу дізнання, який при її виконанні негайно повідомляє цей суд.

Крім того, у КПК Вірменії²³¹ передбачено два види затримання на підставі постанови органу кримінального переслідування. По-перше, це ст. 130 «Затримання на підставі постанови органу кримінального переслідування». Положеннями цієї статті встановлено, що якщо зібрані в кримінальній справі докази надають підставу вважати, що особа вчинила заборонене кримінальним законом діяння, причому вона знаходиться в іншій місцевості або місце її знаходження невідоме, орган кримінального переслідування вправі винести постанову про затримання цієї особи (ч. 1). Про виконання постанови затримання особи орган дізнання, слідчий або прокурор негайно повідомляють орган кримінального переслідування, який виніс відповідну постанову (ч. 2). Затримання особи з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, не може тривати більш ніж 96 годин з моменту взяття під варту. При цьому затриманому протягом цього часу має бути пред'явлено обвинувачення. Разом з тим підозрюваному може не пред'являтися обвинувачення в зазначений термін, якщо протягом 96 годин з моменту взяття під варту він звільнений з-під варти внаслідок застосування до нього іншого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, або необрання запобіжного заходу (ч. 3).

Можливість затримання обвинуваченого на підставі постанови органу кримінального переслідування до арешту також передбачено положеннями ст. 131 КПК Вірменії. У цій статті встановлено, якщо обвинувачений порушив умови застосованого до нього запобіжного заходу, то орган, що здійснює кримінальне провадження, вправі прийняти рішення про затримання даної особи, з одночасним порушенням в суді клопотання про його арешт. Затримання обвину-

²³¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 01.07.1998 года. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.legislationline.org/download/action/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf

ваченого в передбаченому ст. 131 КПК Вірменії порядку допускається лише в тому разі, якщо положення цього Кодексу дозволяють застосувати до нього як запобіжний захід взяття під варту. При цьому затримання з підстав, передбачених частиною першою ст. 131 КПК Вірменії, не може тривати більш ніж 96 годин з моменту взяття обвинуваченого під варту.

Заслужує на увагу положення ч. 1 ст. 131 КПК Грузії²³², яким встановлено, що за наявності обґрунтованого припущення, що особа вчинила злочин, за який законом як покарання передбачається позбавлення волі, і, що при цьому особа буде переховуватися або не з'явиться до суду, знищить інформацію, яка має значення для справи, або вчинить новий злочин, суд за місцем провадження слідства за клопотанням прокурора, без усного слухання виносить ухвалу про затримання особи. Така ухвала оскарженню не підлягає. При цьому ч. 3 цієї статті передбачає, що затримання особи без ухвали суду дозволяється тільки в разі обґрунтованого припущення, що особою вчинено злочин і неможливо запобігти: 1) переховування; 2) неявки до суду; 3) знищення інформації, що має значення для справи; 4) вчинення нового злочину за допомогою іншого, альтернативного заходу, пропорційного обставинам імовірно вчиненого злочину.

У більш загальному вигляді питання затримання особи на підставі ухвали суду врегульовано положеннями КПК Туркменістану²³³. Так, у ст. 145 КПК Туркменістану закріплено, що на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, судді або ухвали суду про затримання підозрюваного співробітник органу кримінального переслідування з додержанням вимог ст. 140 цього Кодексу зобов'язаний негайно

²³² Уголовный-процессуальный кодекс Грузии от 9.10.2009 г. № 1772-II с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_09_10_2009.pdf.

²³³ Уголовный-процессуальный кодекс Туркменистана от 18 апреля 2009 года – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.unodc.org/tldb/pdf/Turkmenistan/TUK_Crim_Pro_RU.pdf.

доставити затриманого в найближчий орган внутрішніх справ або інший орган кримінального переслідування. Про здійснення затримання особи та приводу підозрюваного слід негайно повідомити компетентну особу, яка винесла постанову чи ухвалу про затримання, або суд. У разі затримання розшукуваного обвинуваченого, якщо стосовно нього немає постанови про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, прокурор за місцем затримання особи з дотриманням вимог ст. 140 цього Кодексу має право винести постанову про затримання обвинуваченого на строк, необхідний для доставлення затриманого до місця провадження слідства, але не більше ніж на десять діб. При цьому час, що минув з моменту фактичного затримання підозрюваного, включається до строку тримання обвинуваченого під вартою при призначенні судом заходів покарання на підставі положення, передбаченого ст. 66 Кримінального кодексу Туркменістану, зараховується в загальний строк призначеної міри покарання. Якщо після закінчення строків затримання, встановлених законом, не надійде відповідна постанова дізнавача, слідчого, прокурора, судді або ухвала суду про звільнення затриманої особи або застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, то керівник адміністрації місця тримання під вартою повинен звільнити її й надіслати повідомлення про це дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або до суду.

Отже, з урахуванням наведеного можна стверджувати, що:

– по-перше, як невід’ємна частина заходів забезпечення кримінального провадження затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду спрямоване на забезпечення дієвості кримінального провадження;

– по-друге, у разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на них процесуальних обов’язків є дієвим правовим інструментом протидії незаконній поведінці останніх.

У той самий час, як засвідчило дослідження чинного КПК України в частині затримання особи на підставі ухва-

ли слідчого судді, суду, на сьогодні окремі його положення потребують уточнення й розширення з урахуванням нагальних потреб практики. Саме тому необхідно врахувати позитивний досвід зарубіжних країн з цього питання і внести відповідні зміни та доповнення, які сприятимуть повному, швидкому та неупередженому досудовому розслідуванню та судовому вирішенню справи по суті.

Розділ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЗАТРИМАНОЇ ОСОБИ

3.1. Гарантії реалізації права на захист затриманої особи в кримінальному провадженні

Розпочинаючи розгляд питання захисту прав затриманої особи в кримінальному провадженні, слід зазначити, що воно тривалий час перебуває в полі зору законодавця, науковців і практиків. Зокрема, ще в 1976 році Положенням про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, було закріплено певний перелік прав затриманої особи, які спрямовувалися на захист прав затриманого. До таких прав належали: 1) знати, у чому особа підозрюється; 2) вимагати від уповноваженої особи пред'явлення службового посвідчення під час затримання; 3) вимагати перевірки прокурором правомірності затримання; 4) оскаржити дії особи, яка здійснює досудове розслідування; 5) надавати пояснення та заявляти клопотання; 6) звертатися зі скаргами та заявами в державні органи і громадські організації тощо. Разом з тим на затриманого покладалися й обов'язки, а саме: дотримуватися вимог законодавства, виконувати законні вимоги слідчого, прокурора²³⁴. Зазначене додатково свідчить про важливе значення

²³⁴ Про затвердження Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину: указ Президії Верховної Ради УРСР від 13 липня 1976 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v4203400-76>.

права на свободу та особисту недоторканність, з огляду на що постає необхідність законодавчого закріплення відповідних дієвих правових гарантій його захисту.

Сучасний правовий рівень захисту прав, свобод та законних інтересів особи є одним із пріоритетних напрямів розвитку правової держави, на шляху розбудови якої перебуває й Україна. Крім того, інтеграція України в загальноєвропейські правові інститути, такі, як Рада Європи, а також реформування сфери кримінального судочинства, свідчать про прагнення створити нову модель кримінального судочинства. Під час запровадження й реалізації такої моделі правовою основою є вимога про те, що людина, її права і свободи становить найвищу цінність, а визнання, дотримання та захист прав, свобод і законних інтересів людини є обов'язком держави. Ці положення знайшли своє закріплення в нормі ст. 3 Конституції України та в положенні ст. 8 КПК України 2012 р.

Проаналізувавши законодавчі вимоги та наукові погляди з наведеної тематики, О. М. Коріняк дійшла висновку, що захист прав і свобод людини як засаду (принцип) кримінального судочинства необхідно розуміти як зобов'язання державних органів, що здійснюють кримінальне переслідування, та суду визнавати, додержувати, захищати та поновлювати (у разі їх порушення) права, свободи та законні інтереси всіх учасників кримінального провадження²³⁵, що ми підтримуємо. Також зазначимо, що під час реформування та застосування кримінального процесуального законодавства України актуальним і важливим питанням переосмислення минулих стереотипів є оцінка ефективності реалізації права на захист у кримінальному провадженні. Більш того, зважаючи на специфіку правообмежувального характеру процесуального примусу, застосування якого можливе лише у сфері кримінального судочинства, забез-

²³⁵ Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України : монографія / О. М. Коріняк ; [за заг. ред. Г. К. Кожевнікова]. – Київ : Національна академія прокуратури України ; Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013. – С. 7.

печення і реалізація права на захист затриманої особи набуває особливого значення.

За час дії КПК України 1960 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини зазначав, що одним із найважливіших напрямів діяльності державних органів і посадових осіб є здійснення парламентського контролю за дотриманням права людини на свободу та особисту недоторканність. Крім того, моніторинг омбудсмена України з цих питань засвідчив, що основним чинником порушень такого прав в Україні є факти незаконних затримань та арештів. Вказане призводить до системного зловживання правоохоронцями й суддями застосування такого примусового заходу, як арешт. При цьому наголошувалося, що останніми роками Україна є лідером серед країн Європи за кількістю арештів, зокрема судами щороку заарештовується більш ніж 60 тис. осіб. Разом з тим близько 10 тисяч із них (приблизно кожен шостий) у подальшому звільняються з-під варти. Тому не випадково, що Європейський суд з прав людини неодноразово констатував порушення Україною ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема права людини на свободу та особисту недоторканність²³⁶.

Узагальнюючи перші кроки реалізації положень КПК України 2012 р. (2012–2013 роки) щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, Верховний Суд України вказав на типові порушення, що мали місце в діяльності органів досудового розслідування. До них належать такі: наявність у процесуальних документах слідчого неповних або неточних даних про підозрюваного, відсутність у протоколі дати й часу затримання, а також будь-яких посилань на відповідні статті Кримінального кодексу України, що передбачають злочин, у вчиненні якого підоз-

²³⁶ Щорічна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Омбудсман України. – Київ, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_46828_plugin-Dopovid_8_1.pdf.

рюється особа, недостатнє мотивування застосування затримання; перевищення 72-годинного строку затримання та зволікання з доставленням підозрюваного до суду для вирішення питання про обрання запобіжного заходу²³⁷.

Зважаючи на викладене, варто погодитися з науковою позицією А. К. Чернової про те, що подібні практичні негативні факти щодо затримання осіб свідчать як про недосконалість чинного законодавства, так і про необхідність глибокого теоретичного аналізу існуючих проблем правозастосовної діяльності, узагальнення накопиченого теоретичного та емпіричного матеріалу, обґрунтування проблеми затримання особи, яка вчинила злочин. Такі практичні проблеми виникають у зв'язку з тим, що закон не чітко визначає сутність, зміст і процесуальну форму затримання підозрюваного²³⁸. Наведене принагідно свідчить про необхідність посилення законодавчого забезпечення прав затриманої особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Відтак на сучасному етапі реформування кримінального процесуального законодавства України постає питання запровадження більш чітких процесуальних гарантій, які б забезпечили ефективність захисту й дотримання прав, свобод та законних інтересів затриманої особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Засада (принцип) захисту прав і свобод людини впливає з обов'язку держави на законодавчому рівні запровадити ефективну систему їх забезпечення і гарантування. Разом із тим сама держава (в особі її уповноважених органів і службових осіб) може стати порушником прав людини. І тут серйозною гарантією проти недопущення подібних порушень може слугувати відповідальність державних органів і посадових осіб за видання неправових актів, а також

²³⁷ Постанови, узагальнення судової практики, правові висновки Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції (2012-2013). – Київ : «Центр учбової літератури», 2013. – С. 406-408.

²³⁸ Чернова А. К. Вимоги сучасної практики як передумови до перегляду кримінально-процесуальної регламентації затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину / А. К. Чернова // Право України. – 2010. – № 3. – С. 191.

за дії чи бездіяльність у сфері реалізації актів, які забороняють права і свободи людини. Така відповідальність передбачена не тільки внутрішньодержавними актами, а й міжнародними документами²³⁹. Торкаючись цього питання, слід нагадати норму ст. 19 Конституції України, у якій закріплено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Як слушно зазначив С. П. Головатий, процес утвердження пріоритету прав людини, перетворення їх гарантій на реально існуючі та діючі, а не декларативні є важливою інституційною гарантією становлення демократії в Україні, адже принципи справжньої демократії, прав людини і верховенства права як основоположні європейські ідеали належать до цінностей, що становлять спільну спадщину європейських народів²⁴⁰, до яких належить і Україна.

Усі люди мають право користуватися повагою до своєї свободи і безпеки. Цілком очевидно, що без наявності й забезпечення ефективних правових гарантій подальша реалізація захисту прав людини стає більш уразливою, а інколи й ілюзорною. Тим не менш, як свідчить робота Міжнародного моніторингу, затримання особи без законодавчо передбачених підстав, а також без будь-якого ефективного засобу правового захисту є звичайним явищем. У ході таких довільних і незаконних позбавлень волі затримані особи часто позбавлені доступу до адвокатів і їхніх власних сімей, що призводить до тортур та інших форм жорстокого поводження²⁴¹. Викладені негативні факти додатково вказують на доцільність та

²³⁹ Комарницький Д. С. Функціональна особливість сучасної держави: захист прав, свобод та законних інтересів людини / Д. С. Комарницький // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 55.

²⁴⁰ Головатий С. П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / С. П. Головатий; Ін-т зак-ва Верхової Ради України. – К., 2008. – С. 23.

²⁴¹ Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers. – New York and Geneva, 2003. – S 161.

необхідність забезпечення максимально повного й раціонального законодавчого регулювання процедури виконання посадовими особами поліції, прокуратури і суду своїх повноважень під час затримання особи.

Щодо порушеного питання, слід відмітити й позицію Міжнародного Суду, який наголосив, що неправомірно позбавляти людей їх свободи, таким чином підпорядковуючи їх фізичним обмеженням у важких умовах, несумісно з принципами Статуту Організації Організація Об'єднаних Націй, а також з основоположними принципами, закріпленими в Загальній декларації прав людини, ст. 3 якої гарантує право на життя, свободу і безпеку людини²⁴².

Враховуючи актуальність даного питання, О. І. Білоусов і С. М. Смоков зазначили, що пріоритетною проблемою політико-правової думки, яка має багатовікову історію, є захист свободи й особистої недоторканності людини та громадянина, оскільки вона становить невід'ємну складову відносин індивіда й держави. У системі природних і невід'ємних прав людини свобода й особиста недоторканність посідає особливе місце. Якщо не захищені свобода й особиста недоторканність, то не захищені й усі інші права²⁴³. До цього додамо, що особливого значення підняте питання набуває в умовах зростання впливу міжнародних правових норм і принципів на вдосконалення національного законодавства України. Це зумовлено необхідністю утвердження чинних і створення нових, більш дієвих та ефективних правових механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів людини як найвищої соціальної цінності.

Щодо порушення засади (принципу) законності, то Комітет з прав людини вказав, що воно має місце, якщо людину арештовано або затримано з підстав, які не чітко встановлені в національному законодавстві. Інакше кажучи, підстави для затримання особи і тримання її під вартою

²⁴² Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), ICJ Reports 1980. – p. 42. – para. 91.

²⁴³ Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монографія / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – С. 7.

повинні бути встановлені відповідним законом²⁴⁴. Стосовно змісту слова «довільний арешт», то Комітет пояснив, що свавілля не може бути прирівняне до поняття «проти закону», але має тлумачитися більш широко, щоб охоплювати такі елементи, як: недоречність, несправедливість, відсутність передбачуваності та належної правової процедури. Це означає, що тримання під вартою відповідно до законного затримання повинно бути не тільки законним, а й розумним у даних обставинах²⁴⁵.

Визнаючи, що держава має обов'язок гарантувати безпеку кожній людині, Міжамериканський суд з прав людини наголосив, що держава також «підкоряється закону і моралі». Неповага до людської гідності не може служити основою для будь-якої дії державних органів і посадових осіб. Звідси випливає, що насильницьке зникнення людей тягне за собою безперервне порушення багатьох прав, передбачених Конвенцією, які держави-учасниці зобов'язані поважати й гарантувати. У зв'язку з цим довільне позбавлення волі, порушення права затриманого на захист можна прирівнювати до викрадення людини, що в цілому є порушенням ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²⁴⁶.

За слухним твердженням В. М. Тертишника, забезпечення верховенства права у сфері кримінального судочинства пов'язане з розробленням такої процесуальної форми судочинства, за якої пріоритет надається правам і свободам людини, максимально усуваються їх обмеження або такі обмеження допускаються як крайня необхідність, коли іншими засобами досягти мети правосуддя неможливо, а

²⁴⁴ Communicaton № 702/1996, C. Mc Lawrence v. Jamaica (Views adopted on 18 July 1997), in UN doc. GAOR, A/52/40 (vol. II), pp. 230-231, para. 5.

²⁴⁵ Communication № 458/1991, A. W. Mukong v. Cameroon (Views adopted on 21 July 1994), in UN doc. GAOR, A/49/40 (vol. II), p. 181, para. 9.8.

²⁴⁶ I-A Court HR, Godinez Cruz Case, judgment of January 20. – 1989. – Series C. – № 5. – pp. 144–145, paras 162–163.

завдана обмеженням прав і свобод людини шкода буде меншою, ніж відвернута²⁴⁷.

На наш погляд, досить-таки поширену класифікацію гарантій прав людини надала Т. М. Заворотченко. Ученою визначено такі їх групи:

1) за видами прав і свобод людини і громадянина:
а) гарантії економічних прав; б) гарантії політичних прав;
в) гарантії соціальних прав; г) гарантії громадянських прав;
д) гарантії ідеологічних прав; е) гарантії культурних прав;

2) залежно від території поширення: а) внутрішньодержавні гарантії, які поділяються на державні, локальні і корпоративні; б) міжнародні гарантії, які поділяються на всесвітні та регіональні;

3) залежно від того, якими соціальними нормами вони встановлені: а) нормативно-правові; б) нормативно-неправові;

4) залежно від форми закріплення в нормативних актах: а) конституційні; б) галузеві;

5) залежно від характеру правових норм: а) матеріальні; б) процесуальні;

6) за способом викладення в нормативно-правових актах: а) прості; б) складні; в) змішані;

7) залежно від того, які органи залучаються до захисту прав і свобод людини: а) судові; б) несудові;

8) залежно від функціональної спрямованості: а) гарантії реалізації; б) охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина²⁴⁸.

Отже, можна констатувати, що з метою досягнення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду затримання особи, яку

²⁴⁷ Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В. М. Тертишник ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 31.

²⁴⁸ Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Тетяна Миколаївна Заворотченко; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002. – 19 с.

дійсно застали при вчиненні, замаху на вчинення або ж безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, є необхідним. При цьому постає питання дотримання прав, свобод та законних інтересів затриманої особи, оскільки чинним національним законодавством України кожній людині гарантується і забезпечується право на свободу та особисту недоторканність. Більш того, кожна особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в порядку, передбаченому КПК України, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Тобто, на законодавчому рівні передбачено захист прав, свобод та законних інтересів особи, які можуть бути порушені не інакше як у законному порядку²⁴⁹.

У контексті дослідження звернемо увагу на порушення прав, свобод та законних інтересів затриманої особи, які допускаються працівниками правоохоронних органів під час здійснення затримання. Зокрема, ще під час дії КПК України 1960 р. працівники правоохоронних органів не завжди дотримувалися законодавчих вимог щодо негайного повідомлення рідним про затримання особи. З вивчених В. В. Назаровим 280 протоколів про затримання особи в порядку ст. 106 КПК України 1960 р. у 13,9 % випадках родичі та близькі затриманого не були повідомлені. Причини неповідомлення вони пояснювали тим, що це може перешкодити слідству або нікого не було вдома, а в деяких випадках причини взагалі не зазначалися. Така ситуація, на погляд ученого, порушувала права осіб, які через свої зв'язки із затриманим випробовували значний дискомфорт за від-

²⁴⁹ Лук'яненко Ю. В. Окремі аспекти захисту прав особи при затриманні / Ю. В. Лук'яненко, С. Є. Абламський // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті : міжнар. наук. конф. (м. Кошице, Словацька Республіка, 27-28 лютого 2015 р.) – Словацька Республіка, 2015. – С. 183; Лук'яненко Ю. В. Отдельные аспекты оснований для задержания лица за уголовным процессуальным кодексом Украины / Ю. В. Лук'яненко // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2015. – № 3 (13). – С. 106-110.

сутності у них даних про його місцезнаходження (тим більше в нічний час доби). Крім того, для виправдання таких фактів працівники міліції здебільшого посилялися на те, що особа, яка перебувала в підрозділі міліції до складення протоколу про затримання, не вважалася затриманою, і на неї не поширювалися гарантії, передбачені для затриманих. З огляду на викладене, учений наголосив, що законодавство не передбачало чіткої процедури, за якою мало здійснюватися таке повідомлення, тому переконатися у виконанні цієї вимоги іноді неможливо. На практиці посадова особа, на яку покладался обов'язок повідомити рідних, складала довідку про факт затримання, яку переважно надсилали поштою, замість того щоб надати цю інформацію телефоном або іншим більш швидким способом²⁵⁰.

З прийняттям чинного КПК України це питання набуло свого вдосконалення. Так, у ч. 4 ст. 208 КПК України встановлено, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити інших осіб про її затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України. Таким чином, вбачається, що положення ст. 213 КПК України безпосередньо регулює повідомлення інших осіб про затримання особи. На сьогодні уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, то вона може здійснити таке повідомлення самостійно, але без порушення вимоги щодо його негайності.

²⁵⁰ Назаров В. В. Проблемні питання застосування затримання у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Науковий вісник Інституту міжнародних Відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм : зб. наук. ст. – Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ друк», 2010. – Вип. 2. – С. 68.

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це її батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування. Якщо було затримано співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків, то уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган.

Проаналізувавши положення ч. 4 ст. 208 КПК України, Т. Г. Фоміна слушно зазначила, що закон не визначає, протягом якого строку необхідно це зробити, а лише вказує на негайність такого повідомлення. На її думку, повідомити особу про підстави затримання необхідно на місці затримання. Разом з цим, учена зауважила, що з переліку прав, які наведені у вказаній нормі, деякі не належать до процесуальних (наприклад, право отримувати медичну допомогу). На її думку, положення ч. 4 ст. 208 КПК України слід уточнити, виключивши із вказаної норми слово «процесуальні» та «передбачені КПК України». Також вона вважає за доцільне уточнити положення ч. 4 ст. 208 КПК України, зазначивши, що на уповноважену службову особу, що здійснила затримання, покладається обов'язок не лише роз'яснити права затриманому, а й забезпечити можливість їх здійснення. Наприклад, якщо затриманий потребує медичної допомоги, то службова особа зобов'язана забезпечити прибуття лікаря²⁵¹.

Особливої актуальності підняте питання набуває у зв'язку з радикальним реформуванням правоохоронної системи України, зокрема прийняттям і введенням у дію Закону України «Про національну поліцію». Дослідуючи норми цього закону та положення КПК України в частині затримання особи, С. Є. Абламський зауважив, що Законом України «Про Національну поліцію» значно звужено коло осіб, яких поліцейський зобов'язаний негайно повідомити

²⁵¹ Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : монографія / Т. Г. Фоміна. – Харків : НікаНова, 2014. – С. 73-74.

про затримання особи, оскільки в ч. 3 ст. 37 йдеться лише про членів сім'ї. У той самий час, у ч. 1 ст. 213 КПК України також вказано на близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за виробом цієї особи. Відтак учений наголосив, що положення КПК України у більшій мірі забезпечують захист особи у разі її затримання. Для усунення законодавчих розбіжностей, які можуть призвести до практичного колапсу, на його думку, слід узгодити положення наведеного закону з нормами Конституції та КПК України. Крім того, зважаючи на специфіку застосування до неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого запобіжних заходів, з позиції вченого, у ст. 37 Закону України «Про Національну поліцію» доцільно закріпити положень, ким передбачити, що в разі затримання неповнолітньої негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють, а у випадку неможливості здійснення останнього – близькі родичі, члени сім'ї або педагог. Така вимога стане додатковою гарантією захисту прав неповнолітньої особи²⁵², що ми підтримуємо.

Крім того, зі змісту ч. 4 ст. 213 КПК України випливає, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Більш докладно це питання урегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363 «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою»²⁵³.

²⁵² Абламский С. Е. Теоретические и прикладные аспекты защиты прав задержанного, подозреваемого в совершении преступления / С. Е. Абламский // Закон и жизнь. – 2016. – № 3/2 (291). – С. 5–6.

²⁵³ Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF>.

Безоплатна первинна правова допомога – це різновид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про наявність у неї прав і свобод, порядок їх реалізації, відновлення у випадку порушення, а також можливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Право на безоплатну первинну правову допомогу мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. До дня введення в дію положень закону, що регулює надання безоплатної правової допомоги, які передбачають діяльність органів (установ), уповноважених законом на надання безоплатної правової допомоги, функції таких органів (установ) здійснюють адвокатські об'єднання або органи адвокатського самоврядування. У разі неприбуття в установлений законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана перевірити дотримання вимог кримінального процесуального законодавства, а в разі нездійснення повідомлення про затримання – здійснити ці дії самостійно. При цьому Б. Б. Булатов зазначив, що так можна дійти абсурду й рекомендувати працівникам поліції нести службу з охорони громадського порядку разом із адвокатами на випадок можливого затримання особи²⁵⁴. Проте, як доречно наголосила Є. Б. Мизуліна, це не зобов'язує правоохоронні органи підшукувати адвоката негайно, проте якщо в затриманого він є, то й не можна перешкоджати проти його залучення²⁵⁵.

²⁵⁴ Булатов Б. Б. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве / Б. Б. Булатов. – Омск : Изд-во Омск. акад. МВД России, 2003. – С. 72.

²⁵⁵ Мизулина Е. Новый порядок ареста и задержания соответствует Конституции РФ и международным правовым стандартам / Е. Мизулина // Российская юстиция. – 2002. – № 6. – С. 14.

Право на забезпечення захисника передбачено й нормами Закону України «Про попереднє ув'язнення»²⁵⁶, згідно з яким конфіденційні побачення з адвокатом мають надаватися без обмеження їхньої кількості та тривалості з моменту допуску захисника до участі в провадженні, підтвердженої письмовим повідомленням особи або органу, у провадженні якого знаходиться справа.

У той самий час, як свідчить практика, на сьогодні мають місце порушення права на захист затриманої особи. Так, за даними Генеральної прокуратури України, найбільш поширеними є факти порушення вимог ч. 5 ст. 208 КПК України в частині необхідності зазначення в протоколах фактичного місця й часу затримання особи, відповідно до положень ст. 209 КПК України. Як наслідок, працівниками поліції не здійснюється негайне повідомлення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про затримання особи, що безпосередньо передбачено ч. 4 ст. 213 КПК України. При цьому з метою приховування часу фактичного затримання особи до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених вносяться відомості про час перебування особи у відділах (відділеннях) поліції, що не відповідає дійсності.

Наприклад, слідчим СВ Золочівського РВ ГУМВС України в Харківській області 23.02.2015 року в приміщенні службового кабінету о 19 год. 30 хв. затримано Нестерова С. О. за підозрою у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 186 КК України. Водночас із матеріалів провадження, підозрюваного фактично було затримано цього ж дня о 14 год. 30 хв. безпосередньо після вчинення злочину, що в протоколі не було відображено. Також у журналі обліку доставлених, відвідувачів та запрошених зазначено, що Нестеров С. О. був доставлений до райвідділу міліції о 15 год. 20 хв., після чого відпущений та повторно доставлений о 17 год.

²⁵⁶ Про попереднє ув'язнення : закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 35. – Ст. 360.

У ході вивчення матеріалів кримінальних проваджень також були виявлені й інші порушення КПК України в частині порушеної проблеми. Зокрема, у кримінальному провадженні № 12014200260000458 слідчим СВ Сумського РВ УМВС України в Сумській області в приміщенні районного відділу міліції 16.09.2014 року о 19 год. 30 хв. затримано Пороскуна М. Г., який був попередньо доставлений працівниками міліції за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 162, ч. 2 ст. 185, ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 357 КК України. Проте в журналі обліку доставлених, відвідувачів та запрошених зазначено, що Пороскун М. Г., починаючи з 15.09.2014 р., чотири рази самостійно залишав та прибував до Сумського райвідділу міліції для допиту та бесід. Наведені факти наочно вказують, що працівниками правоохоронних органів не здійснюється негайне повідомлення Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про затримання особи, як це передбачено ч. 4 ст. 213 КПК України, що є грубим порушенням права на захист.

Подібні порушення мають місце в роботі майже кожного регіону нашої держави, насамперед у Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській, Сумській, Харківській та Хмельницькій областях. Однією з причин цього є те, що в цьому напрямі не забезпечується належний прокурорський нагляд, а заходи реагування до працівників органів прокуратури не вживаються. Зокрема, лише після направлення Генеральною прокуратурою України листа прокурору Хмельницької області про усунення недоліків у наглядовій діяльності з цих питань до дисциплінарної відповідальності було притягнуто два працівники прокуратури, ще до п'ятох вжито заходів, передбачених Положенням про преміювання працівників органів прокуратури України.

Разом з тим Генеральною прокуратурою України також встановлено факти затримання неповнолітніх за відсутності відповідних підстав або з порушенням передбаченого законом порядку. Зокрема, виявлено факти затримання неповнолітніх у кримінальних провадженнях про злочини

невеликої та середньої тяжкості, що суперечить положенням ч. 2 ст. 492 КПК України (Кіровоградська, Одеська, Чернігівська області та м. Київ).

Слід також наголосити, що в чинному КПК України взагалі не передбачено такого учасника кримінального провадження, як затриманий. При цьому, беручи до уваги положення ст. 42 КПК України, вбачається, що затриманий має процесуальний статус підозрюваного, з чим важко погодитися. По-перше, підозрюваний з'являється лише в разі наявності розпочатого кримінального провадження, у той час як затриманий ще до нього. По-друге, в ч. 4 ст. 208 КПК України закріплено, що уповноважена службова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього та інші процесуальні права, передбачені КПК України. Але ж права затриманої особи передбачено у ст. 208 КПК України, а права підозрюваного закріплено в ч. 2 ст. 43 КПК України. Про законодавче ототожнення процесуального статуту зазначених осіб також свідчить положення ч. 2 ст. 276 КПК України.

Вивчаючи порушене питання, І. В. Гловюк цілком доречно вважає, що КПК України не дає підстав для подібного ототожнення. По-перше, тому що у ст. 207 та 208 КПК України визначаються особи, які можуть бути, затримані, зокрема, «будь-яка особа» та «особа, підозрювана у вчиненні злочину», а за тотожності цих осіб сенсу вживати різні найменування в тексті закону не було б вірно; по-друге, у положенні ч. 2 ст. 208 КПК України встановлено, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, винятково в разі, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобі-

жного заходу або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення копій як застави та надання документа, який це підтверджує. Тобто, очевидно, що законодавець таких суб'єктів ототожнює²⁵⁷, що безперечно і призводить до певних прикладних проблем під час реалізації затриманим своїх процесуальних прав.

У той самий час, окремі вчені все ж таки вказують на тотожність поняття «підозрюваний» та «особа, яка підозрюється у вчиненні злочину». Так, О. В. Білоус вважає, що поняття «особа, яка підозрюється у вчиненні злочину» є ширшим, ніж «підозрюваний», оскільки охоплює як осіб, які є підозрюваними, відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, так і осіб, безпосереднє переслідування яких здійснюється ще до вручення повідомлення про підозру чи до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР²⁵⁸. Аналогічної позиції дотримується й професор Л. М. Лобойко, який зазначив, що особами, які підозрюються у вчиненні злочину, є як ті, яким вручено повідомлення про підозру (*тобто підозрюваний* – виділено нами), так і ті, безпосереднє переслідування яких здійснюється до вручення повідомлення про підозру і навіть до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, наприклад, у випадках, коли особу застали на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення²⁵⁹. Наведені твердження свідчать про колізійність окремих положень КПК України з дослідженого питання, що дозволяє дійти висновку щодо неможливості здійснення уповноваженою службовою особою затримання

²⁵⁷ Гловюк І. В. Законне затримання та затримання уповноваженою особою: питання теорії та практики / І. В. Гловюк // Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2014. – С. 301.

²⁵⁸ Білоус О. В. Невідкладні випадки проникнення до житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні / О. В. Білоус // Судова апеляція. – 2014. – № 3 (36). – С. 42.

²⁵⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – С. 464.

особи до вручення письмового повідомлення про підозру. У цьому разі А. О. Ляш та В. М. Ліщенко вважають за доцільне використовувати термін «перевірний», тобто особа, яку перевіряють на причетність до вчиненого злочину²⁶⁰. На нашу думку, таку особу доцільно іменувати саме як «особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення». Таку особу також необхідно наділити відповідними правами до набуття процесуального статусу підозрюваного.

У межах досліджуваного питання слід звернути увагу на положення п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України, у якому встановлено, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадку затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. У цьому разі слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Тобто, йдеться про випадки затримання уповноваженою службовою особою. Водночас у п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України міститься дещо інша правова конструкція, зокрема «якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин». Отже, можна констатувати, що наведені випадки затримання відрізняються між собою. На нашу думку, випадок, передбачений п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України, є ширшим за смисловим і сутнісним навантаженням ніж той, що закріплений у п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України. З огляду на це в практичній площині можуть виникнути певні труднощі під час застосування наведених положень.

Разом з викладеним наголосимо, що письмове повідомлення про підозру складається і вручається лише слідчим або прокурором (ч. 1 ст. 277, ч. 1 ст. 278 КПК України). У

²⁶⁰ Ляш А. О. Затримання підозрюваного у справах про одержання хабара / А. О. Ляш та В. М. Ліщенко // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 3 (16). – С. 2.

разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, поряд зі слідчим, прокурор, невідкладно повідомити підозрюваному про його права зобов'язана повинна й уповноважена службова особа. Інакше кажучи, за логікою законодавця, інша уповноважена службова особа також зобов'язана повідомити затриманому про підозру.

Наведене вище спонукає поставити запитання: чи можна віднести затриману особу до учасників, яким відповідно до ст. 20 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного або призначеного захисника. І мабуть ні, адже в зазначеній статті визначено обмежене коло учасників кримінального провадження, яким законом забезпечується право на захист, зокрема це підозрюваний, обвинувачений, виправданий та засуджений. У цій же статті, на нашу думку, частково зроблено спробу розкрити сутність права на захист, яке полягає в можливості останнім надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати й подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному та обвинуваченому вона надається безоплатно за рахунок держави. При цьому в ст. 29 Конституції України встановлено, що кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Звернемо увагу на те, що на теоретичному рівні зміст права на захист у кримінальному процесі вченими здебільшого тлумачиться крізь призму реалізації прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та підсудного²⁶¹, з чим не можна погодитися. З цього питання ми поділяємо й приєднуємося до позиції тих учених, які вказують, що розглядати право на захист лише щодо його забезпечення для перелічених учасників є не виправданим²⁶². Дійсно, засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні є загальною (ст. 7 КПК України), у зв'язку з чим вона має бути забезпечена пропорційно і однаковою мірою для всіх учасників кримінального провадження.

У цілому аналіз положень ст. 208 КПК України дозволяє стверджувати, що затримана особа має право вимагати перевірки обґрунтованості свого затримання, але самого правового механізму такої перевірки на законодавчому рівні не передбачено. Відтак незрозумілим залишається законодавче вирішення питання щодо захисту прав та законних інтересів затриманої особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Разом з наведеним слід констатувати, що в ч. 5 ст. 208 КПК України не передбачено строк, протягом якого має бути складений протокол затримання особи, що може призвести до не виправданого затягування забезпечення і реалізації затриманим права на захист. З цього аспекту наведемо

²⁶¹ Кримінальний процес України: підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – С. 73; Кримінальний процес України: підруч. / В. Т. Маляренко, Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – С. 63; Кримінальний процес України : навч. посіб. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – Київ : Атіка, 2008. – С. 71.

²⁶² Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України : монографія / О. М. Коріняк ; [за заг. ред. Г. К. Кожевнікова]. – Київ : Національна академія прокуратури України ; Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013. – С. 15-17; Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / С. Є. Абламський / за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора О. О. Юхна. – Харків : Панов, 2015. – С. 13-14, 82.

положення ст. 91 КПК Російської Федерації, де закріплено, що після доставляння підозрюваного в орган дізнання або до слідчого в строк не більше трьох годин має бути складений протокол затримання. В протоколі повинна бути зроблена відмітка про те, що підозрюваному роз'яснені права, передбачені ст. 46 КПК РФ. Вважаємо, що такий строк доцільно передбачити й в у. 5 ст. 208 чинного КПК України, що стане додатковою гарантією дотримання права на захист затриманої особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Слід визнати певні неузгодження в положенні ч. 3 ст. 210 КПК України, у якій закріплено, що за наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб. У такому разі не зовсім зрозуміло, як саме слідчий повинен реагувати на порушення строку доставлення до нього затриманих осіб, оскільки відповідно до ст. 39 КПК України він таких повноважень не має. На нашу думку, наділяти слідчого подібним повноваженням недоцільно, оскільки таке право необхідно передбачити за прокурором як процесуальним керівником досудового розслідування, з приводу чого слід внести зміни та доповнення до ст. 36 і 210 КПК України.

У ході дослідження питань захисту прав затриманої особи окремо зупинимося на проведенні особистого обшуку затриманого, що передбачено ч. 3 ст. 208 КПК України. Зокрема, уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Разом із вказаним у ч. 2 цієї ж статті визначено, що обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Тобто, можна констатувати

ти, що обшук особи при затриманні є винятком із загальних вимог проведення обшуку, але в положеннях КПК України такої вказівки не має. З цього питання доцільним вбачається положення КПК України 1960 р., яким передбачалося, що обшук особи міг бути проведений без постанови в таких випадках: 1) при фізичному захопленні підозрюваного уповноваженими на те особами, якщо є достатні підстави вважати, що затриманий має при собі зброю або інші предмети, які становлять загрозу для оточуючих, чи намагається звільнитися від доказів, які викривають його чи інших осіб у вчиненні злочину; 2) при затриманні підозрюваного; 3) при взятті підозрюваного, обвинуваченого під варту. Отже, наведені положення слід передбачити і в чинному КПК України.

Зважаючи на законодавчу неточність та неврегульованість питання щодо правових підстав проведення обшуку, О. Комарницька зазначила, що таке формулювання в КПК України 2012 року загальних підстав проведення обшуку на практиці призводить до різного їх трактування та застосування, що, у свою чергу, породжує різні негативні правові наслідки в кримінальному провадженні та щодо особи, яку обшукали. Учена зауважила, що серед науковців і практиків активно обговорюється питання, наскільки є законним застосування положень ст. 234 КПК України (обшук житла чи іншого володіння особи) до подібних правовідносин, якими є особистий обшук. Особливу актуальність це дослідження набуває на тлі кардинальних змін, які відбулися в кримінальному процесі України²⁶³, що ми підтримуємо. До вказаного слід додати, що в положеннях ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України про уповноважену службу особу взагалі не згадується.

Таким чином, викладене вище надає можливість констатувати, що на сьогодні свого вдосконалення потребують положення чинного КПК України щодо конкретизації процесуальної процедури затримання особи та більш чіткого

²⁶³ Комарницька О. Особистий обшук: сучасний стан та перспектива / О. Комарницька // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 2 (23). – Том 7. – С. 43.

закріплення положень у частині забезпечення права на захист затриманої особи, що дозволить досягти ефективної реалізації завдань кримінального провадження. На нашу думку, слід підтримати наукову позицію учених щодо доцільності поділу існуючої процесуальної форми затримання на дві самостійні групи, зокрема: 1) затримання на місці вчинення злочину, замаху на його вчинення або безпосередньо після його вчинення як слідча (розшукова) дія; 2) затримання як тимчасовий запобіжний захід.

На необхідність закріплення у КПК України чіткої законодавчої процедури щодо забезпечення захисту затриманої особи неодноразово вказував Європейський суд з прав людини. Так, у рішенні «Копп проти Швейцарії» (1998)²⁶⁴ зазначено, що словосполучення «відповідно до закону» не лише вимагає наявності для оскаржуваного заходу певних підстав в національному законодавстві, а й має на увазі якість закону, що застосовується у цьому випадку, вимагаючи, щоб він був доступним для зацікавленої особи й передбачуваним у своїх наслідках. Тобто, йдеться про закріплення відповідної процесуальної форми, що стосується й проведення особистого обшуку під час затримання особи.

На думку С. М. Смокова, можливим шляхом вирішення окресленої проблеми є передбачення в ч. 3 ст. 208 КПК України права при фізичному затриманні особи здійснити догляд особи без участі понятих з метою вилучення зброї та інших предметів, якими можна завдати тілесних ушкоджень²⁶⁵. Однак, на наш погляд, така пропозиція викликає сумніви щодо своєї практичної ефективності дотримання прав і свобод затриманої особи. У таких випадках може постати питання про допустимість отриманих доказів під час

²⁶⁴ Справа «Копп проти Швейцарії»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cyberpeace.org.ua/files/evropeis_kii_sud_z_prav_ludini_sprava_kopp_proti_s_veicarii.pdf.

²⁶⁵ Смоков С. М. Окремі проблемні питання, які виникають при застосуванні норм нового КПК України / С. М. Смоков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 113.

проведення такого обшуку (ст. 86 КПК України). Дане питання, безумовно, є актуальним, адже особистий обшук завжди супроводжується застосуванням примусу, що тимчасово обмежує права, свободи та законні інтереси особи.

Досліджуючи питання затримання особи, І. Г. Голуб звернув увагу на необхідність додаткових гарантій прав затриманих жінок. На його думку, передбачені законодавцем положення кримінального процесуального законодавства не враховують потреб цієї категорії затриманих. Водночас, соціальна роль жінки-матері передбачає низку цивільних і сімейних прав та обов'язків щодо неповнолітніх дітей, які повинні здійснюватися особисто. У кримінальному процесі повинні дотримуватися права матері на виховання та піклування про малолітніх дітей, зокрема дітей дошкільного віку. Адже Законом України «Про охорону дитинства» держава гарантує дитині права: на охорону здоров'я; на достатній життєвий рівень; на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них; на піклування батьків; на спілкування з батьками та ін.

Учений зазначив, що чинний КПК України містить норму щодо часткового захисту прав дитини в кримінальному процесі, а саме: за наявності в обвинуваченого неповнолітніх дітей, які залишилися без нагляду, непрацездатних батьків, баби, діда, прабаби, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і залишилися без нагляду, суд зобов'язаний одночасно з ухваленням вироку порушити окремою ухвалою питання перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення про необхідність влаштування цих неповнолітніх, непрацездатних або встановлення над ними опіки чи піклування. Але до моменту ухвалення вироку ці питання в кримінальному процесуальному законодавстві є нерегульованими²⁶⁶. У зв'язку з цим, на нашу

²⁶⁶ Голуб І. Г. Дотримання прав людини при затриманні жінок у кримінальному процесі [Електронний ресурс] / І. Г. Голуб // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10). – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hihukp.pdf>.

думку, у протоколі затримання особи доцільно передбачити відображення відомостей про наявність у затриманого малолітніх і неповнолітніх дітей з метою подальшого недопущення їх залишення без належного нагляду і завдання психологічної шкоди.

Заслуговує і на увагу пропозиція В. В. Назарова щодо передбачення в протоколі затримання обставин, за яких було застосовано силу або спеціальні засоби до затриманого, а також мотиви такого застосування. У разі застосування сили має бути негайно здійснено огляд або освідчування затриманої особи. На думку вченого, це зменшить випадки безпідставного застосування сили працівниками правоохоронних органів до затриманих, а також дасть можливість з'ясування часу отримання затриманим ушкодження і тим самим визначати час фактичного затримання особи²⁶⁷.

Слід позитивно відзначити закріплення в положеннях КПК України новели щодо введення нової посади в органах досудового розслідування, яка відповідає за перебування затриманих осіб. Аналізуючи повноваження таких осіб, О. Бондаренко ствердив, що вони зобов'язані здійснювати контроль за дотриманням прав затриманих, що, на його думку, зменшить кількість порушень конституційних прав затриманих працівниками правоохоронних органів²⁶⁸, і це дійсно стане додатковою підсилюючою гарантією захисту прав і свобод затриманої особи.

Здійснене дослідження дозволяє стверджувати, що на сьогодні, враховуючи норми міжнародних правових актів, Конституції України та положень чинного КПК України, доцільно прийняти окремий нормативно-правовий акт, яким слід чітко врегулювати питання затримання особи,

²⁶⁷ Назаров В. В. Проблемні питання застосування затримання у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Науковий вісник Інституту міжнародних Відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм : зб. наук. ст. – Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ друк», 2010. – Вип. 2. – С. 69.

²⁶⁸ Бондаренко О. Процесуальні аспекти затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення / О. Бондаренко / Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – №1 (34). – С. 49.

підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. За основу, на нашу думку, доцільно взяти наведене вище Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. І вже з урахуванням сучасних принципів і правових стандартів захисту прав особи прийняти відповідне нове Положення, яке відповідатиме сучасним реаліям.

3.2. Прокурорський нагляд за законністю здійснення затримання особи

Останніми роками дедалі частіше серед громадян України і в засобах масової інформації звучать звинувачення на адресу посадових осіб, зокрема органів прокуратури щодо їх некомпетентності, що призводить до порушень прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу. Саме тому в світлі реформування органів прокуратури питання підвищення рівня професіоналізму та компетентності працівників органів прокуратури для нашої держави є пріоритетним²⁶⁹. Зазначене, безперечно, стосується й реалізації прокурорського нагляду за законністю здійснення затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Як зазначив К. Д. Волков, питання обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність найбільш яскраво проявляється саме в кримінальному провадженні. Більше того, держава, розуміючи можливість неправомірного такого обмеження під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, на нормативному рівні передбачила цілий комплекс запобіжних чинників, які визначені на нормативному рівні та спрямовані на утвердження зазначеного права. Одним з елементів механізму

²⁶⁹ Єна І. В. Компетенція і компетентність прокурора: співвідношення понять / І. В. Єна // Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки: Матеріали круглого столу, 20 листоп. 2013 р. – Запоріжжя «Класичний приватний університет», 2013. – С. 26.

забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні є прокурорський нагляд²⁷⁰.

За твердженням О. Ю. Татарова, нагляд за додержанням законів органами дізнання та досудового слідства був пріоритетним напрямом у діяльності органів прокуратури ще в дореволюційний період, за радянської доби та залишається таким й сьогодні. Статутом кримінального судочинства 1864 р. визначалося, що слідство про злочини та проступки, підсудні окружним судам, здійснюється судовими слідчими за сприяння поліції і під наглядом прокурорів та їхніх товаришів (ст. 249). Положенням про прокурорський нагляд (1922 р.) в УСРР на органи прокуратури покладался безпосередній нагляд за діяльністю органів дізнання і Головного політичного управління (ГПУ). Важливим кроком у нормативному закріпленні повноважень прокуратури щодо нагляду за органами досудового (попереднього) розслідування стало затвердження Положення про прокурорський нагляд у СРСР (1955 р.) та подальше прийняття Закону СРСР «Про прокуратуру СРСР» (1979 р.).

Учений зазначив, що функції нагляду органи прокуратури виконують і в інших державах. При цьому в кримінальному процесуальному законодавстві пострадянських держав повноваження прокуратури щодо здійснення нагляду на досудовому провадженні «виписані» досить чітко. Наприклад, за ст. 21 КПК Латвії, ст. 62 КПК Казахстану, ст. 25 КПК Республіки Білорусь, ст. 37 КПК Російської Федерації, ст. 22 КПК Естонії, ст. 52 КПК Республіки Молдова прокурор зобов'язаний на всіх стадіях кримінального судочинства своєчасно вживати передбачених законом заходів щодо усунення будь-якого порушення закону, від кого б воно не виходило. В Узбекистані й Туркменістані прокурорський нагляд розглядається як «нагляд за додержанням законів органами, що ведуть боротьбу зі злочинністю». В Ес-

²⁷⁰ Див.: Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.... – С. 143.

тонії – це нагляд за діяльністю поліції при розслідуванні злочинів і нагляд за законністю діяльності розшукових підрозділів. У жодній з цих країн прокуратура не позбавлена функції нагляду за додержанням законів при застосуванні кримінальних процесуальних заходів примусового характеру, у тому числі на стадії виконання судових рішень у кримінальних справах²⁷¹, що свідчить про актуальність і важливість порушеного питання.

Як відомо, на теренах колишнього СРСР, до складу якого входила й територія сучасної України, органи прокуратури здійснювали два основні й взаємопов'язані напрями діяльності – правоохоронний і обвинувальний. Мабуть, було б необґрунтовано позбавляти прокуратуру права від імені держави здійснювати нагляд за виконанням законів і дотриманням конституційних прав і свобод особи, особливо в кримінальному процесі. Доцільно на законодавчому рівні більш чітко розмежувати функції прокурора, що дозволить фундаментально визначити повноваження прокурора в межах кожної з них.

Сучасна конституційна модель української прокуратури бере свій відлік з моменту проголошення 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України. У ній було закріплено державний суверенітет у межах національної території як верховенство, самостійність, повноту і неподільність української влади, сформованої за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Декларацією було визначено, що Генеральний прокурор Української Республіки здійснює найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів та призначається Верховною Радою Української РСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний.

На той час Українська РСР як фактично, так і юридично входила до складу СРСР, а на її території діяла Конституція 1978 р., згідно з якою найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів усіма міністерствами, дер-

²⁷¹ Татаров О.Ю. Прокурорський нагляд на досудовому провадженні / О.Ю. Татаров // Право і суспільство. – 2012. – № 2. – С. 229.

жавними комітетами й відомствами, підприємствами, установами та організаціями, виконавчими і розпорядчими органами місцевих Рад народних депутатів, колгоспами, кооперативними та іншими громадськими організаціями, службовими особами, а також громадянами на території Української РСР здійснювався Генеральним прокурором СРСР, підлеглими йому Прокурором Української РСР і нижчестоящими прокурорами (ст. 162). Прокурор Української РСР і прокурори областей безпосередньо призначалися Генеральним прокурором СРСР, а районні та міські прокурори хоч і призначалися Прокурором Української РСР, але затверджувалися Генеральним прокурором СРСР (ст. 163). У цілому, органи прокуратури при здійсненні своїх повноважень були незалежними від будь-яких місцевих органів, підпорядковуючись лише Генеральному прокуророві.

Безперечно, надзвичайно значущим і важливим для визначення напрямів реформування органів прокуратури слід визнати процес української євроінтеграції. Це обумовлено тим, що 14 липня 1992 р. Україна офіційно проголосила про свій намір приєднатися до Ради Європи. 26 вересня 1995 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила позитивний висновок щодо підтримки заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок ПАРЄ № 190 (1995)), а 19 жовтня 1995 р. Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом цієї організації. У Страсбурзі 9 листопада 1995 р. відбулася урочиста церемонія вступу України до Ради Європи, де була підписана від імені України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Слід зауважити, що саме у Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) безпосередньо йдеться про необхідність реформування української прокуратури на основі демократичних принципів²⁷².

²⁷² Сікиринський Д. В. Конституційний статус вітчизняної прокуратури: перспективи подальшого розвитку / Д. В. Сікиринський // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 320-321; Мавдрик М.Я. Шляхи удосконалення конституційно-правового статусу прокуратури України та її правоза-

Зважаючи на це, подальше реформування органів кримінальної юстиції шляхом впровадження європейських правових стандартів у сфері захисту прав і свобод людини суттєво вплинуло на реалізацію конституційних функцій органів прокуратури. З прийняттям у 2012 році чинного КПК України процесуальні повноваження органів прокуратури отримали видозмінений характер не тільки внаслідок появи нових правових інститутів, раніше не відомих національному законодавству, а й унаслідок надання концептуально нового комплексу прав прокурору в кримінальному провадженні. Зважаючи на наділення останнього владно-розпорядчими повноваженнями в кримінальному провадженні, їх прикладна реалізація потребує більш ефективного та результативного нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Прокуратура є складовою державного механізму, наділена певним обсягом влади для здійснення нагляду за виконанням законів у державі²⁷³. Прокурорський нагляд, як наголосив О. Р. Михайленко, має здійснюватися для того, щоб не допускалися будь-які незаконні й безпідставні обмеження особистої свободи громадян, гарантовані Конституцією України та іншими законами, а також поновлювалися і в подальшому не допускалися їх порушення та незаконне обмеження²⁷⁴, що ми підтримуємо.

За твердженням О. Геселева, процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням є ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування й реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових повноважень. Нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівниц-

стосовної діяльності на сучасному етапі / М.Я. Мавдрік // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 399-400.

²⁷³ Дьомін Ю. М. Прокурорський нагляд в Україні: навч. посіб. / Ю. М. Дьомін. – Київ: Прецедент, 2009. – С. 164.

²⁷⁴ Михайленко О. Р. Прокуратура України: підруч. / О. Р. Михайленко; М-во освіти і науки України. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – С. 254.

тва дозволяє прокурору за допомогою обов'язкових для виконання зазначеними органами вказівок, доручень, процесуальних дій і рішень безпосередньо спрямовувати хід кримінального провадження на його досудових стадіях, цілеспрямовано впливати на результат діяльності органів досудового розслідування та виконання ними завдань кримінального судочинства. Насамперед, це стосується захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування²⁷⁵.

На думку С. І. Спільника, здійснення нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням полягає в тому, що прокурор, на відміну від суто наглядових повноважень, здійснює також діяльність, пов'язану з визначенням кола доказів і способів їх отримання в конкретному кримінальному провадженні, проведенням із зазначеною метою слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також забезпеченням при цьому законності дій слідчого²⁷⁶.

Як констатував Ю. Б. Данильченко, прокуратурою України в межах повноважень, визначених ст. 121 Конституції України та ст. 9 Перехідних положень, Закону України «Про прокуратуру», упродовж 2015 р. постійно вживалися організаційно-практичні заходи щодо забезпечення ефективності прокурорсько-слідчої діяльності, реального усунення порушень законів, поновлення прав громадян та інтересів держави, притягнення винних осіб до відповідальності, забезпечення відшкодування спричиненої шкоди. На виконання вимог ст. 10 Закону України «Про прокуратуру»

²⁷⁵ Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. Геселев // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 79.

²⁷⁶ Спільник С. І. Прокурор як процесуальний керівник кримінального провадження / С. І. Спільник // Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки: Матеріали круглого столу, 20 листоп. 2013 р. – Запоріжжя «Класичний приватний університет», 2013. – С. 95.

з метою координації діяльності щодо протидії злочинності керівниками органів прокуратури постійна увага приділялася питанням належної організації роботи щодо координації діяльності правоохоронних органів, особливо повноти вжитих координаційних заходів прокурорами на місцях та їх впливу на стан законності і правопорядку в конкретному районі області, забезпечення ефективності цієї діяльності в питаннях протидії злочинності та корупції, дотримання конституційних прав і свобод громадян²⁷⁷.

У контексті досліджуваного питання слід наголосити, що затримання особи також супроводжується застосуванням додаткових заходів примусового характеру, зокрема, проведення обшуку, особистого огляду та огляду речей правопорушника, вилучення або виїмки речей і документів, дактилоскопування осіб та ін. У зв'язку із цим, на прокурора покладено обов'язок з'ясувати, чи були дотримані всі необхідні умови щодо безпідставного затримання особи, її доставлення та поміщення до кімнати затриманих і доставлених, а також своєчасного звільнення. Зазначене обумовлено неухильним дотриманням загальноновизнаних засад (принципів) верховенства права і законності, що є першоосновою кримінальної процесуальної діяльності.

Важливу, і навіть особливу роль прокурора визначає той факт, що на сьогодні в результаті правової невизначеності на практиці фактично діють два види затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. До них належать: 1) затримання, коли особа фактично обмежується в свободі (піймання, захоплення, доставлення до правоохоронних органів); 2) затримання, за якого фізичне затримання отримує процесуально-правове оформлення шляхом складання протоколу про затримання особи. Кримінальне процесуальне законодавство встановлює підстави і порядок здійснення процесуального затримання особи і її оформлення в кабінеті

²⁷⁷ Данильченко Ю. Б. Про стан законності в досудовому розслідування / Ю. Б. Данильченко // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 грудня 2015 р.) – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 24

слідчого, але не регламентує правил виконання дій з фізичного захоплення (момент фактичного затримання) і доставлення затриманого²⁷⁸.

Законність як засада (принцип) правомірної поведінки усіх учасників кримінальних процесуальних відносин виражається в дотриманні та виконанні ними законів, що становить одну з основ політико-правового життя держави. Дотримання законності набуває винятково важливого значення в умовах взятого нового стратегічно-демократичного курсу на прискорення розвитку країни, на якісне перетворення всіх сторін життя суспільства. Реалізація грандіозних завдань передбачає неухильне виконання законів, послідовне здійснення всіх нормативних приписів. Найважливішою передумовою справжнього режиму законності служить сучасна демократія, удосконалення якої сприятиме подальшому зміцненню законності²⁷⁹.

Відповідно до ст. 9 КПК України під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно та неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм на-

²⁷⁸ Мельников В. Ю. Обеспечение и защита прав человека при применении мер процессуального принуждения в досудебном производстве Российской Федерации : дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Виктор Юрьевич Мельников. – Москва, 2014. – С. 255-256.

²⁷⁹ Кудин Ф. М. Теоретические основы принуждения в советском уголовном судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Федор Милентьевич Кудин. – Свердловск, 1987. – С. 171.

лежну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Враховуючи сучасний процес адаптації законодавства України до міжнародних правових стандартів і законодавства Європейського Союзу, слід зауважити, що важливе значення мають міжнародні акти з питань регулювання діяльності органів прокуратури в кримінальному судочинстві. У цьому напрямі діяльності на сьогодні міжнародною спільною прийнято низку важливих документів, які спрямовано на досягнення більшої єдності між країнами в протидії злочинності, а також утвердження верховенства права. Зазначене є підвалинами всіх справжніх демократичних держав, адже система кримінальної юстиції відіграє першочергову роль в його забезпеченні. У цьому контексті слушною вбачається думка С. Подкопева щодо того, що аналіз міжнародних документів у сфері прокурорської діяльності та статусу прокурорів свідчить про таке. По-перше, на відміну від судової діяльності, звернення до прокуратури у міжнародних документах відбулося пізніше, зокрема у 1990 році, коли на 8-му конгресі ООН з попередження злочинності були прийняті «Керівні принципи щодо ролі державних прокурорів». По-друге, наведені документи напрацьовані різними суб'єктами: ООН; Парламентською асамблеєю ради Європи (ПАРЄ); Комітетом міністрів Ради Європи (КМ РЄ); Міжнародною асоціацією прокурорів (МАП); Консультативною радою європейських прокурорів (КРЕП) та ін. По-третє, до недавнього часу в них йшлося здебільшого про роль прокуратури та статус прокурорів у сфері кримінального судочинства. Більше того, здійснення органами прокуратури різних функцій, які не належать до сфери кримінального судочинства, викликало навіть стурбованість, як про це зазначено у п. 6 v) Рекомендації ПАРЄ 1604 (2003) «Про роль прокуратури в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві закону»²⁸⁰.

²⁸⁰ Подкопаев С. Положення міжнародних документів про роль прокуратури поза кримінальною сферою / С. Подкопаев, Г. Філоненко / Європейські перспективи. – 2012. – № 4. – Ч. 2. – С. 73-74.

У контексті дослідження також слід відзначити Рекомендацію Res (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя», ухвалену Комітетом Міністрів Ради Європи на 724 засіданні заступників міністрів 6 жовтня 2000 р.²⁸¹, Рекомендацію Res (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції», ухвалену Комітетом міністрів 6 жовтня 2000 р. на 724-му засіданні заступників міністрів²⁸², Рекомендацію Res (2012)11 Комітету міністрів державам-учасникам «Про роль публічних обвинувачів поза системою кримінальної юстиції», прийняту Комітетом міністрів 19 вересня 2012 р. на 1151-му засіданні заступників міністрів²⁸³ та ін.

На віднесення органів прокуратури України до таких установ, які здатні забезпечити належне розслідування, свідчить й практика Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні по справі «Геннадій Науменко проти України» (№ 43023/98 від 10 лютого 2004 року) ЄСПЛ дійшов висновку, що звернення до прокуратури в принципі є ефективним засобом захисту, передбаченим національним законодавством. Аналогічна позиція викладена також у рішенні ЄСПЛ по справі «Кучерук проти України»²⁸⁴.

Зважаючи на певний напрацьований масив міжнародних документів, спрямованих на удосконалення органів

²⁸¹ Рекомендація Res (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/>.

²⁸² Рекомендація Res (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/rek_2000.pdf/.

²⁸³ Рекомендація Res (2012)11 Комітету міністрів державам-учасникам «Про роль публічних обвинувачів поза системою кримінальної юстиції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/rec_chodo_publ.PDF.

²⁸⁴ Див. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні ... С. 116.

прокуратури, у п. 7.2.1 Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи від 4 жовтня 2010 р. № 1755 (2010) «Функціонування демократичних інституцій в Україні» Асамблея зробила Україні чергове нагадування щодо необхідності зміни ролі та функцій прокуратури, оскільки відповідні законодавчі кроки так і не були зроблені. Інакше кажучи, йшлося про перегляд функції прокуратури України стосовно загального нагляду, що суперечить європейським стандартам, адже її наявність перевищує припустимі в демократичній країні межі повноважень органів прокуратури в цілому.

На нашу думку, така пильна увага до формування ефективної участі органів прокуратури зумовлена ще й тим, що в Європі існує велике різноманіття систем прокуратури, які пов'язані з існуючими правовими та історичними традиціями. Держави-члени мають право самостійно визначати свої правові механізми та порядок їх функціонування при дотриманні прав і свобод людини, принципу верховенства закону та своїх міжнародних зобов'язань. Роль прокуратури й обсяг її повноважень, включаючи сферу захисту прав людини і публічних інтересів, визначаються законодавством держав-членів. При цьому все ж таки на сьогодні певні принципи діяльності прокуратури сформульовані, за якими держави мають забезпечити реалізацію функцій прокуратури поза кримінальною сферою. Зокрема: 1) ці функції мають здійснюватися прокурорами «від імені суспільства та в публічних інтересах для забезпечення виконання законів» при повазі основних прав і свобод, у межах повноважень, наданих прокурорам законом, а також при дотриманні норм Конвенції про захист прав людини та основних свобод і практики Європейського суду з прав людини; 2) має бути забезпечений принцип поділу влади та свобода від неналежного втручання в діяльність органів прокуратури; 3) повинно бути гарантоване право на судове оскарження будь-якої дії чи бездіяльності прокурора відносно прав і обов'язків індивіда; 4) діючи поза кримінальною правовою сферою, прокурори повинні мати такі самі права й

обов'язки, як інші сторони, й не повинні мати привілейоване положення в судочинстві; 5) дії органів прокуратури в інтересах суспільства, при захисті публічних інтересів у некримінальних справах, не повинні порушувати принципу обов'язковості судових рішень²⁸⁵.

Згідно із Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р.²⁸⁶ одним із завдань прокурорського нагляду є саме охорона прав і законних інтересів осіб при здійсненні кримінального провадження. При цьому пунктом 1 ч. 1 ст. 3 цього Закону однією із засад діяльності прокуратури визначено верховенство права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю.

На необхідність посилення прокурорського нагляду за додержанням прав, свобод та законних інтересів осіб, які були обмежені, наголошується й у наказах Генеральної прокуратури України. Так, у п. 10 наказу Генерального прокурора України від 12.04.2013 р. № 7гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» передбачено, що перевірки додержання конституційних прав громадян, законодавства щодо виконання судових рішень в кримінальних провадженнях та інших заходів примусового характеру проводити регулярно. Разом з цим, в ізоляторах тимчасового тримання, кімнатах для затриманих та доставлених чергових частин, спеціальних приймальниках для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, та інших місцях (приміщеннях) органів внутрішніх справ, у

²⁸⁵ Роль прокуратуры в защите прав человека и публичных интересов вне уголовно-правовой сферы: итоговый документ Конференции генеральных прокуроров стран Европы, проводимой Советом Европы совместно с Генеральной прокуратурой Российской Федерации (2-3 июля 2008 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.coe.int/>.

²⁸⁶ Про прокуратуру : закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.

яких тримають доставлених осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення, у спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки України, пунктах тимчасового тримання осіб та спеціальних приміщеннях для тримання затриманих в адміністративному порядку прикордонних загонів, підрозділах органів внутрішніх справ, які здійснюють етапування (тримання) осіб, взятих під варту, у спеціальних автомобілях – двічі на місяць²⁸⁷, що свідчить про важливе значення інституту затримання особи. У свою чергу, наказом Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» керівників органів прокуратури та галузевих підрозділів апаратів прокуратур усіх рівнів зобов'язано здійснювати контроль за законністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження²⁸⁸. Однак, на нашу думку, п. 8.2 цього наказу доцільно доповнити положенням такого змісту: «Не допускати використання затримання як засобу отримання від особи визнання своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення».

Варто зазначити, що після введення в дію чинного КПК України в працях учених відсутнє ґрунтовне дослідження питання щодо прокурорського нагляду і судового контролю за здійсненням затримання особи в контексті КПК України. Це додатково посилює актуальність досліджуваного в даному підрозділі питання з позиції захисту

²⁸⁷ Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [Електронний ресурс]: наказ Генерального прокурора України від 12.04.2013 р. № 7гн (зі змінами від 27.12.2013 р. та від 24.03.2015 р.). – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>.

²⁸⁸ Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство [Електронний ресурс]: наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 р. № 4гн (зі змінами від 26.07.2013 р.) – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>.

прав і свобод затриманої особи, а також їх забезпечення засобами прокурорського нагляду.

Як зауважив В. Юрчишин, прокурорський нагляд за додержанням законів при провадженні досудового розслідування – це дієвий засіб протидії злочинності і водночас гарантія своєчасного та надійного захисту прав людини як від протиправних дій осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, так і від можливого свавілля та беззаконня з боку посадовців органів досудового розслідування, які активно застосовують у своїй діяльності широкий арсенал примусових заходів процесуального характеру²⁸⁹. До наведеного додамо й позицію О. М. Коріняк, яка слушно зазначила, що однією з умов належного забезпечення та реалізації людиною своїх прав і свобод є наявність правових гарантій, серед яких діяльності прокурора з нагляду за додержанням її прав та свобод належить своя ніша. Нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, є конституційною функцією прокурора. У такий спосіб конституційне закріплення такої діяльності прокурора виокремлює її як гарантію захисту прав і свобод людини при вирішенні питання щодо обрання вказаного виду примусу²⁹⁰.

Звернемо увагу, що відповідно до положень ст. 3 КПК України поняття «прокурор» включає в себе Генерального прокурора України, першого заступника, заступників Генерального прокурора України, їх старших помічників, помічників, прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурорів міст і районів, районів у містах, міжрайонних та спеціалізованих прокурорів, їх перших заступників, заступників прокурорів, начальників головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх пе-

²⁸⁹ Юрчишин В. Нагляд прокурора при провадженні досудового розслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. Юрчишин // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 74.

²⁹⁰ Див. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України... – С. 150-151.

рших заступників, заступників, старших прокурорів та прокурорів прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених положеннями КПК України. Порівняно з КПК України 1960 р. вказане поняття не містить таких службових осіб, як «старші помічники, помічники прокурорів обласного та районного рівнів», натомість застосовується визначення «старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів». До «керівників органів прокуратури» належать Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, міжрайонний прокурор, прокурор міста, району, прирівняні до них прокурори та їх заступники, які діють у межах своїх повноважень.

Згідно зі ст. 36 КПК України прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора. Також прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Крім того, згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України прокурора віднесено до сторони обвинувачення. При цьому зазначимо, що повноваження прокурора, наприклад на відміну від слідчого, не є вичерпними, про що свідчить п. 21 ч. 2 ст. 36 КПК України, де вказано, що останній має право здійснювати інші повноваження, передбачені чинним КПК України.

Також у ч. 1 ст. 37 КПК України закріплено, що прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кри-

мінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів. Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники і заступники, тобто керівники органів прокуратури, при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих і підпорядкованих прокурорів у межах термінів досудового розслідування, передбачених КПК України.

Однак, незважаючи на досить таки значний перелік прав прокурора в кримінальному провадженні, у ст. 36 КПК України безпосередньої вказівки на можливість здійснення прокурором затримання особи мови не міститься. Не передбачено таке право й у новому Законі України «Про прокуратуру». Лише у ч. 3 ст. 208 КПК України передбачено, що прокурор може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України, а також згідно з ч. 5 цієї ж статті отримати копію протоколу затримання особи.

Водночас на доктринальному рівні існують діаметрально протилежні розуміння щодо визначення поняття «процесуальне керівництво», оскільки останнє не розкривається ні в КПК України, ні в жодному іншому нормативно-правовому акті. У зв'язку з цим підтримаємо позицію учених, які вважають за недоцільне ототожнювати контроль і нагляд, оскільки в такому випадку відбувається перетворення прокурорського нагляду на прокурорський контроль за діяльністю слідчого²⁹¹.

²⁹¹ Красноокий О. Встановлення правопорушень при здійсненні нагляду за додержанням та застосуванням законів з питань прав громадян / О. Красноокий // Прокуратура. Людина. – 2004. – № 11. – С. 66; Грицаєнко Л. Правова природа діяльності прокурора на досудовому слідстві: процесуальне

Як зазначено у юридичній літературі, поняття «нагляд» і «керівництво» мають різне тлумачення, зокрема: нагляд визначається як «перевірка або спостереження з метою перевірки», а керівництво – як власне «процес управління», що полягає в здійсненні керуючої діяльності. Отже, керівництво не можна вважати складовою нагляду, а тим більше розглядати як «кращу і єдино можливу» його форму. Разом із тим зауважено, що законодавча формула «процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» не лише продовжує та дещо розширює повноваження прокурора, а й вказує на відповідальність цього учасника процесу за всебічне, повне та неупереджене дослідження обставин кримінального провадження. Прокурор має бути повністю обізнаним у кримінальному провадженні та переконаним у достовірності й законності отримання доказів, а це неможливо, якщо йому будуть надавати докази вибірково або дозовано²⁹².

З іншого боку, на нашу думку, видається дивним «нагляд у формі керівництва», що й викликає серед учених і практиків жваву дискусію. Звернемо увагу на те, що ще під час розробки та доопрацювання до другого читання чинного КПК України (реєстраційний № 9700) член-кореспондент НАН України М. І. Козюбра констатував, що в ньому визначена «гіпертрофована» роль органів прокуратури в досудовому провадженні є надмірно перебільшеною. Це не лише «несумісно» з нормами Конституції України, а й з принципом верховенства права. На тенденцію щодо необґрунтованого розширення повноважень прокурорів та обмеження повноважень слідчих за КПК України також звернув увагу й О. М. Бандурка, який підкреслив, що в разі реалізації подібних положень слідчий перетвориться на технічного пра-

керівництво чи прокурорський нагляд / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 11. – С. 69.

²⁹² Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / О. А. Вакулік, Ю. І. Азаров. – Київ : «Центр учбової літератури», 2015. – С. 104-105, 107-108.

цівника чи помічника прокурора²⁹³. Як ствердив О. С. Александров, реформа прокурорського нагляду за слідством продемонструвала повне нерозуміння закономірностей організації та діяльності обвинувальної влади держави, яка б ефективно і у той же час вкладалася в формат змагального кримінального судочинства²⁹⁴.

Враховуючи історичний досвід розвитку прокурорського нагляду в кримінальному провадженні, О. А. Вакулік і Ю. І. Азаров цілком доречно запропонували з ч. 2 ст. 36 КПК України виключити словосполучення «у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням». На їхню думку, яку ми також підтримуємо, прокурор має здійснювати не керівництво розслідуванням, а нагляд за дотриманням законності на всіх етапах кримінального провадження (витребувати матеріали досудового провадження, скасовувати незаконні постанови слідчого, брати участь у розгляді слідчим суддею клопотань слідчого тощо)²⁹⁵. Такий аргумент, як зазначила О. А. Вакулік, підтверджений вітчизняним досвідом і доктринальним розумінням окремих видів прокурорської діяльності, де нагляд за додержанням законів не збігається зі здійсненням процесуального контролю над кримінальним провадженням. Прокурор має здійснювати нагляд за законністю досудового розслідування, виконання ж ним функцій керівництва розслідуванням суттєво обмежує процесуальну самостійність слідчого й знижує відповідальність керівника органу досудового розслідування за якість

²⁹³ Стенограма комітетських слухань на тему: «Про стан підготовки до розгляду у другому читанні Кримінального процесуального кодексу України» (реєстраційний № 9700 від 29 лютого 2012 року).

²⁹⁴ Александров А. С. Духless русского уголовно-процессуального права / А. С. Александров // Уголовное судопроизводство головное судопроизводство: теория и практика / под ред. Н. А. Колоколова. – М. : Издательство Юрайт, 2011. – С. 144-163.

²⁹⁵ Вакулік О. А. Вказана праця. – С. 110.

роботи підлеглих²⁹⁶. Аналогічну думку висловив і В. Горюнов, зазначивши, що прокурор повинен здійснювати лише загальні наглядові повноваження, а відомчий контроль доцільно покласти на керівника органу досудового розслідування²⁹⁷, з приводу чого слід внести зміни до чинного КПК України.

Щодо безпосередньо предмета нашого дослідження, то важливою складовою положень КПК України про процедуру затримання є прокурорський нагляд за дотриманням прав і свобод затриманих. Спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України від 26 березня 2013 р. № 289/540/5 «Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження» зазначене питання врегульовано. На наш погляд, ефективними заходами контролю є: здійснення контролю за веденням службовою особою, відповідальною за перебування затриманих, обліків затриманих слідчими осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також підозрюваних, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; організація в установленому порядку проведення службових розслідувань при виявленні порушення вимог кримінального процесуального законодавства; особистий контроль за станом досудового розслідування в кримінальних провадженнях²⁹⁸.

²⁹⁶ Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ольга Анатоліївна Вакулік; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2015. – С. 11.

²⁹⁷ Горюнов В. Надзор за следствием в органах прокуратуры / В. Горюнов // Законность. – 2009. – № 2. – С. 33.

²⁹⁸ Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затримання і без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час кримінального провадження [Електронний ресурс]: спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України

Зауважимо, що правомірним визначається затримання особи, якщо воно здійснене на підставах, передбачених ст. 38 Кримінального кодексу України, зокрема здійснено на короткий проміжок часу, який необхідний та достатній для негайної передачі затриманого уповноваженій особі. У разі затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, на тривалий строк за відсутності такої необхідності, це не виключатиме відповідальності особи, яка здійснила затримання, за ст. 146 КК України²⁹⁹.

Стосовно уповноваженої особи, то, як уже зазначалося, у разі допущення порушень її дії підпадають під склад злочину, передбаченого ст. 371 КК України. Як зазначила Л. М. Палюх, якщо завідомо незаконне затримання особи здійснює особа, яка не є спеціальним суб'єктом, тобто особа, яка не уповноважена законом здійснювати затримання, з метою доставлення в правоохоронні органи завідомо невинної особи (ч. ч. 2, 3 ст. 207 КПК України), вона повинна відповідати за незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України), оскільки процесуальне затримання можуть здійснювати лише визначені в КПК України уповноважені службові особи³⁰⁰. Крім того, А. С. Горелик і Л. В. Лобанова обґрунтовано вважають, що не можна вважати процесуальним затриманням захоплення особи під час або після вчинення нею злочину, коли метою затримання є доставлення затриманого в орган міліції. У цих випадках моментом затримання слід вважати час, коли за-

від 26.03.2013 р. № 289/540/5696. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0602-13>.

²⁹⁹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

³⁰⁰ Палюх Л. М. Суб'єкт завідомо незаконного затримання: проблеми визначення за Кримінальним процесуальним кодексом України / Л. М. Палюх // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 366.

триманого було доставлено в орган дізнання або до слідчого³⁰¹.

Вважаємо, що під час перевірки прокурором дотримання вимог КПК України в частині законності здійсненого фактичного затримання доцільно враховувати його початкову (п. 1-2 ч. 2 ст. 207, п. 1-2 ч. 1 ст. 208 КПК України) та кінцеву мету (ч. 3 ст. 207, ч. 4 ст. 208 КПК України). Зокрема, у першому випадку це затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, а в другому – негайно доставити ймовірного злочинця відповідним органам влади або негайно повідомити органи влади про місцезнаходження такої особи, а також повідомити їй зрозумілою мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину вона підозрюється, роз'яснити право мати захисника, отримати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї та ін. Це обумовлено тим, що кримінальне провадження розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, а затримання особи, за виключенням його здійснення на підставі слідчого судді, здійснюється до того. У такому разі протокол про затримання складається слідчим після доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування відповідно до вимог ст. 210 КПК України. Викладене також підтверджується існуючою на сьогодні практикою, коли працівники оперативних підрозділів складають рапорти про затримання особи, а подальше процесуальне оформлення протоколів про затримання здійснюється слідчими. У разі відсутності передбаченої законом підстави для затримання особи (ч. ч. 1, 2 ст. 208 КПК України) слідчий зобов'язаний вжити заходів щодо негайного звільнення особи. У контексті цього зауважимо, що про можливість складення протоколу про затримання прокурором прямо не йдеться в ст. 208–210 КПК України, а лише зазначено, що копія протоколу негайно надсилається прокурору.

³⁰¹ Горелик А. С. Преступления против правосудия / А. С. Горелик, Л. В. Лобанова. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – С. 3444-3445.

Аналізуючи перспективи реалізації завдань прокурорського нагляду при затриманні, А. Бачище та О. Комарницька зазначили, що відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України протокол затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, є документом та може розглядатися як джерело доказів у частині, де зафіксовані час, місце та інші обставини затримання. Тому, на їхню думку, прокурору, слідчому необхідно пам'ятати, що в протоколі затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, фіксуються фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження (ч. 5 ст. 208 КПК України). Зокрема, на стадії досудового розслідування при з'ясуванні обставин вчиненого кримінального правопорушення, а також на стадії судового розгляду при використанні його як доказу³⁰². Це додатково свідчить про необхідність негайного направлення прокурору копії протоколу про затримання особи. При цьому слід врахувати той факт, що ще в період дії КПК України 1960 р. О. П. Гуляев вказував на необхідність у повідомленні прокурора часом затримання особи вказувати момент, з якого обчислюється термін здійсненого затримання³⁰³. Також, на нашу думку, разом із копією протоколу про затримання особи прокурору необхідно направляти й повідомлення, в якому окремо відображати час доставляння особи до слідчого або ж про її фактичне затримання, що надасть прокурору можливість більш ефективно та своєчасно виявляти порушення прав і свобод затриманого, а отже, й попереджувати такі факти.

Крім наведеного, підтримаємо й думку В. Ю. Мельникова про те, що лише негайне повідомлення прокурору про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, сприяє не тільки підвищенню ефективності прокурорського нагляду

³⁰² Бачище А. Перспективи реалізації завдань прокурорського нагляду при затриманні / А. Бачище, О. Комарницька // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – № 2 (30). – Том 11. – С. 123.

³⁰³ Комментарий к Положению о порядке кратковременного задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления / А. П. Гуляев, Б. В. Комаров, С. М. Малиновкин ; отв. ред.: С. В. Мурашов. – М. : Юрид. лит., 1982. – С. 15.

ду за законністю та обґрунтованістю його здійснення, а й створює умови для негайного усунення порушень, якщо вони були допущені, а також для дотримання прав, свобод та законних інтересів особи. З урахуванням законодавчого досвіду інших держав і міжнародних стандартів з прав людини чинне законодавство слід удосконалити³⁰⁴. Вважаємо, що зазначене цілком узгоджується з п. 3 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, в якому вказано, що кожен заарештований чи затриманий відповідно до положення «с» даної статті повинен бути негайно представлений перед суддею чи іншою посадовою особою, уповноваженою законом здійснювати суддівські функції, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або звільнення до розгляду в суді.

Дослідження положень КПК України дає можливість визначити певну групу повноважень прокурора, що реалізуються ним під час прокурорського нагляду за дотриманням законності при здійсненні затримання особи.

До першої групи слід віднести повноваження прокурора щодо здійснення особистого обшуку затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України.

До другої групи входять повноваження з перевірки дотримання та забезпечення затриманому права на захист і користування послугами перекладача, що безпосередньо впливає зі ст. 20, 29 КПК України та ч. 4 ст. 208 КПК України. Це стосується забезпечення затриманій особі права на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного нею або призначеного захисника та забезпечення перекладача затриманій особі, яка не володіє чи недостатньо володіє державною мовою.

До третьої групи входять повноваження щодо перевірки дотримання процесуальних вимог закону при складанні слідчим, уповноваженою особою протоколу про затри-

³⁰⁴ Див.: Мельников В. Ю. Обеспечение и защита прав человека при применении мер процессуального принуждения в досудебном производстве Российской Федерации... – С. 329.

мання особи. Зазначене впливає з положень ч. 5 ст. 208 КПК України, в якому встановлено, що копія протоколу про затримання особи негайно надсилається прокурору.

До четвертої групи належать повноваження прокурора щодо повідомлення особі про підозру. Це пояснюється тим, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України одним із обов'язкових випадків повідомлення про підозру є затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. У такому разі прокурор зобов'язаний невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Після повідомлення про права прокурор на прохання підозрюваного зобов'язаний докладно роз'яснити кожне з них. Також письмове повідомлення про підозру складається саме прокурором або слідчим за погодженням із прокурором. Слід пам'ятати, що письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі ж якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 2,3 ст. 278 КПК України).

До п'ятої групи повноважень прокурора відносить забезпечення прав затриманого під час здійснення тимчасового арешту, передбаченого ст. 583 КПК України. Даний підхід можна пояснити тим, що правовий інститут тимчасового арешту не входить ні до інституту запобіжних заходів, ні до затримання особи. При цьому в разі його здійснення також відбувається тимчасове обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні. Це й обумовлює дотримання прав, свобод та законних інтересів особи, відносно якої здійснюється тимчасовий арешт, а від прокурора вимагає реалізації ефективного прокурорського нагляду за законністю здійсненого такого тимчасового арешту.

Отже, можна констатувати, що основою регулювання прокурорського нагляду в механізмі захисту прав і свобод затриманої особи є положення чинного КПК України. Саме

засади кримінального провадження (ст. 7 КПК України) спрямовують процесуальну діяльність прокурора на недопущення здійснення неправомірного затримання особи.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що чинним КПК України прокурора наділено не просто владними, а владно-розпорядчими повноваженнями, що зобов'язує його брати активну участь у процесуальній діяльності, зокрема під час з'ясування дотримання законності здійсненого затримання особи. Тільки за реалізації такого підходу прокурор зможе забезпечити належний захист прав і свобод затриманої особи, запобігти неправомірним діям і рішенням, а також відновити порушені прав, свобод та законних інтересів затриманої особи.

Вважаємо, що в сучасних умовах забезпечення прав, свобод та законних інтересів затриманої особи запропоновані нами вище пропозиції та рекомендації у своїй сукупності сприятимуть більш ефективній реалізації прокурорського нагляду в кримінальному провадженні. При цьому необхідно переосмислити процесуальний статус прокурора в кримінальному провадженні, на що все частіше звертають увагу вчені. З цього питання доцільно розробити окрему концепцію, яка б ураховувала позитивний практичний досвід застосування попереднього КПК України та законодавство інших європейських країн.

3.3. Запровадження практики Європейського суду з прав людини щодо затримання особи в кримінальному провадженні

Входження України у світове співтовариство, інтеграція в європейські структури неможливі без забезпечення узгодження та імплементації норм міжнародного права в національне законодавство, а також його гармонізації з відповідними міжнародними правовими стандартами та принципами. Як слушно зауважив С. Дроздов, шлях до реальної інтеграції України в європейське і світове співтовариство лежить через демократію, захист та реалізацію прав і свобод

людини та громадянина. Для реалізації прав людини необхідно щонайменше прийняти національне законодавство, яке б забезпечувало повагу й захист міжнародно визнаних прав людини³⁰⁵.

У той самий час декларативні положення не мають жодного сенсу, якщо не запроваджено відповідного правового механізму їх реалізації. У цьому напрямі однією з головних складових умов успішної процесуальної діяльності є запровадження та використання міжнародних правових стандартів і принципів, невід'ємним елементом чого є позитивна практика Європейського суду з прав людини. У зв'язку з цим під час розробки нового кримінального процесуального законодавства введено новелу, а саме ст. 8, 9 КПК України, згідно з якими кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Безперечно, це вважається однією з найпринциповіших новацій для національної практики кримінального судочинства, що свідчить про ефективності правозахисної діяльності ЄСПЛ. Такі нововведення мають свою правову філософію, адже є необхідними для правозастосовної діяльності. Звичайно, вироблена і застосовувана сьогодні практика ЄСПЛ є позитивним критерієм на шляху законотворчих перетворень. Крім того, для більшості європейських країн прикладна реалізація вказаних положень стала звичним явищем, що обумовлено перевіркою дотримання верховенства права і законності при здійсненні кримінального судочинства.

Необхідність нагального вирішення піднятого питання активізується на фоні статистичних даних, які на сьогодні бажають бути кращими. Так, станом на 2011 р. порівняно з іншими державами за кількістю поданих заяв до розгляду в Європейському суді з прав людини Україна перебувала на п'ятому місці після Росії, Туреччини, Італії та Румунії, протягом 2012–2013 рр. на четвертому місці, а у

³⁰⁵ Дроздов С. Окремі аспекти інтегрування України в Європейське та світове співтовариство (в світлі проблем прав людини) / С. Дроздов // Право України. – 1998. – № 9. – С. 11.

2014–2015 рр. – уже на першому. Викладене безпосередньо підтверджується кількістю скарг, поданих упродовж останніх років, яка є досить значною. Так, станом на 31 грудня 2012 р. на розгляді в Європейському суді перебувало 10 450 справ проти України, що становила 8,2 % загальної кількості справ (загалом 128 100 справ проти держав-членів Конвенції). За цей самий період 2013 р. перебувало вже 13 700 таких справ, що становило 13,3% загальної кількості справ (загалом 102 700 справ). Аналогічна ситуація залишилась і в 2014 р., зокрема 13 600 справ проти України, що становило 13,3 % загальної кількості справ (загалом 69 900 справ). У 2015 р. кількість заяв сягнула 13 850, що склало 21, 4 % від загальної кількості справ (64 850)³⁰⁶.

Проте, як зазначено на сайті «Лівий берег», це лише «верхівка айсбергу» проблем, які доходять до ЄСПЛ. Виходячи зі структури аргументації рішень ЄСПЛ, щоразу він проводить «тест», чи наявне у відповідних обставинах правопорушення, чи «необхідне обмеження» прав людини. Для того щоб кваліфікувати якісь обставини як такі, що правомірно обмежують права людини, ЄСПЛ визначає, чи передбачене законом відповідне обмеження, чи є на це причини та чи є воно пропорційним. Якщо немає закону, який обмежує права, то в такому разі наступні кроки ЄСПЛ не робить і визнає, що в конкретному випадку є порушення прав людини³⁰⁷.

Звернемо увагу, що відповідно до ст. 32 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та про-

³⁰⁶ Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2012-2015 роки: Урядовий Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/9329>.

³⁰⁷ Кобрін А.Є. Конституційна реформа в Україні: євроінтеграційний вимір Європейський вектор конституційної і судової реформ : зб. робіт всеукр. конкурсу студентських есе [Електронне видання] / А.Є. Кобрін. – Київ : Центр політико-правових реформ, 2014. – С. 24.

токолів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»³⁰⁸ наша держава повністю визнала пряму дію норми щодо визнання обов'язковою юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення й застосування Конвенції. У свою чергу, обов'язкова сила таких рішень, а також їх виконання встановлені ст. 46 вказаного Закону. Насамперед, це зумовлено тим, що ЄСПЛ є важливим правовим механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів людини, закріплених у вказаній Конвенції. Так, відповідно до ст. 19 Конвенції, ЄСПЛ уповноважений приймати скарги від будь-якої фізичної особи, неурядової організації чи групи приватних осіб, які стали жертвами порушення їхніх прав і свобод, передбачених Конвенцією та Протоколами до неї.

Як зазначається у юридичній літературі, до компетенції ЄСПЛ входять усі питання, що стосуються тлумачення вказаної Конвенції. Тлумачення – це процес з'ясування змісту норми, а також визначення наслідків, які за змістом норми повинні настати за певного стану речей. Застосування норми є діяльністю сторін щодо реалізації норми відповідно до результатів тлумачення. У з'ясуванні змісту норми варто встановити: а) її зміст; б) взаємозв'язок з іншими принципами і нормами; в) зв'язок норми з іншими нормативними явищами, політикою, мораллю³⁰⁹.

На шляху виконання взятих зобов'язань Урядом України був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з

³⁰⁸ Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.

³⁰⁹ Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / М. Де Сальвіа. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 6.

прав людини»³¹⁰, який став ключовим у питанні застосування та виконання рішень ЄСПЛ стосовно України. Так, застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ визначено ст. 17 зазначеного Закону, відповідно до якої національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 2 цього Закону рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною.

У подальшому на ефективне виконання положень вказаного Закону 31 травня 2006 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»³¹¹, а також затверджено Положення про Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини. Слід відмітити й Указ Президента України «Про Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України» від 25.06.2002 р.³¹² Крім того, зважаючи на специфіку застосування рішень ЄСПЛ, а також на наявні практичні труднощі, що виникають з цього питання, 6 лютого 2012 р. Верховним Судом України прийнято Постанову № 5-27кє2011 «Про перегляд

³¹⁰ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – Ст. 260.

³¹¹ Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF>.

³¹² Про Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України [Електронний ресурс] : указ Президента України від 25.06.2002 р. № 581/2002. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/581/2002>.

виroku з підстав порушень Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом»³¹³.

Суттєвим кроком у напрямі наближення України до європейських правових стандартів стало підписання 21 березня 2014 р. політичної частини Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Так, ч. 1 ст. 4 цієї Угоди передбачає, що в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог. Відповідно до підпункту е) ч. 2 ст. 4 Угоди цілями політичного діалогу є зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного врядування, прав людини і основоположних свобод, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ. Крім того, ст. 6 Угоди закріплено положення про те, що співпраця Сторін з приводу узгодження проведення внутрішньої політики повинна бути спільних принципах, а саме: стабільності та дієвості демократичних інституцій, верховенства права, поваги до прав людини і основоположних свобод.

Також звернемо увагу, що співробітництву держав у правовій сфері присвячено цілий розділ Угоди, зокрема «Юстиція, свобода та безпека». Відповідно до ст. 14 цього розділу в межах співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та зміцненню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів. Співробітництво здебільшого має бути спрямоване на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод. Разом з тим у ст. 24 зазначено, що Сторони домовилися розвивати судові

³¹³ Про перегляд виroku з підстав порушень Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом [Електронний ресурс]: Постанова Верховного Суду України № 5-27кc2011 від 06.02.2012 р. – Режим доступу: <https://pravoscope.com/act-postanova-5-27ks2011-zagoldnij-v-v-06-02-2012-ne-viznacheno-36852169>.

співробітництво у цивільних та кримінальних справах, повною мірою використовувати міжнародні й двосторонні документи, базуючись на принципах юридичної визначеності, права на справедливий суд³¹⁴.

Важливим аспектом із цього питання стало прийняття у 2015 р. Національної стратегії у сфері прав людини³¹⁵. Затвердження такої стратегії зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері. Передумовою цього стали події Революції гідності (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.), які засвідчили незворотне прагнення Українського народу до побудови правової та демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи людини.

Щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, у зазначеній Стратегії наголошено на системні проблеми в цій сфері, про що свідчить практика недотримання процесуального законодавства працівниками правоохоронних органів та суддями, невідповідність законодавства у сфері прав і свобод людини міжнародним стандартам, що призводить до свавільного позбавлення свободи тощо. Очікуваними результати в даному напрямку є:

- приведення у відповідність із міжнародними стандартами процедури затримання і тримання особи під вартою, а також припинення практики незареєстрованих затримань;
- забезпечення періодичних перевірок судами законності затримання, позбавлення свободи осіб, з метою гарантування права на свободу;

³¹⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його Державами – Членами, з іншої сторони: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

³¹⁵ Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини [Електронний ресурс] : указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015– Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.

- посилення ефективності судового контролю за підставами позбавлення свободи;
- забезпечення унеможливлення безпідставного та неналежного оформлення затримання, тримання особи під вартою без рішення суду та ін.

Водночас, як наголосив В. Онопенко, тільки з 2013 р. судді нарешті розпочали посилалися на рішення Європейського суду з прав людини. Раніше ставлення до цього було зовсім інше. Щоправда, зацікавленість наших суддів позицією ЄСПЛ зрозуміла, адже Україна посідає четверте місце за кількістю звернень³¹⁶.

Також слід зазначити, що протягом 2015 р. Українською Гельсінською спілкою з прав людини (УГСПЛ) на основі даних єдиного державного реєстру судових рішень України було проведено дослідження практики застосування українськими судами рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). УГСПЛ – це найбільша асоціація правозахисних організацій України, яка об'єднує 29 правозахисних недержавних організацій. Мета діяльності спілки – захист прав людини.

Дослідження було проведено на основі кількісних та якісних показників застосування національними судами рішень ЄСПЛ. Спершу переможців відбирали за кількісними показниками, тобто кількістю застосування в практиці рішень ЄСПЛ. Згодом було відібрано 10 найкращих із застосуванням якісних показників, зокрема, були виключені суди, в яких у всіх національних судових рішеннях були однакові тези з одного рішення ЄСПЛ. За результатами здійсненого дослідження практики застосування українськими судами рішень ЄСПЛ, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ став лідером рейтингу «Precedent UA – 2015» та був відзначений нагородою й дипломом. Церемонія нагородження перемож-

³¹⁶ Василь Онопенко «Роботою нас не злякаєш, хоча її обсяг справді колосальний» Закон і бізнес № 23 (1113) 08.06—14.06.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/23064-golova_radi_suddiv_ukraini_vasil_onopenko_robotoyu_nas_ne_zl.html.

ців була проведена 15 грудня 2015 р. в урочистій обстановці та приурочена до Дня працівників суду³¹⁷.

Зазначене принагідно свідчить про особливу турботу і важливість права людини на свободу та особисту недоторканність, яке передбачає особливе обмеження під час затримання особи. У зв'язку з цим глибокий аналіз практики ЄСПЛ дозволяє більш ґрунтовно виділити ключові аспекти можливого уникнення необґрунтованого допущення такого права.

Слід зауважити, що Європейський суд з прав людини неодноразово констатував, що право на свободу разом з правом на життя, свободу від катувань та жорстокого поводження і свободу пересування – це одне з основних прав, які покликані захищати фізичну безпеку особистості, унаслідок чого його важливість має першорядне значення³¹⁸, що свідчить про доцільність дослідження питань запровадження практики ЄСПЛ під час удосконалення процесуального інституту затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Застосування правового інституту затримання певною мірою знаходить деталізацію в багатьох рішеннях Європейського суду з прав людини, які, *по-перше*, являють собою досить об'ємний комплекс висновків, правових дефініцій, принципів і положень; *по-друге*, крім виконання функції тлумачення Європейської конвенції з прав людини, складають значний пласт прецедентної практики як унікального джерела права; *по-третє*, становлять нормотворчу систему, що динамічно розвивається, *по-четверте*, підлягають як безпосередньому застосуванню в кримінальному судочинстві, так і потребують додаткового узагальнення, коди-

³¹⁷ Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ перше місце за показниками застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sc.gov.ua/>.

³¹⁸ The use of detention in criminal proceedings in Kosovo: comprehensive review and analysis of residual concerns: OSCE mission in Kosovo. – November 2009. – Part I. – 27 с.

фікації та імплементації в кримінальне процесуальне законодавство України³¹⁹. При цьому додамо, що ЄСПЛ не висуває якихось конкретних вимог до здійснення затримання, не вживає терміна «оперативно» і покладає визначення конкретних строків затримання на національне (внутрішнє) законодавство країни-члена.

З огляду на це перейдемо до аналізу рішень ЄСПЛ, у яких ним констатовано порушення права на свободу та особисту недоторканність під час за тримання особи. Так, у рішенні від 02.10.1980 р. по справі «Гуццарді проти Італії» ЄСПЛ вказав, що проголошуючи право на свободу (ч. 1 ст. 5 ЄКПЛ) слід мати на увазі фізичну свободу особи і це не стосується випадків обмеження свободи пересування, які визначаються на підставі ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції³²⁰. Тобто, безпосередньо йдеться про заборону свавільного позбавлення особи свободи.

З позиції ЄСПЛ затримання особи є досить-таки серйозною мірою, у зв'язку з чим воно може бути виправдане тільки як крайній захід у разі неможливості застосування інших, менш суворих заходів, і що законом визнано недостатнім для забезпечення особистих і суспільних інтересів, які можуть вимагати, щоб відповідна особа була б піддана затриманню. У такому разі має бути дотриманий принцип пропорційності вжитих заходів, що зумовлено необхідністю забезпечити виконання відповідного зобов'язання, передбаченого законом³²¹.

Важливість подібного обмеження можна продемонструвати на прикладі рішення ЄСПЛ в справі «Броуган та

³¹⁹ Уварова В. Г. Проблеми підстав затримання та взяття підозрюваного під варту в контексті європейських стандартів / В. Г. Уварова // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 226.

³²⁰ Справа «Гуццарді проти Італії» [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 02.10.1980 р. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>.

³²¹ Справа «Сааді проти Сполученого Королівства» : рішення Європейського суду з прав людини від 29.01.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4847.html.

інші проти Сполученого Королівства» від 29 листопада 1988 р.³²² Суть її полягала в тому, що за підозрою в причетності до терористичних актів були затримані четверо громадян Великобританії. Відповідно до п. 3 ст. 5 Конвенції кожен, кого заарештовано або затримано, має негайно постати перед суддею. Особи, які були затримані в зазначеній справі, не постали перед суддею до звільнення з-під варти. Тримання під вартою тривало щодо кожного із затриманих від чотирьох днів і шести годин до шести днів. Тож предметом розгляду Європейського суду було тлумачення оцінного поняття «негайно». Уряд Сполученого Королівства аргументував свої дії тим, що, по-перше, характер і масштаби загрози тероризму та складність одержання доказів (зокрема, органи державної безпеки зіштовхнулись із труднощами при збиранні доказів, оскільки особи, причетні до тероризму, спеціально навчені поведінці на допитах) викликають необхідність більш тривалого затримання особи за підозрою в цьому злочині. По-друге, неможливість негайного постановлення особи перед суддею зумовлена високим ступенем конфіденційності інформації щодо справ такого роду. Комісія у своїй доповіді послалася на усталену судову практику, відповідно до якої чотириденний строк для випадків звичайних злочинів та п'ятиденний строк у *виняткових випадках* не суперечать вимоги про негайне доставлення затриманого до судді. Суд же в п. 62 рішення ухвалив, що межі гнучкості в тлумаченні та застосуванні поняття «негайно» є досить обмеженими. Навіть найкоротший строк затримання по цій справі, а саме чотири дні і шість годин перебування пана Макфаддена під вартою, перевищує часові межі, встановлені п. 3 ст. 5 Конвенції. Надання особливостям цієї справи такого значення, яке виправдовувало б настільки великий строк затримання без доставлення до судді, було б занадто широким тлумаченням зрозумілого значення слова «негайно». Подібне

³²² Дело "Броуган и другие против Соединенного Королевства" (Case of Brogan and others v. the United Kingdom): решение Европейский суд по правам человека от 29.11.1988 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO0662.html.

тлумачення значно послабило б процесуальні гарантії п. 3 ст. 5 Конвенції на шкоду окремо взятої особи, наслідком чого було б підривання самої суті права, захищеного цією статтею. Отже, ЄСПЛ дійшов висновку, що жоден із заявників не був доставлений «негайно» після затримання до суду. Той беззаперечний факт, що арешт і затримання були викликані законним прагненням захистити суспільство від виявів тероризму, сам по собі є недостатнім, щоб забезпечити повагу до вимог п. 3 ст. 5 Конвенції. Окрему думку висловив суддя Мартенс, зазначивши, що особа, яка підозрюється в причетності до терористичної діяльності, може бути затримана на строк дещо більший, ніж це передбачено загальними нормами кримінально-процесуального права, оскільки Суд у своєму тлумаченні Конвенції повинен бути вільним в її адаптації до зміни соціальних умов та соціальних і моральних поглядів. На його думку, цілком сумісним з системою Конвенції є те, що держава, керуючись необхідністю боротьби з тероризмом, встановлює більш тривалий порівняно з прийнятним за звичайних обставин строк, протягом якого особа, заарештована за обґрунтованою підозрою в причетності до тероризму, може бути затримана без доставлення до суду³²³.

Крім того, у рішенні від 25 травня 1998 р. по справі «Курт проти Турції» ЄСПЛ зазначив, що Конвенцією посилено захист від свавільного позбавлення особи волі, а також створено певний комплекс прав, покликаних звести до мінімуму небезпеку свавілля, адже повинно перебувати під належним судовим контролем і супроводжуватися відповідальністю влади за всі дії³²⁴. Тобто, за відсутності належних правових гарантій затриманий позбавлений мінімального комплексу засобів захисту. Зважаючи на це, підтримаємо наукову позицію Д. В. Сімоновича про те, що поняття «свобода» і «особиста недоторканність» не можна тлумачити

³²³ Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України... С. 30-31.

³²⁴ Справа «Курт проти Турції»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.05.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461485/2461485.htm>.

окремо, оскільки останні є складовими одного права на свободу й особисту недоторканність, яке треба розуміти як неподільний конгломерат. Синкретичний розгляд «свободи» та «недоторканності» є гарантією проти свавільного втручання матеріального чи процесуального характеру органів кримінального судочинства³²⁵.

Разом з тим ЄСПЛ також неодноразово вказував на дотримання вимог, встановлених п. 1 ст. 5 Конвенції, зокрема «забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом». З приводу цього в рішенні по справі «Енгель та інші проти Нідерландів» ЄСПЛ вказав, що до тих випадків слід відносити тільки ті, що прямо дозволені відповідним закон здійснити затримання особи, і з метою виконання особою конкретного зобов'язання, яке не було виконано. В іншому ж випадку, широке тлумачення цієї вимоги призведе до наслідків, що несумісні з принципом верховенства права³²⁶. До того ж у рішенні по справі «Василева проти Данії» ЄСПЛ також зазначив, що має існувати факт невиконання особою покладеного на неї обов'язку, а її затримання має бути здійснене лише з метою забезпечення відповідного виконання. При цьому застосування такого заходу не може мати карального характеру, оскільки відразу після виконання обов'язку підстава для затримання за підпунктом «б» пункту 1 ст. 5 Конвенції зникає.

Таким чином, має бути встановлений баланс між важливістю забезпечити негайне виконання обов'язку, про який йде мова, та значущістю права на свободу³²⁷. У подіб-

³²⁵ Див. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України... С. 68.

³²⁶ Справа «Енгель та інші проти Нідерландів»: рішення Європейського суду з прав людини від 8 червня 1976 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2825.html.

³²⁷ Справа «Василева проти Данії»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.12.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-105948&filename=CASE%20OF%20VASILEVA%20v.%20DENMARK%20-%20%5BUkrainain%20Translation%5D.pdf>.

них випадках необхідно забезпечувати баланс між важливими для демократичного суспільства інтересами забезпечення негайного виконання відповідного обов'язку та забезпеченням права на свободу. Важливими чинниками забезпечення такого балансу є характер і мета обов'язку, затримана особа, конкретні обставини, які призвели до її затримання, і тривалість³²⁸.

Непоодинокі порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод констатовано ЄСПЛ відносно України. Так, у рішенні від 18.11.2010 р. по справі «Гарькавий проти України» ЄСПЛ зазначив, що особа не може бути позбавлена або не може позбавлятися свободи, крім випадків встановлених у пунктах а)- ф) ч. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Цей перелік випадків є вичерпним, і тільки їх вузьке тлумачення відповідає цілям цього положення, зокрема, воно гарантує, що нікого не буде свавільно позбавлено свободи. Інакше кажучи, право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, що чітко визначені в Конституції України, міжнародних нормативних актах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у чинному КПК України та в інших актах законодавства³²⁹.

Разом з тим у рішенні від 17.10.2013 р. у справі «Таран проти України»³³⁰ та рішенні від 07.11.2013 р. у справі

³²⁸ Справа «Осипенко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 09.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_871.

³²⁹ Комірчий П. О. Загальні положення затримання особи / П. О. Комірчий // Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в світлі вимог сучасного Кримінального процесуального кодексу України : матер. всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 26 лист. 2015 р. – Одеса: ОДУВС, 2015. – С. 78.

³³⁰ Справа «Таран проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 17.10.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/39289>.

«Белоусов проти України»³³¹ ЄСПЛ вказав на незаконне затримання особи протягом періоду, який перевищує 72 години, з огляду на те що таке затримання здійснювалося без відповідного рішення суду. Крім того, в останньому рішенні також було визнано, що фактичне затримання особи працівниками міліції на більш ніж 30 годин без відповідної фіксації його затримання, що, у свою чергу, спричинило порушення права особи негайно постати перед судом з метою вирішення питання щодо законності здійсненого затримання.

У цілому ЄСПЛ керується загальними принципами. Зокрема, згідно з практикою ЄСПЛ для визначення того, чи мало місце позбавлення волі, необхідно спочатку оцінити конкретну ситуацію особи, про яку йдеться, та взяти до уваги сукупність усіх обставин конкретної справи, а саме: вид, тривалість, наслідки та спосіб застосування заходу, про який ідеться (наприклад, п. 92 рішення від 06.10.1980 р. у справі «Гуццарді проти Італії»). У подібних випадках необхідно брати до уваги не лише зовнішні ознаки, а й зосередитися на реальній ситуації, про яку йдеться в скарзі (п. 38 рішення від 24.08.1982 р. у справі «Ван Дроогенбрук проти Бельгії»³³²). Щодо цих питань ЄСПЛ, то п. 49 рішення від 09.10.2010 р. у справі «Осипенко проти України» ЄСПЛ вказав на те, що право на свободу є надто важливим для особи в демократичному суспільстві, щоб втрачати право на захист лише тому, що особа з'являється з повинною для взяття під варту. Тримання під вартою може порушувати статтю 5, навіть якщо зазначена особа погодилася на це. У зв'язку з цим ЄСПЛ дотримується позиції, згідно з якою невизнане тримання особи під вартою є повним запереченням фундаментально важливих гарантій, що містяться в ст. 5 Конвенції, та становить собою найбільш серйозне порушення

³³¹ Справа «Белоусов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 07.11.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_989.

³³² Посібник зі статті 5 - право на свободу та особисту недоторканність // Рада Європи/ Європейський Суд з прав людини, 2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf.

зазначеного положення. Відсутність фіксації таких речей, як дата, час і місце затримання, ім'я затриманого, підстави для затримання та ім'я особи, яка здійснила затримання, повинні розглядатися як недотримання вимоги щодо законності та невідповідність самій меті ст. 5 Конвенції (наприклад, рішення у справі «Менешева проти Росії від 09.04 2006 р.»³³³).

Окрему групу порушень становлять випадки здійснення адміністративного арешту в кримінальному провадженні. Наприклад, у рішенні по справі «Доронін проти України» від 19.10.2009 р. ЄСПЛ констатував, що неодноразові зізнання заявника, до якого було формально застосовано адміністративне затримання, а фактично міліція поводилася з ним, як із підозрюваним у вчиненні злочину та позбавила його доступу до захисника, участь якого була б обов'язковою за законодавством України, не можуть бути використані для його засудження, навіть за умови, що заявник повторив свої зізнання в присутності захисника, з яким до допиту не бачився та послуги якого за таких обставин мали символічний характер. З урахуванням фактичних обставин справи ЄСПЛ зазначив, що адміністративний арешт заявника використали для того, щоб забезпечити його перебування як підозрюваного в кримінальному провадженні в розпорядженні слідчих органів, не забезпечуючи при цьому його процесуальних прав як підозрюваного, зокрема права на захист. Лише після закінчення п'ятиденного адміністративного арешту було вирішено питання про взяття його під варту як підозрюваного. ЄСПЛ наголосив, що зазначені дії слідчих органів несумісні з принципом юридичної визначеності, є свавільними і суперечать принципу верховенства права. Отже, мало місце порушення п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод³³⁴. Також у рішенні по справі «Квашко проти України» від 26.09.2013 р. ЄСПЛ також встановив, що адміністратив-

³³³ Там само.

³³⁴ Справа «Доронін проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 19.10.2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_663.

не затримання особи відбулося фактично для можливості допиту її як підозрюваного в кримінальному провадженні, що становить свавільне позбавлення волі та є безперечним порушенням п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини³³⁵, що свідчить про свавільне позбавлення особи права на свободу та особисту недоторканість, а отже, і порушення ст. 5 вказаної Конвенції.

Як бачимо, у багатьох своїх рішеннях ЄСПЛ констатував, що, коли йдеться про позбавлення свободи, надзвичайно важливим є дотримання загального принципу юридичної визначеності. Отже, важливо, щоб умови, за яких відповідно до національного законодавства здійснюється позбавлення свободи, були чітко сформульовані, застосування цього законодавства було передбачуваним і відповідало стандарту «законності», передбаченому Конвенцією стандарту, який вимагає, щоб усе законодавство було сформульоване з достатньою точністю для того, щоб надати особі можливість за потреби, за відповідної консультації передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, до яких може призвести її дія (п. 52 рішення в справі «Барановський проти Польщі»).

Звернемо увагу, що в п. 84 рішення ЄСПЛ у справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України» від 24.07.2010 р. вказано, що термін «законний» у підпункті «с» п. 1 ст. 5 Конвенції, по суті, стосується національного законодавства та закладає обов'язок відповідати його матеріальним і процесуальним нормам. Суд може розглянути, чи було дотримано норми національного законодавства щодо цього положення Конвенції, але в першу чергу національні органи, а саме – суди, повинні тлумачити та застосовувати національне право. При оцінці законності тримання під вартою ЄСПЛ також має з'ясувати, чи сам національний закон відповідає Конвенції і, зокрема, загальним принципам, сформульованим у Конвенції, або тим, що впливають

³³⁵ Справа «Квашко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 26.09.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>.

з неї. «Якість закону» означає, що коли національне законодавство дозволяє позбавлення свободи, воно має бути достатньо доступним, чітким та передбачуваним при його застосуванні для уникнення будь-якої небезпеки свавілля. Встановлений Конвенцією стандарт «законності» вимагає, щоб усе законодавство було сформульовано з достатньою чіткістю, аби дозволити особі за необхідності шляхом надання відповідної поради розумною за відповідних обставин мірою передбачити наслідки, до яких може призвести певна дія. Коли йдеться про позбавлення свободи, важливо, щоб національне законодавство чітко визначало умови взяття під варту і тримання під вартою³³⁶.

Отже, можна констатувати, що нагальним питанням є закріплення законодавчого положення щодо прямого посилання на відповідні рішення Європейського суду з прав людини. Проте з приводу цього в науковій літературі зазначено, що правова природа рішень ЄСПЛ обумовлена певними факторами: 1) правовими позиціями, які мають нормативний характер; 2) у рішеннях дається тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї; 3) такі рішення мають правозастосовний характер, оскільки в них містяться виявлені порушення з конкретних справ. Тобто, рішення ЄСПЛ виконують свої специфічні функції, зокрема: тлумачну; формування досвіду застосування Конвенції та Протоколів до неї в частині захисту прав і свобод людини у сфері кримінального судочинства; удосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики; інформаційну³³⁷.

У свою чергу, Л. В. Кисельова зазначила, що рішення Європейського суду з прав людини можна вважати офіцій-

³³⁶ Справа «Олексій Михайлович Захаркін проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 24.07.2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_817.

³³⁷ Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / авторський колектив: В. В. Рожнова, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурікова та ін. – Київ: Націон. академ. внутр. справ, 2012. – С. 80.

ною формою роз'яснення основних прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією про захист прав і основоположних свобод, у зв'язку з чим вона має важливе значення в аспекті її застосування³³⁸. До викладеного слід додати, що ЄСПЛ не тлумачить національне законодавство, а лише спирається на відповідні норми Конвенції, які він вважає порушеними державою-членом цієї Конвенції.

З огляду на сучасні проблемні питання, які виникають при реалізації рішень ЄСПЛ, В. Г. Уваров констатував, що необхідність застосування кримінального процесуального законодавства України з урахуванням практики Європейського суду з прав людини обумовлюється специфікою кримінальної процесуальної діяльності, що пов'язана з можливістю тимчасового обмеження конституційних прав, свобод та законних інтересів особи, виходячи з мети та завдань конкретного кримінального провадження. З урахуванням цього цілком справедливо учений запропонував ст. 7 КПК України доповнити новою додатковою засадою кримінального провадження, яку доцільно визначити як «безпосереднє посилання на норми та принципи міжнародних правових актів і рішення Європейського суду з прав людини», сутність якої проявляється в тому, щоб розкрити це в положеннях ст. 9-1 КПК України та викласти в такій редакції: «Під час кримінального провадження кожний учасник кримінального провадження, чий права та законні інтереси було порушено, у ході подання скарги має право посилатися на відповідні положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також аналогічних положень, що містяться у рішеннях Європейського суду з прав людини, в частині порушеного права»³³⁹, що ми цілком підтриму-

³³⁸ Кисельова Л. В. Рішення Європейського суду з прав людини, конституційного суду України та верховного суду України у системі права України: застосування та виконання / Л. В. Кисельова // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 (27) – С. 157.

³³⁹ Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : автореф.

емо, оскільки таке нововведення додатково посилить гарантії забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному провадженні.

З огляду на викладене можна зазначити, що за своїм правовим характером і наслідками рішення ЄСПЛ сприяють ефективному відновленню порушеного права. У зв'язку з цим їх реальне втілення в практичну площину забезпечує дотримання засади (принципу) верховенства права і законності в кримінальному провадженні, що є запорукою ефективності досягнення його завдань і мети. Однак, як слушно зазначила О.В. Капліна, на національному рівні проблемним питанням є створення відповідного правового механізму щодо забезпечення законного й обґрунтованого застосування судами та правоохоронними органами норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При цьому в аналогічних кримінальних провадженнях, за якими ЄСПЛ уже винесено рішення і воно набрало законної сили, слідчим та прокурорам слід керуватися і посилаватися на них³⁴⁰.

У контексті цього зазначимо, що позитивна практика ЄСПЛ переконливо свідчить про те, що затримання визнається допустимим за наявності двох важливих умов, а саме: по-перше, якщо воно здійснено винятково з метою, визначеною Конвенцією про захист прав і основоположних свобод; по-друге, якщо воно було здійснено в порядку, передбаченому національним законодавством. З цього питання важливо наголосити, що відповідне законодавство повинно бути не таємного характеру, а доступним для сприйняття кожною особою, а також мати найвищу юридичну силу, щоб якнайкраще гарантувати захист прав і свобод особи у разі її затримання. Така вимога покликана зробити затримання передбачуваним для громадян, що надасть затриманому

дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Володимир Геннадійович Уваров; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2014. – С. 6, 18.

³⁴⁰ Капліна О. Проблеми правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2. – С. 196.

ефективні засоби правового захисту та попередить незаконні й необґрунтовані дії з боку посадових осіб правоохоронних органів, які можуть здійснювати затримання.

Враховуючи наведене та беручи до уваги конструктивність здійсненого дослідження, проблеми недотримання засади законності під час затримання особи, констатовані в рішеннях ЄСПЛ проти України, які можна поділити на дві групи. До першої групи слід віднести порушення правоохоронними органами норм кримінального процесуального законодавства України. У межах цієї проблематики виявлено певне коло типових випадків недотримання чинного законодавства. У першу чергу це стосується неоформлення здійсненого затримання та протягом періоду, який перевищує 72 години, з огляду на те що воно здійснено без відповідного рішення суду. З приводу цього питання слід зауважити, що навіть після набуття чинності КПК України 2012 року подібні порушення не припинилися. У такому випадку констатується недотримання принципу законності, що є порушенням п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини. Вважаємо, що одним зі шляхів подолання таких негативних явищ у правозастосуванні має стати підвищення компетентності й дисциплінованості працівників правоохоронних органів, зокрема шляхом застосуванням засобів дисциплінарного впливу.

Другу групу порушення принципу законності під час здійснення затримання становлять випадки, коли норми національного законодавства були застосовані правильно, але самі норми або їх інтерпретація суперечать цілям, передбаченим як ст. 5, так і Конвенцією в цілому. Насамперед це стосується порушення принципу правової визначеності та захисту особи від свавілля під час здійснення затримання.

До вказаного слід додати позицію І. О. Бобрової, яка зазначила, що застосування практики ЄСПЛ значною мірою ускладнюється через відсутність узагальненого офіційного інформаційного джерела, яке б містило повний, систематизований перелік рішень ЄСПЛ як проти України, так й інших держав, задля можливості здійснювати пошук не-

обхідної інформації. На її думку, це б дозволило суддям зручно та оперативно знаходити необхідну інформацію, оскільки сайт Міністерства юстиції цим критеріям не відповідає. Також вона звернула увагу, що Вищий спеціалізований суд України у своїх постановках та методичних рекомендаціях судам нижчого рівня дуже рідко звертається до практики ЄСПЛ³⁴¹.

Незважаючи на деякі теоретичні та прикладні дискусії, все ж таки можна зазначити, що відразу після ратифікації Конвенції важливими стали й рішення ЄСПЛ. Проте з огляду на прецедентність рішень ЄСПЛ, окремі вчені, практики і юристи, розглядають їх тільки як засіб тлумачення. Отже, на сьогодні проблемним питанням залишається законодавче закріплення правового механізму застосування практики ЄСПЛ в кримінальному провадженні, адже безпосереднє право його використання віддається на розсуд правозастосовних суб'єктів цієї діяльності.

³⁴¹ Боброва І. О. «Проблеми застосування практики ЄСПЛ в роботі суддею Апеляційного суду Чернігівської області»: [інтерв'ю з суддею Апеляційного суду Чернігівської області О.І. Бобровою] // Власний архів автора.

ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого теоретичного і прикладного узагальнення специфіки реалізації положень чинного КПК України щодо інституту затримання особи, можна сформулювати наступні найбільш вагомні висновки.

1. Визначення історичних передумов становлення та розвитку правового інституту затримання особи нерозривно пов'язано з його функціонуванням як складової заходів примусового характеру. Питання генезису правового інституту затримання особи ускладнюється певними історичними процесами, які переживала Україна, зокрема відсутністю консолідації українських земель, а також їх впливу на розвиток власної державності, що не дозволяє надати ідеальну періодизацію в єдиній хронологічній послідовності. Комплексне вивчення генезису цього інституту є необхідною умовою для визначення його сутності, мети та підстав затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, а також удосконалення та підвищення ефективності правозастосовної практики. З'ясовано, що суттєві поштовхи в зародженні гуманістичних основ правового інституту затримання особи мали місце в результаті проведення судової реформи в 60-х роках XIX. Концептуально новий етап розвитку інституту затримання особи пов'язано з прийняттям у 2012 році чинного КПК України.

2. Правова природа затримання особи протягом тривалого часу залишається невизначеною, про що свідчить триєдина його сутність, значення і процесуальна форма в чинному КПК України. Якщо затримання розглядати з точки зору слідчої (розшукової) дії, то протокол затримання особи можна віднести до такого джерела доказів, як документ (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України). Зважаючи на примусовий характер затримання, його віднесено до заходів забез-

печення кримінального провадження й визначено тимчасовим запобіжним заходом. Однак у разі одночасного віднесення затримання до слідчих (розшукових) дій та запобіжних заходів виникає певне протиріччя у правовій регламентації процесуальної форми документа, адже не допускається фіксація двох процесуальних дій в одному протоколі (за винятком результатів проведення особистого обшуку).

3. Важливі вимоги ефективного забезпечення права на свободу та особисту недоторканність ґрунтуються саме на загальновизнаних міжнародних правових актах. У цілому в міжнародних правових актах встановлено загальні вимоги позбавлення свободи особи, зокрема й при затриманні. При цьому чітко визначені в них підстави правомірного затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення спрямовано на недопущення свавілля та порушень прав і свобод людини з боку уповноважених посадових осіб під час здійснення затримання. Водночас норми міжнародних правових актів оперують оціночними поняттями, зокрема «безпідставно», «на підставі, визначених законом» тощо, що вимагає від законодавця закріплення відповідних чітких і виключних підстав правомірного затримання особи. Більш того, обов'язком кожної держави, у тому числі України, є не тільки закріплення загальноприйнятих міжнародних стандартів і принципів, а й забезпечення їх реалізації в практичній площині.

4. Чітка регламентація мети, підстав і моменту затримання особи є важливою гарантією захисту прав і свобод особи, а також безпосередньо створює умови для ефективного подолання свавілля і допущення помилок уповноваженими службовими особами при здійсненні затримання. Узагальнюючи весь комплекс дій по затриманню особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, слід наголосити на необхідності закріплення додаткових положень: по-перше, щодо підстав затримання; по-друге, передбачити мету затримання, зокрема з'ясувати причетність затриманого до вчиненого кримінального правопорушення (затримання особи без ухвали слідчого судді, суд), а

також забезпечити виконання покладених процесуальних обов'язків і здійснити належне виконання завдань кримінального провадження (затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду); по-третє, розмежувати фактичне (захоплення і доставлення особи) і юридичне затримання (оформлення протоколу затримання і проведення особистого обшуку).

5. Практична реалізація положень КПК України щодо затримання особи пов'язана з певними труднощами, що пояснюється недостатньою регламентацією цього процесуального інституту в кримінальному провадженні. Унаслідок цього у практичних працівників правоохоронних органів до сьогодні немає чіткого уявлення про сутність та процесуальну форму затримання особи, що не сприяє однаковому й правильному його застосуванню. Зазначене породжує помилки в слідчій практиці, що призводить до значних і суттєвих порушень прав, свобод та законних інтересів особи. Крім того, незважаючи на гуманізаційний шлях розвитку кримінального судочинства, положення чинного КПК України в частині законного затримання особи потребують свого осмислення з метою ефективної прикладної реалізації положень цього правового інституту.

6. Законодавче закріплення інституту затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду з метою приводу є виправданим та обґрунтованим, оскільки забезпечується судовим контролем. Умотивованість винесення ухвали слідчого судді, суду про надання дозволу на затримання особи з метою приводу набуває особливого значення на фоні можливого тимчасового обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність. Водночас недостатньо деталізованими є законодавчі вимоги до мотивування ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу, зокрема щодо наведення відповідних доказів та обставин, якими підтверджуються фактичні підстави її прийняття. Практична реалізація положень КПК України з цього питання свідчить про те, що повноваження слідчого судді є дещо широкими, але законодавцем не враховано його відповіда-

льність за прийняття відповідних рішень, що потребує свого посилення.

7. Досягнення завдань кримінального провадження досить часто пов'язано з тимчасовим обмеженням прав особи, зокрема права на свободу та особисту недоторканність, що вимагає створення й ефективного функціонування цілісної системи гарантій права на захист затриманої особи. Захист прав затриманої особи належить до тих питань, які супроводжуються проблемними аспектами їх реалізації, а здійснені спроби їх вирішення породжують нові. У зв'язку з цим необхідно запровадити таку систему процесуальних гарантій прав особи, яка б дозволила досягти першочергової мети призначення кримінального провадження, зокрема забезпечення захисту особи від незаконної та необґрунтованої підозри, обмеження її прав, свобод та законних інтересів, звільнення їх від покарання, реабілітацію кожного, хто необґрунтовано піддався кримінальному переслідуванню. Нечіткість положень КПК України з окресленої проблематики на практиці спричиняє їх різне тлумачення та застосування, що у свою чергу призводить до порушення прав та свобод затриманої особи.

8. Перевірка прокурором законності здійсненого затримання особи та дотримання відповідних процесуальних положень закону складається із сукупності послідовних і взаємопов'язаних його дій. При здійсненні прокурором нагляду за дотриманням законодавчих вимог щодо затримання особи він повинен: 1) за кожним випадком необґрунтованого затримання особи проводити перевірку, ініціювати питання про притягнення до відповідальності винних у цьому осіб (з'ясовується наявність відповідних підстав для затримання особи), а також надавати вказівку про негайне звільнення затриманих; 2) систематично здійснювати вивчення й узагальнення позитивного досвіду та проводити аналізом помилок, яких уповноважені особи припускаються при затриманні; 3) вживати всіх законних правових заходів щодо усунення причин і умов, що сприяли порушенню прав, свобод та законних інтересів затриманої особи. З ме-

тою усунення законодавчих прогалин варто врахувати і законодавчо закріпити запропоновані зміни й доповнення до чинного КПК України.

9. Європейський суд з прав людини не керується окремими критеріями національного законодавства держави-учасниці Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також не здійснює конкретне розмежування галузей права. Наголошено, що з прийняттям КПК України 2012 р. і урахуванням практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні це набуло концептуально нового значення, про що свідчать положення ст. 8, 9 цього кодексу. Більш того, закріплено вимогу, відповідно до якої в разі встановлення ЄСПЛ недотримання процесуального законодавства справа переглядається не Верховним Судом України, як це було раніше, а Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ. Існування проблемних питань щодо ефективного застосування практики ЄСПЛ обумовлено системними негативними явищами, що потребують нагального вирішення. Подолання таких явищ, насамперед, слід здійснювати у двох напрямках, зокрема інформаційному та правовому. У межах першого напрямку необхідно розробити та запровадити єдиний сайт, який містив би рішення ЄСПЛ як проти України, так й інших держав, що зробить їх пошук оперативним і доступним. Щодо другого, у першу чергу, слід напрацювати й сформулювати методичні рекомендації та пропозиції із застосуванням практики ЄСПЛ. При цьому слід закріпити відповідний законодавчий механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників правоохоронних органів, прокуратури і суду за порушення ними прав і свобод людини, що вже були констатовані та підтверджені в рішенні ЄСПЛ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламский С. Е. Теоретические и прикладные аспекты защиты прав задержанного, подозреваемого в совершении преступления / С. Е. Абламский // *Международный правовой журнал Закон и жизнь*. – 2016. – № 3/2 (291). – С. 2–6.
2. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / С. Є. Абламський / за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора О. О. Юхна. – Харків : Панов, 2015. – 240 с. (Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження»).
3. Александров А. С. Духless русского уголовно-процессуального права / А. С. Александров // *Уголовное судопроизводство головное судопроизводство: теория и практика* / под ред. Н. А. Колоколова. – М. : Изд-во Юрайт, 2011. – С. 144–163.
4. Алекси Р. Существование прав человека / Р. Алекси // *Правоведение*. – 2011. – № 4 (297). – С. 21–31.
5. Аленин Ю. П. О двойкой правовой природе задержания лица в уголовном процессе / Ю. П. Аленин // *Актуальні проблеми держави і права*. – 2006. – Вип. 27. – С. 7–13.
6. Бабурин В. В. Незаконное задержание: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты: монография / В. В. Бабурин, П. Л. Сурихин – Красноярск : Сибирский юрид. ин-т МВД России, 2004. – 196 с.
7. Баев О.Я. Основы криминалистики: курс лекций / О.Я. Баев. – М. : Экзамен, 2001. – 288 с.
8. Бачище А. Перспективи реалізації завдань прокурорського нагляду при затриманні / А. Бачище, О. Комарницька // *Вісник Академії адвокатури України*. – 2014. – № 2 (30). – Том 11. – С. 123–134.

9. Беляев И. Д. История русского законодательства / И. Д. Беляев. – СПб. : Лань, 1999. – 640с.

10. Білоус О. В. Невідкладні випадки проникнення до житла чи іншого володіння особи у кримінальному провадженні / О. В. Білоус // Судова апеляція. – 2014. – № 3 (36). – С. 40–46.

11. Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монографія / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – 112 с.

12. Бірюков В. П. Юридична природа затримання: постановка проблеми / В. П. Бірюков // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 81–89.

13. Боброва І. О. Проблеми застосування практики ЄСПЛ в роботі суддею Апеляційного суду Чернігівської області: [інтерв'ю з суддею Апеляційного суду Чернігівської області О. І. Бобровою] // Власний архів автора.

14. Бондаренко О. Процесуальні аспекти затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення / О. Бондаренко / Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – №1 (34). – С. 47–51.

14. Борман В. І. Затримання як тимчасовий запобіжний захід / В. І. Борман // Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників: матер. V студ. наук. конф. (Харків, 15 трав. 2014 р.) / редкол.: О. В. Капліна (голов. ред.), Д. М. Говорун (заст. голов. ред.), О. І. Бережний та ін. – Харків, 2014. – 264 с.

16. Бубир Ю. В., Г.І. Глобенко, О. О. Юхно Запобіжні заходи у кримінальному провадженні : навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Юхно. – Харків : НікаНо-ва, 2015. – 192 с.

17. Булатов Б. Б. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве / Б. Б. Булатов. – Омск : Изд-во Омск. акад. МВД России, 2003. – 320 с.

18. Бутенко. С. Ю. Підстави позбавлення особи свободи під час досудового слідства і суду у практиці Європейського суду з прав людини / С. Ю. Бутенко // Правничий часопис Донецького університету. – 2011. – № 2. – С. 53-65.

19. Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Викторовна Бушная. – Волгоград, 2005. – 242 с.

20. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. / О. А. Вакулік, Ю. І. Азаров. – Київ : «Центр учбової літератури», 2015. – 184 с.

21. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ольга Анатоліївна Вакулік; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2015. – 20 с.

22. Валігура Д. М. Оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування та прокурора : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дмитро Миколайович Валігура ; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – 20 с.

23. Василь Онопенко «Роботою нас не злякаєш, хоча її обсяг справді колосальний» Закон і бізнес № 23 (1113) 08.06–14.06.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/23064-golova_radi_suddiv_ukraini_vasil_onopenko_robotoyu_nas_ne_zl.html.

24. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1976. – № 29. – Ст. 426.

25. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. – 992 с.

26. Веретенников И. А. Задержание подозреваемого как комплексный правовой институт : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Игорь Андреевич Веретенников. – М. : Юрид. ин-т МВД России, 2003. – 202 с.

27. Викторский С. И. Русский уголовный процесс / С. И. Викторский. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Изд. А. А. Карцева, 1912. – 426 с.

28. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ посів перше місце за пока-

зниками застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sc.gov.ua/>.

29. Волков К. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність при затриманні особи / К. Волков // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 3. – С. 108–112.

30. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кирило Дмитрович Волков; Нац. акад. прокур. України. – Київ, 2015. – 245 с.

31. Волков К. Д. Особливості забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність у кримінальному провадженні за Соборним уложенням 1649 року / К. Д. Волков // «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень»: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 травня 2015 р.) – У 2 частинах. – Київ : Центр правових наукових досліджень, 2015. – Ч. II. – С. 74–75

32. Всеобщая декларация прав человека от 10.12.1948 г. : принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 г [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

33. Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. Геселев // Слово Національної школи суддів України. – 2012. – № 1 (1). – С. 78–92.

34. Гинзбург А.Я. Криминалистическая тактика : учеб. / А. Я. Гинзбург, А. Р. Белкин. – Алматы : Аян Эдет, 1998. – 474 с.

35. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Наталія Валеріївна Глинська. – Харків, 2015. – 469 с.

36. Гловюк І. В. Законне затримання та затримання уповноваженою особою: питання теорії та практики / І. В.

Гловюк // Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія». – 2014. – С. 299–311.

37. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія / І.В. Гловюк. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2015. – 712 с.

38. Головатий С. П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Сергій Петрович Головатий; Ін-т зак-ва Верхової Ради України. – К., 2008. – 44 с.

39. Голуб І. Г. Дотримання прав людини при затриманні жінок у кримінальному процесі [Електронний ресурс] / І. Г. Голуб // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10). – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hihukp.pdf>.

40. Гончаренко В. Г. Правові питання затримання особи в кримінальному провадженні / В. Г. Гончаренко // Часопис академії адвокатури України. – 2014. – № 2 (23). – Том 7. – С. 11–14.

41. Горелик А. С. Преступления против правосудия / А. С. Горелик, Л. В. Лобанова. – СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 491 с.

42. Горюнов В. Надзор за следствием в органах прокуратуры / В. Горюнов // Законность. – 2009. – № 2. – С. 33–37.

43. Григорьев В. Н. Задержание подозреваемого : учеб. / В. Н. Григорьев. – М. : Учеб.-консульт. центр «ЮрИнфоР», 1999. – 334с.

44. Гриненко А. Разграничение фактического и уголовно-процессуального задержания / А. Гриненко // Уголовный процесс. – 2002. – № 3. – С. 75-76.

45. Грицаенко Л. Правова природа діяльності прокурора на досудовому слідстві: процесуальне керівництво чи прокурорський нагляд / Л. Грицаенко // Вісник прокуратури. – 2008. – № 11. – С. 68–76.

46. Грошевий Ю. Проблеми реформування кримінального судочинства / Ю. Грошевий // Право України. – 2009. – № 2. – С. 4–10.

47. Гуляев А. П. Задержание лиц, подозреваемых в совершении преступления : учеб. пособ. / А. П. Гуляев, С. А. Данилюк, С. Н. Забарин; под общ. ред. А. П. Гуляева. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1988. – 44 с.

48. Гуськова А. П. Процессуально-правовые и организационные вопросы подготовки к судебному заседанию по УПК РФ: монография / А. П. Гуськова– Оренбург : ИПК ОГУ, 2002. – 300 с.

49. Гуткин И. М. Актуальные вопросы уголовно-процессуального задержания : учеб. пособ. / И. М. Гуткин ; Академия МВД СССР. – М., 1980. – 89 с.

50. Гуценко К. Ф. Уголовная юстиция США / К. Ф. Гуценко. – М. : Юрид. лит., 1979. – 207 с.

51. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств: учебное пособ. для юрид. вузов / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – 2-е изд., доп. и испр. – М. : Зерцало-М., 2002. – 528 с.

52. Данильченко Ю. Б. Про стан законності в досудовому розслідування / Ю. Б. Данильченко // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4 груд. 2015 р.) – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 24-30.

53. Даньшина Л. И. Возбуждение уголовного дела и предварительное расследование в уголовном процессе России : учеб. пособ. / Л. И. Даньшина. – М. : Изд-во «Экзамен», 2003. – 192 с.

54. Де Сальвиа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / М. Де Сальвиа. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 1072 с.

55. Декларация о защите всех лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 09.12.1975 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_084.

56. Делла Марра Т. Уголовный процесс Италии: (реформа и контрреформа) / Т. Делла Марра // Государство и право. – 1994. – № 1. – С. 124–131.

57. Дело «Степуляк против Молдавии»: постановление Европейского суда по правам человека от 6 ноября 2007 г. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. – 2008. – № 5. – С. 17–19.

58. Дело «Фокс, Кэмпбэл и Хартли против Соединённого Королевства» [Электронный ресурс]: постановление Европейского суда по правам человека от 30.08.1990 г. – Режим доступа: http://european-court.ru/uploads/ECHR_Fox_Campbell_and_Hartley_v_the_United_Kingdom_30_08_1990.pdf.

59. Дроздов С. Окремі аспекти інтегрування України в Європейське та світове співтовариство (в світлі проблем прав людини) / С. Дроздов // Право України. – 1998. – № 9. – С. 9–15.

60. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел: учеб. пособ. / МВД СССР. Киевская высшая школа им. Ф. Э. Дзержинского. – Киев: НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1987. – 84 с.

61. Дьомін Ю. М. Прокурорський нагляд в Україні: навч. посіб. / Ю. М. Дьомін. – Київ: Прецедент, 2009. – 164с.

62. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 8. Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции: прецеденты и комментарии. – М., 2001. – 110 с.

63. Єна І. В. Компетенція і компетентність прокурора: співвідношення понять / І. В. Єна // Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки: матер. круглого столу, 20 листоп. 2013 р. – Запоріжжя «Класичний приватний університет», 2013. – С. 26–29.

64. Жилаева Н. А. Криминалистические и психологические аспекты задержания вооруженного преступника:

дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / Наталья Анатольевна Жилиева. – Екатеринбург, 2002. – 153 с.

65. Завертайло І. О. Проблемні аспекти застосування норм КПК України в практичній діяльності при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та постановленні ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу / І. О. Завертайло // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. ПРАВО. – 2015. – Вип. 34. – Том 3. – С. 79-83.

66. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Тетяна Миколаївна Заворотченко; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002. – 19 с.

67. Закалюк А. П. Ідеї гуманізму і сучасна практика кримінальних покарань / А. П. Закалюк // Вісник Центру суддівських студій. – № 2–3. – 2004. – С. 12–14.

68. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14.09.2012 р. № 700.

69. Інструкція з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 28.04.2009 р. № 181. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0786-09>.

70. Капліна О. Проблеми правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини / О. Капліна // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2. – С. 187–197.

71. Кисельова Л. В. Рішення Європейського суду з прав людини, конституційного суду України та верховного суду України у системі права України: застосування та

виконання / Л. В. Кисельова // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 (27) – С. 156–159.

72. Кобрін А. Є. Конституційна реформа в Україні: євроінтеграційний вимір Європейський вектор конституційної і судової реформ: зб. робіт всеукр. конкурсу студентських есе [Електронне видання] / А. Є. Кобрін. – Київ : Центр політико-правових реформ, 2014. – С. 21–29.

73. Коврига З. Ф. Уголовно-процессуальное принуждение / З. Ф. Коврига ; науч. ред.: Лютиков Н.Е. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1975. – 175 с.

74. Коврига З. Ф. Процессуальная форма принуждения в уголовном судопроизводстве / З. Ф. Коврига // Развитие и совершенствование уголовно-процессуальной формы: [сб. науч. ст. / редкол.: проф. Л. Д. Кокорев (науч. ред.) и др.]. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – С. 97–104.

75. Кокорев Л. Д. Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. – Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – 272 с.

76. Комарницька О. Особистий обшук: сучасний стан та перспектива / О. Комарницька // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 2 (23). – Том 7. – С. 41–46.

77. Комарницький Д. С. Функціональна особливість сучасної держави: захист прав, свобод та законних інтересів людини / Д. С. Комарницький // Держава і право. – 2009. – Вип. 46. – С. 52–57.

78. Комірчий П. О. Загальні положення затримання особи / П. О. Комірчий // Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в світлі вимог сучасного Кримінального процесуального кодексу України: матер. всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 26 лист. 2015 р. – Одеса: ОДУВС, 2015. – С. 76–79.

79. Комментарий к Положению о порядке кратковременного задержания лиц, подозреваемых в совершении преступления / А. П. Гуляев, Б. В. Комаров, С. М. Малиновкин ; отв. ред.: С. В. Мурашов. – М. : Юрид. лит., 1982. – 56 с.

80. Комментарий к УПК РФ / под ред. Н. А. Петухова, Г. И. Загородского. – М. : ИКФ ЭКМОС, 2002. – 768 с.

81. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 р. (ратифікована Законом України № 475/97–ВР від 17.07.1997 р.) // Офіційний вісник України від 16.04.1998 – 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006 р. – С. 270.

82. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96–вр>.

83. Концепція реформування кримінальної юстиції України: указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.

84. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні України : монографія / О. М. Коріняк ; [за заг. ред. Г. К. Кожевнікова]. – Київ : Національна академія прокуратури України ; Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2013. – 196 с.

85. Коровайко О. Розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: проблемні питання, що виникають у практиці слідчих суддів / О. Коровайко / Слово Національної школи України. – 2013. – № 1 (2). – С. 21–31.

86. Красноокий О. Встановлення правопорушень при здійсненні нагляду за додержанням та застосуванням законів з питань прав громадян / О. Красноокий // Прокуратура. Людина. – 2004. – № 11. – С. 63–68.

87. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.

88. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. – Київ : Юстиніан, 2014. – 573 с.

89. Кримінальний кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

90. Кримінальний процес України : навч. посіб. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – Київ : Атіка, 2008. – 584 с.

91. Кримінальний процес України : підруч. / В. Т. Мальяренко, Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 316 с.

92. Кримінальний процес України : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

93. Кримінальний процес України : підруч. / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – 534 с.

94. Кримінальний процес : підруч. / В. В. Коваленко, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

95. Кримінальний процес: підруч. / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, В. П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки. – Харків : Право, 2013. – 824 с.

96. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – 768 с.

97. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ : Юстініан, 2012. – 1224 с.

98. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Харків : Одиссей, 2013. – 1104 с.

99. Кримінально-процесуальний кодекс Франції від 23.12.1958 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEX T00000607115>.

100. Кудин Ф. М. Об основаниях задержания и его производстве до возбуждения уголовного дела: сборник ученых трудов. [«Проблемы уголовно-процессуального пра-

ва»] / Ф. М. Кудин. – Свердловськ: Свердловський юрид. инст., 1971. – Вып. 15. – С. 36.

101. Кудин Ф. М. Теоретические основы принуждения в советском уголовном судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Федор Милендьевич Кудин. – Свердловск, 1987. – 442 с.

102. Кудрявцев В. Н. Политическая юстиция в СССР / В. Н. Кудрявцев, А. И. Трусов. – 2-е изд. – Сиб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 365 с.

103. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) / авторський колектив: В. В. Рожнова, Я. Ю. Конощенко, І. В. Чурікова та ін. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 398 с.

104. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія / О. П. Кучинська. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.

105. Кушніренко О. Г. Процедура «хабеас корпус» та її втілення в законодавстві України / О. Г. Кушніренко // Становлення сучасної науки : матер. міжнар.-наук. конф., Прага, 2007 р. / Publishing House «Education and Science» s.r.o. – П., 2007. – С. 46–47.

106. Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Віктор Валерійович Ладиченко ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2008. – 41 с.

107. Лапкін А. В. Правові основи прокурорської діяльності: наук.-практ. посіб. / А. В. Лапкін ; за ред. П. М. Каркача. – 2-ге вид., змінене і допов. – Харків : Право, 2013. – 336 с.

108. Левендаренко О. О. Сутність особистої недоторканності особи в кримінальному процесі України та рішеннях Європейського суду з прав людини / О. О. Левендаренко, С. Ю. Бутенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – № 2. – С. 105–111.

109. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. / Л. М. Лобойко. – Київ : Істина, 2014. – 432 с.

110. Лук'яненко Ю. В. Окремі аспекти захисту прав особи при затриманні / Ю. В. Лук'яненко, С. Є. Абламський // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: міжнар.–наук. конф. (м. Кошице, Словацька Республіка, 27-28 лютого 2015 р.). – Словацька Республіка, 2015. – С. 183–185.

111. Лук'яненко Ю. В. Отдельные аспекты оснований для задержания лица за уголовным процессуальным кодексом Украины / Ю. В. Лук'яненко // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2015. – № 3 (13). – С. 106–110.

112. Люблинский П. И. Свобода личности в уголовном процессе: меры, обеспечивающие неуклонение обвиняемого от правосудия / П. И. Люблинский – Пб. : Сенат. Тип., 1906. – 711 с.

113. Ляш А. О. Затримання підозрюваного у справах про одержання хабара / А. О. Ляш та В. М. Ліщенко // Часопис Академії адвокатури України – 2012. – № 3 (16). – С. 1–5.

114. Мавдрик М. Я. Шляхи удосконалення конституційно-правового статусу прокуратури України та її правозастосовної діяльності на сучасному етапі / М. Я. Мавдрик // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 399–406.

115. Мазур О. С. Інститут «підозри» у кримінальному процесі України: історія виникнення та сучасний стан / О. С. Мазур // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 207–211.

116. Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 6. – С. 302–307.

117. Макаренко Є. І. Щодо сутності затримання підозрюваного за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 – № 3. – С. 126–134.

118. Макаренко Є. І. Затримання підозрюваного у вчиненні злочину: вимоги чинного КПК України та ев-

ростандарту / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2014. – № 5. – С. 222–230.

119. Маланюк Л. П. Проблемні питання застосування норм КПК України в практичній діяльності при затриманні особи, підозрюваної у вчиненні злочину, під час досудового розслідування / Л. П. Маланюк // Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовт. 2014 р. / редкол.: С. Є. Кучерина (голов. ред.), В. В. Федосеев (заст. голов. ред.) та ін. – Харків: Право, 2014. – Вип. 6. – С. 62–64.

120. Маляренко В. Головні напрями розбудови кримінального судочинства, структура і зміст майбутнього КПК України / В. Маляренко, П. Пилипчук // Право України. – 2000. – № 8. – С. 10–20.

121. Маляренко В. До питання доктрини кримінальної юстиції в Україні / В. Маляренко // Право України. – 2009. – № 2. – С. 11–23.

122. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. О. Малярова. – Харків, 2005. – 18 с.

123. Маслов И. В. Правовая регламентация уголовно-процессуальных сроков (досудебное производство): монография / И. В. Маслов. – М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2004 – 160 с.

124. Мгаайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР / П. П. Мгаайленко. – В 2 т. – К., 1966. – Т. 1. – 831 с.

125. Мельников В. Ю. Задержание подозреваемого: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Виктор Юрьевич Мельников. – Краснодар: КубГУ, 2004. – 169 с.

126. Мельников В. Ю. Обеспечение и защита прав человека при применении мер процессуального принуждения в досудебном производстве Российской Федерации: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Виктор Юрьевич Мельников. – Москва, 2014. – 552 с.

127. Мельникова Э. Б. Ювенальная юстиция: проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии: учеб. пособ. / Э. Б. Мельникова. – М. : Дело, 2000. – 272 с.

128. Мизулина Е. Новый порядок ареста и задержания соответствует Конституции РФ и международным правовым стандартам / Е. Мизулина // Российская юстиция. – 2002. – № 6. – С. 14–15.

129. Мирский Д. Я. Правовая природа задержания лица, подозреваемого в совершении преступления / Д. Я. Мирский // Труды Иркутского ун-та. Сер. Юрид. – Т. 45. – Вып. 8. – Ч. 4. – Иркутск: Иркутст. госуд. ун-т., 1969. – С. 294–301.

130. Митний Кодекс України від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

131. Михайленко О. Р. Прокуратура України : підруч. / О. Р. Михайленко; М-во освіти і науки України. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 336 с.

132. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

133. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтримці правопорядку. Документально-джерелознавчий довідник / упоряд. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, І. Г. Кириченко.– К., 2002.– 126 с.

134. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України : монографія / В. В. Назаров. – Харків : ТД «Золота миля», 2009. – 400 с.

134. Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 385-91.

135. Назаров В. В. Проблемні питання застосування затримання у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Науковий вісник Інституту міжнародних Відносин НАУ. Серія: Економіка, право, політологія, туризм: зб. наук. ст. –

Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ друк», 2010. – Вип. 2. – С. 67–70.

136. Назаров С. Задержание – иное процессуальное действие / С. Назаров // Рос. юрист. – 2003. – № 7. – С. 48–49.

137. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Харків : Фактор, 2013. – 1072 с.

138. Николайчик В. М. Правовое принуждение в сфере уголовного преследования / В. М. Николайчик // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – № 2. – С. 96–100.

139. Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі / М. Я. Никоненко // Юридична наука. – 2014. – № 9. – С. 83–90.

140. Новое в уголовно-процессуальном законодательстве: учеб. пособ. / Т. В. Боголюбская, В. И. Дьяченко, Г. Ю. Прохорова. – М., МВШМ МВД СССР, 1987. – 86 с.

141. Нор В. Т. Судові витрати у кримінальному процесі України : монографія / В. Т. Нор, А. А. Павлишин. – Київ : Атіка, 2003. – 176 с.

142. Нуруллаев І.С. О. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : монографія / І.С. О. Нуруллаев. – Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 160 с.

143. О применении судами законодательства о необходимой обороне и причинении вреда при задержании лица, совершившего преступление [Электронный ресурс]: постановления Пленума Верховного Суда РФ от 27 сентября 2012 г. № 19 // Интернет и право. – Режим доступа: <http://internetandlaw.blogspot.com/2013/01/27092012-19.html>.

144. Образцов В. А. Актуальные направления развития криминалистической методики в тактике расследования / В. А. Образцов, В. Б. Ястребов // Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования: матер. расширен. засед. Ученого Совета

Всесоюзн. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. – М. : Изд-во ВНИИ Прокуратуры Союза ССР Москва, 1978. – С. 3–8.

145. Ольшевский А. В. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Андрей Витальевич Ольшевский ; Московский ун-т МВД России. – М., 2006. – 25 с.

146. Павлов А. В. Задержание обвиняемого, находящегося в розыске : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Антон Васильевич Павлов. – Омск, 2009. – 27 с.

147. Палюх Л. М. Суб'єкт завідомо незаконного затримання: проблеми визначення за Кримінальним процесуальним кодексом України / Л. М. Палюх // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 365-370.

148. Памятники Русского права: памятники права Киевского государства. – Вып. 1 / под ред. С. В. Юшкова. – М. : Госюриздат, 1952. – 287 с.

149. Памятники русского права: памятники права периода создания абсолютной монархии вторая половина XVII в. – Вып. 7 / под ред. Л.В. Черепнина. – М. : Госюриздат, 1963. – 510 с.

150. Панокин А. М. Задержание подозреваемого в уголовном судопроизводстве/ А. М. Панокин // Актуальные проблемы российского права. – 2013. – № 4 (29). – С. 483–490.

151. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Лариса Вікторівна Пастухова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 21 с.

152. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М., 1989. – 256 с.

153. Пидусов Е. А. Задержание подозреваемого по делам о незаконном обороте наркотических средств и психотропных веществ: процессуальные и криминалистические

аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Евгений Александрович Пидусов. – Воронеж, 2002. – 181 с.

154. Пидусов, Е. А. Задержание лица, заподозренного в совершении преступления, как система деятельности / Е. А. Пидусов // Вестник Воронежского института МВД России. – 2010. – № 1. – С. 37–41.

155. Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

156. Подкопаев С. Положення міжнародних документів про роль прокуратури поза кримінальною сферою / С. Подкопаєв, Г. Філоненко / Європейські перспективи. – 2012. – № 4. – Ч. 2. – С. 73–77.

157. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. Том XXXV. Отделение 1. 1860 г. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1862. – 962 с.

158. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. Том I. 1649–1675 гг. / под ред. М. М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 1072 с.

159. Попелюшко В. О. Інститут слідчого судді в історії кримінального процесу Франції [Електронний ресурс] / В. О. Попелюшко // Часопис національного університету «Острозька академія». Серія, «Право». – 2010. – № 1. – Режим: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10pvokkr.pdf>.

160. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1 (9). – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukp.pdf>.

161. Попков Н. В. Задержание подозреваемого и обвиняемого как вид государственного принуждения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Никита Вячеславович Попков. – Нижний Новгород, 2007. – 25 с.

162. Постанови, узагальнення судової практики, правові висновки Верховного Суду України у справах криміна-

льної юрисдикції (2012-2013). – Київ : «Центр учбової літератури», 2013. – 712 с.

163. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20.03.2003 р. № 638–IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.

164. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – Ст. 260.

166. Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України : закон України від 07.03.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>.

167. Про державний кордон України : закон України від 04.11.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.

168. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : закон України від 23.06.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2713-15/print1397582502452771>.

169. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : закон України від 04.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80>.

170. Про Державну прикордонну службу України : закон України від 03.04.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/661-15/print1397582502452771>.

171. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції [Електронний ресурс]: наказ МВС України від 06.11.2015 р. № 1376. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>.

172. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та осо-

блывого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: наказ МВС України, Генеральної прокуратори та Служби безпеки від 26.08.2014 р. № 872/88/537 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1038-14>.

173. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015 [Електронний ресурс]– Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.

174. Про затвердження Положення про порядок короточасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину : указ Президії Верховної Ради УРСР від 13 липня 1976 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v4203400-76>.

175. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF>.

176. Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження : наказ Міністерства внутрішніх справ України і Міністерства юстиції України від 26.03.2013 р. № 289/540/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0602-13>.

177. Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затримання і без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час кримінального провадження: спільний наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України від 26.03.2013 р. № 289/540/5696 [Елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0602-13>.

178. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 р. № 784 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF>.

179. Про Збройні Сили України : закон України від 06.12.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.

180. Про контррозвідувальну діяльність : закон України від 26.12.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/374-15>

181. Про Національне антикорупційне бюро України : закон України від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/print1397582502452771>.

182. Про Національну гвардію України : закон України від 13.03.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/876-18>.

183. Про Національну поліцію : закон України від 02.07. 2015 р. № 580–VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.

184. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135–XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –1992. – № 22. – Ст. 303.

185. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство: наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 р. № 4гн (зі змінами від 26.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>.

186. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян : наказ Генерального прокурора України від 12.04.2013 р. № 7гн (зі змінами від 27.12.2013 р. та від

24.03.2015 р.). [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>.

187. Про перегляд вироку з підстав порушень Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом : постанова Верховного Суду України № 5-27кс2011 від 06.02.2012 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://pravoscope.com/act-postanova-5-27ks2011-zagoldnij-v-v-06-02-2012-ne-viznacheno-36852169>.

188. Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що ви пливають з її членства в Раді Європи: указ Президента України від 12.01.2011 р. № 24/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/24/2011>.

189. Про попереднє ув'язнення : закон України від 30.06.1993 р. № 3352-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 35. – Ст. 360.

190. Про Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України : указ Президента України від 25.06.2002 р. № 581/2002. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/581/2002>.

191. Про посилення нагляду за додержанням законодавства органами внутрішніх справ при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження: лист-орієнтування Генеральної прокуратури України від 04.06.2015 р № 4/2/4-1191.

192. Про прокуратуру : закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.

193. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.

194. Про Службу безпеки України : закон України від 25.03.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12/print1397582502452771>.

195. Проти катувань. Європейські механізми запобігання катуванням та жорстокому поводженню. № 27 (68) / Харківська правозахисна група. – Харків : Фоліо, 2005. – 160 с.

196. Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні : проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / О. В. Пушкіна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 40 с.

197. Резолюція 43/173 Генеральної Ассамблеї ООН от 09.12.1988 г. «Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме» [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_206.

198. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1466 (2005) від 05.10.2005 р. «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_611.

199. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/rek_2000.pdf/.

200. Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/>.

201. Рекомендація Rec (2012)11 Комітету міністрів державам-учасникам «Про роль публічних обвинувачів поза системою кримінальної юстиції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravo.org.ua/files/rec_chodo_publ.PDF.

202. Ретюнских И. А. Задержание лица по подозрению в совершении преступления в историческом ракурсе /

И. А. Ретюнских // Правовая защита : международный сборник научных статей. – Вып. 1. – Екатеринбург : Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2003. – С. 36–45.

203. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2011 р. № 10–рп/2011 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ст. 263 КУпАП та п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) / Вісник Конституційного суду України. – 2011 р., № 6, стор. 121.

204. Рогатюк І. В. Виконання ухвали про здійснення приводу як передумова оперативного розгляду кримінальних проваджень [Електронний ресурс] / І. В. Рогатюк. – Режим доступу: http://chk.gov.ua/ua/publicacii_u_zmi_chk.html?_m=publications&t=rec&id=118150&s=print.

205. Рожкова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Вікторія Василівна Рожкова. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України. – 240 с.

206. Роль прокуратуры в защите прав человека и публичных интересов вне уголовно-правовой сферы: итоговый документ Конференции генеральных прокуроров стран Европы, проводимой Советом Европы совместно с Генеральной прокуратурой Российской Федерации (2-3 июля 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.int/>.

207. Руденко В. Процесуальний статус слідчого судді / В. Руденко // Слово національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 71–78.

208. Саблин Д. А. Права человека: учеб. пособ. / Д. А. Саблин. – Оренбург : ОГУ, 2004. – 166 с.

209. Сборник документов по истории уголовного и уголовно-процессуального законодательства СССР и РСФСР. – Т. 1: 1917–1953 г. – М. : Наука, 1993. – 463 с.

210. Селіванов В. Методологічні проблеми запровадження конституційних принципів «верховенство права» і «верховенство закону» / В. Селіванов // Право України. – 1997. – № 6. – С. 8–10.

211. Серeda Г. Кримінально–процесуальна діяльність прокурора в контексті законопроектних новел / Г. Серeda // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 3. – С. 5–9.

212. Сікиринський Д. В. Конституційний статус вітчизняної прокуратури: перспективи подальшого розвитку / Д. В. Сікиринський // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 320–324.

213. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : монографія / Д.В. Сімонович. – Харків : НикаНова, 2011. – 272 с.

214. Слинько С. Затримання особи на стадії досудового розслідування [Електронний ресурс] / Судебно-юридическая on line газета: офіційний сайт. – 2014. – 20 березня. – Режим доступу : <http://sud.ua/blog/2014/03/20/61816-zatrimannya-osobi-na-stad-dosydovogo-rozslidivannya>.

215. Смоков С. М., Окремі проблемні питання, які виникають при застосуванні норм нового КПК України / С. М. Смоков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 110–115.

216. Смоков С. М., Горелкіна К.Г. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві України : монографія / С. М. Смоков, К. Г. Горелкіна. – Одеса : Астропринт, 2012. – 152 с.

217. Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года. – М. : Печатня А.И. Снегиревой, 1907. – 196 с.

218. Солдатенко О. А. Теоретичні та практичні питання затримання особи за чинним КПК України / О. А. Солдатенко // Реформування органів внутрішніх справ: проблеми та перспективи (вітчизняний і зарубіжний досвід) : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 28–29 берез.

2014 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 95–98.

219. Спільник С. І. Прокурор як процесуальний керівник кримінального провадження / С. І. Спільник // Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки: Матеріали круглого столу, 20 листоп. 2013 р. – Запоріжжя «Класичний приватний університет», 2013. – С. 95-101.

220. Справа «Белоусов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 07.11.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_989.

221. Справа «Василева проти Данії»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.12.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-](http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-105948&filename=CASE%20OF%20VASILEVA%20v.%20DENMARK%20-%20%5BUkrainain%20Translation%5D.pdf)

[105948&filename=CASE%20OF%20VASILEVA%20v.%20DENMARK%20-%20%5BUkrainain%20Translation%5D.pdf](http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=001-105948&filename=CASE%20OF%20VASILEVA%20v.%20DENMARK%20-%20%5BUkrainain%20Translation%5D.pdf).

222. Справа «Влох проти Польщі»: рішення Європейського суду з прав людини від 19.10.2000 р. // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=326>.

223. Справа «Гусинський проти Росії»: рішення Європейського суду з прав людини від 29.04.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rgusinskiycase.html>.

224. Справа «Гуццарді проти Італії»: рішення Європейського суду з прав людини від 02.10.1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int>.

225. Справа «Доронін проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 19.10.2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_663.

226. Справа «Енгель та інші проти Нідерландів»: рішення Європейського суду з прав людини від 08.06.1976 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2825.html.

227. Справа «Кавка проти Польщі» [Електронний ресурс]: рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2001 р.// Судова влада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://cna.court.gov.ua>.

228. Справа «Квашко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 26.09.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/19612>.

229. Справа «Копп проти Швейцарії»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cyberpeace.org.ua/files/evropeis_kii_sud_z_prav_ludini_s_prava_kopp_proti_sveicarii.pdf.

230. Справа «Курт проти Турції»: рішення Європейського суду з прав людини від 25.05.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461485/2461485.htm>.

231. Справа «Олексій Михайлович Захаркін проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 24.07.2010 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_817.

232. Справа «Осипенко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 09.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_871.

233. Справа «Сааді проти Сполученого Королівства» : рішення Європейського суду з прав людини від 29.01.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO4847.html.

234. Справа «Свіпта проти Латвії»: рішення Європейського суду з прав людини від 09.03.2006 р. [неофіц. переклад] / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.lawmix.ru/vas/124104>.

235. Справа «Таран проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 17.10.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/39289>.

236. Стенограма комітетських слухань на тему: «Про стан підготовки до розгляду у другому читанні Кримінального процесуального кодексу України» (реєстраційний № 9700 від 29 лютого 2012 року).

237. Тарасов И. Личное задержание как полицейская мера безопасности / И. Тарасов. – Ярославль, 1886. – 424 с

238. Татаров О. Ю. Практичні та організаційні проблеми діяльності органів досудового розслідування за новим КПК України / О. Ю. Татаров // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 445–457.

239. Татаров О.Ю. Прокурорський нагляд на досудовому провадженні / О.Ю. Татаров // Право і суспільство. – 2012. – № 2. – С. 288–293.

240. Татаров О. Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Олег Юрійович Татаров; Одеськ. держ. ун-т внутр. справ. – К., 2013. – 548 с.

241. Терегулова А. А. Правовое положение подозреваемого в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Антонина Александровна Терегулова. – Челябинск, 2008. – 238 с.

242. Тертишник В. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі / В. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 99–103.

243. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Володимир Митрофанович Тертишник ; Дніпропетр. держав. ун-тет внутр. справ. – Дніпр., 2009. – 473 с.

244. Тищенко О. І. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід / О. І. Тищенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Серія ПРАВО. – Вип. 21. – Ч. II. – Т. 3. – С. 165–167.

245. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія / І. А. Тітко. – Харків : Право, 2010. – 216 с.

246. Тогулев В. М. Задержание в системе мер процессуального принуждения в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Валерий Михайлович Тогулев; Всесоюз. науч.-исслед. инст. пробл. укрепления законности и правопорядка. – М., 1991. – 22 с.

247. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 896-901.

248. Уайнреб Л. Л. Отказ в правосудии. Уголовный процесс в США / Л. Л. Уайнреб ; пер. с англ. и послесл.: В. А. Власихин ; с предисл. и под ред.: В. М. Николайчик. – М. : Юрид. лит., 1985. – 191 с.

249. Уваров В.Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Володимир Геннадійович Уваров; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2014. – 40 с.

250. Уварова В. Г. Проблеми підстав затримання та взяття підозрюваного під варту в контексті європейських стандартів / В. Г. Уварова // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 225–228.

251. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його Державами – Членами, з іншої сторони: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf.

252. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учеб. / отв. ред. П. А. Лупинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2009. – 1072 с.

253. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учеб. / под ред. П. А. Лупинской. – М., 1997. – 661 с.

254. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : закон Азербайджанской Республики от 14.07.2000 г. № 907-IQ – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

www.legislationline.org/download/action/download/id/4670/file/Azerbaijan_CPC_2000_am2013_ru.pdf.

255. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 01.07.1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

www.legislationline.org/download/action/download/id/4261/file/Armenia_CPC_am2006_ru.pdf.

256. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16.07.1999 г. № 295-З (принят Палатой представителей 24 июня 1999 года и одобрен Советом Республики 30 июня 1999 года) [Электронный ресурс]. – Режим

доступа: www.legislationline.org/download/action/download/id/4270/file/BEL_CPC_am2012_ru.pdf.

257. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13.12.1997 г. № 206 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 23. – Ст. 335.

258. Уголовный процесс / под ред. Н. С. Алексеева, В. З. Лукашевича, П. С. Элькинд. – М. : Юрид. лит., 1972. – 584 с.

259. Уголовный процесс: учеб. / под ред. К.Ф. Гуценко. – М. : Зерцало, ТЕИС, 1996. – 509 с.

260. Уголовный–процессуальный кодекс Грузии от 09.10.2009 г. № 1772-П с [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_09_10_2009.pdf.

261. Уголовный–процессуальный кодекс Туркменистана от 18.04.2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.unodc.org/tldb/pdf/Turkmenistan/TUK_Crim_Pro_RU.pdf.

262. Удалова Л. Д. Проблемні питання визначення підстав затримання / Л. Д. Удалова // Проблемні питання

застосування КПК України в сучасних умовах : матеріали круглого столу (Київ, 4 квітня 2014 р.). – Київ : ФОП Ліпкан О.С., 2014. – С. 12-14.

263. Филиппов А. Н. Учебник истории русского права (пособие к лекциям) / А. Н. Филиппов. – Юрьев : Печатано в типографии К. Маттисена, 1907. – 732 с.

264. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного : монографія / Т. Г. Фоміна. – Харків : НікаНова, 2014. – 232 с.

265. Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – №1 (34) – С. 52–57.

266. Чельцов–Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов–Бебутов. – СПб : Равена, Альфа, 1995. – 839 с.

267. Чернова А. К. Вимоги сучасної практики як передумови до перегляду кримінально-процесуальної регламентації затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину / А. К. Чернова // Право України. – 2010. – № 3. – С. 190–197.

268. Чистякова В. С. Законность и обоснованность применения мер уголовно-процессуального принуждения : учеб. пособ. / В. С. Чистякова; отв. ред.: Лупинская П. А. – М. : Изд-во ВЮЗИ, 1978. – 63 с.

269. Шадрин В. С. Начальная фаза уголовного процесса: от Устава уголовного судопроизводства до действующего уголовно-процессуального закона / В. С. Шадрин // Актуальные проблемы уголовного процесса. – 2014. – № 4 (41). – С. 717–724.

270. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини : монографія / С. Шевчук. – Київ : Реферат, 2002. – 344 с.

271. Шевчук С. Процесуальні основи конституційної демократії: концепція «належної правової процедури» / С. Шевчук // Українське право. – 1999. – № 2. – С. 32–42.

272. Шейфер С. А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе / С. А. Шейфер; отв. ред.: Лупинская П. А. – М. : РИО ВЮЗИ, 1972. – 130 с.

273. Шульга М. М. Криміналістика : навч.–метод. посібник. Вид. 4–е, випр. і доп / М. М. Шульга, В. М. Плахотіна, О. В. Баланюк. – Одеса : Фенікс, 2013. – 298 с.

274. Шульга О.В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні / О.В. Шульга // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруд. – 2014. – № 7. – С. 232–236.

275. Щорічна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Омбудсман України. – Київ, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_46828_plugin-Dopovid_8_1.pdf.

276. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2012-2015 р.: Урядовий Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/9329>.

277. Юрчишин В. Нагляд прокурора при провадженні досудового розслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. Юрчишин // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 74-77.

278. Юхно О. О. Проблемні питання реалізації потерпілим права на захист за чинним кримінальним процесуальним законодавством України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 07 листопада 2014 р.). – Одеса: ОДУВС, 2014. – С. 99-101.

279. Юхно О. О. Забезпечення гарантій прав особи при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Процесуальні, криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 07 листопада 2014 р.) / Даль А. Л., Юхно О. О. – Одеса : ОДУВС, 2014. – С. 38-39.

280. Юхно О. О. Проблемні питання реалізації прав на захист у кримінальному процесуальному законодавстві України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (Харків, 5 грудня 2014 р.) / Юхно О. О. – Харків : ХНУВС, 2014. – С. 35-39.

281. Юхно О. О. Актуальні проблеми запобігання злочинності при удосконаленні чинного КПК України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (Одеса, 13 листопада 2015 р.) / Юхно О. О. – Одеський держ. ун-внутр. справ. – С. 192-193.

282. Юхно О. О. Проблеми кримінального процесу України і сучасність : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (Харків, 4 грудня 2015 року) / Юхно О. О. – Харків : ХНУВС, 2015. – С. 37-42.

283. Юхно О. О. Окремі аспекти реалізації статусу керівника органу досудового розслідування за новим Кримінальним процесуальним законодавством України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі» (Харків, 5 жовтня 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ : Кримінологічна асоціація України, 2012) / Юхно О. О. – С. 55-61.

284. Юхно О. О. Окремі аспекти співпраці органів внутрішніх справ України з правоохоронними органами зарубіжних країн щодо запобігання, припинення й розкриття злочинів / О. О. Юхно // Вісник Харківського націо-

нального університету внутрішніх справ. – 2011. - № 3 (40). – С. 188-194.

285. Южно О. О. Повноваження прокурора при застосуванні запобіжних заходів : монографія / О. С. Осадча, О. О. Южно. – Харків : НікаНова, 2016. – 237 с. (Серія «Бібліотечка слідчого і детектива : учасники кримінального провадження»).

285. Янович Я. П. Складові частини затримання особи без ухвали слідчого судді, суду в кримінальному процесі / Я. П. Янович // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1137. – 2014. – Серія «ПРАВО». – Випуск № 18. – С. 181–184.

286. Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), ICJ Reports 1980. – p. 42. – para. 91.

287. Communication № 458/1991, A. W. Mukong v. Cameroon (Views adopted on 21 July 1994), in UN doc. GAOR , A/49/40 (vol. II), p. 181, para. 9.8.

288. Communicaton № 702/1996, C. Mc Lawrence v. Jamaica (Views adopted on 18 July 1997), in UN doc. GAOR , A/52/40 (vol. II), pp. 230-231, para. 5.

289. Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers. – New York and Geneva, 2003. – 885 s.

290. I-A Court HR, Godinez Cruz Case, judgment of January 20. – 1989. – Series C. – № 5. – pp. 144–145, paras 162–163.

291. The use of detention in criminal proceedings in Kosovo: comprehensive review and analysis of residual concerns: OSCE mission in Kosovo. – November 2009. – Part I. – 27 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета опитування слідчих практичних підрозділів поліції та прокурорів з метою дослідження питань застосування процесуального інституту затримання особи

Шановні колеги!

На кафедрі кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ проводиться дослідження з питань застосування правового інституту затримання особи у кримінальному провадженні.

З метою вивчення практичних проблемних аспектів просимо Вас відповісти на запитання та висловити власну думку з питань, що містяться в анкеті. При цьому важливим є врахування Вашого досвіду та міркувань щодо визначення існуючих у чинному кримінальному процесуальному законодавстві проблем та запропонування можливих шляхів їх вирішення.

Анкетування носить анонімний характер, а отриманні результати будуть використані в якості узагальнення при вирішенні проблемних питань.

Вдячні Вам за те, що ви погодилися заповнити дану анкету. У ході анкетування Вам необхідно відповісти на поставленні запитання, підкреслюючи потрібний варіант.

1. Стаж роботи за спеціальністю:

- а) до 3 років;
- б) до 5 років;
- в) до 10 років;
- г) понад 10 років.

2. Чи приходилось Вам здійснювати затримання особи?

- а) так;
- б) ні;
- в) маю лише теоретичні основи щодо його здійснення.

3. Як Ви вважаєте, процесуальне затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, це:

- а) різновид слідчих (розшукових) дій;
- б) тимчасовий запобіжний захід;
- в) захід забезпечення кримінального провадження;
- в) має подвійний характер – і слідча (розшукова) дія, і запобіжний захід;
- д) різновид тактичної операції.

4. Чи вважаєте Ви, що сучасний стан регулювання правового інституту затримання відповідає міжнародним правовим стандартам у сфері захисту прав людини?

- а) так;
- б) ні;
- в) частково;
- г) складно відповісти.

5. Чи потрібно, на Вашу думку, в положенні ст. 214 КПК України передбачити, що затримання особи у невідкладних випадках може бути проведено до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після його завершення?

- а) так;
- б) ні;
- в) не має ніякого сенсу;
- г) складно відповісти.

6. Як Ви вважаєте, чи слід з метою одноманітного розуміння доказового значення протоколу затримання у п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України після словосполучення процесуальних дій додати «затримання особи».

- а) так;

- б) ні;
- в) складно відповісти.

7. Чи варто з пункту 2 ч. 1 ст. 208 КПК України виключити вказівку на часову межу «безпосередньо після»?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти.

8. Чи потрібно ст. 208 КПК України доповнити додатковими пунктами 4, в якому передбачити можливість затримання особи у разі порушення запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти;
- д) доцільно передбачити до всіх видів запобіжних заходів.

9. Чи варто ст. 208 КПК України доповнити додатковими пунктами 5, в якому передбачити можливість затримання у разі оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти.

10. Чи доцільно ст. 208 КПК України доповнити додатковими пунктами 6, в якому передбачити можливість затримання особи, якщо фактичні дані, отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів, свідчать про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, і яка намагається переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти.

11. Чи вважаєте Ви положення, що ст. 206 КПК України («Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини») є додатковою гарантією забезпечення права затриманої особи?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти.

12. Чи розумієте Ви сутність фактичного та процесуального затримання?

- а) так;
- б) ні;
- в) їх складно розмежувати.

13. Чи доцільно у положенні ст. 209 КПК України розмежувати фактичне та процесуальне затримання?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти.

14. Як Ви вважаєте, чи раціонально процесуальній регламентації питань затримання особи виділити в КПК України окрему Главу?

- а) так;
- б) ні;
- в) слід прийняти окремий закон.

15. Чи вірно, на Вашу думку, при здійсненні затримання з метою приводу в ухвалі слідчого судді, суду вказувати адресу житла чи іншого володіння особи, до якого можна буде проникнути?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти.

16. Чи варто проникнення до житла чи іншого володіння здійснювати за правилами проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти.

17. Чи керується Ви правозастосовною практикою ЄСПЛ?

- а) так;
- б) ні.

18. Чи знайомі Ви з рішеннями ЄСПЛ стосовно незаконного затримання осіб?

- а) так;
- б) ні;
- в) з деякими.

19. Як Ви вважаєте, чи доцільно в кожній ухвалі слідчого судді, суду про надання дозволу на затримання з метою приводу особи замість зазначення дати втрати законної сили ухвали безпосередньо вказувати на факт затримання або доставлення особи до слідчого судді, суду?

- а) так;
- б) ні;
- в) не має різниці.

20. Як Ви вважаєте, чи доцільно надати прокурору або слідчому за погодженням з прокурором права клопотатися про затримання особи при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку?

- а) так;
- б) ні.

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ

Додаток Б
Результати анкетного опитування

За спеціально розробленою анкетною, яка містить питання, пов'язані з дисертаційним дослідженням, було опитано 242 особи, з яких: 129 – слідчих та 113 – працівників прокуратури. За підсумками аналізу анкетного опитування були отримані наступні дані

Питання	Результати в %	
Загальна кількість опитаних:	242	
з них за видами діяльності	слідчі	працівники прокуратури
	129	113
1. Ваш стаж роботи за спеціальністю:		
а) до 3-х років;	38 особа (29,5%)	22 осіб (19,5%)
б) 3-5 років;	52 осіб (40,3%)	43 особи (38,1%)
в) 5-10 років;	28 особи (21,7%)	33 особи (29,2%)
г) понад 10 років.	11 осіб (8,5%)	15 осіб (13,2%)
2. Чи приходилось Вам здійснювати затримання особи?		
а) так;	89 осіб (69%)	59 осіб (52,2%)
б) ні;	26 осіб (20,1%)	22 особи (19,5%)
в) маю лише теоретичні основи щодо його здійснення	14 осіб (10,9%)	32 осіб (28,3%)
3. Як Ви вважаєте, процесуальне затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, це:		
а) різновид слідчих (розшукових) дій;	8 осіб (6,2%)	3 особи (2,7%)
б) тимчасовий запобіжний захід;	19 осіб (14,7%)	9 осіб (8%)
в) захід забезпечення кримінального провадження;	74 особи (57,4%)	64 особи (56,6%)
в) має подвійний характер – і слідча (розшукова) дій, і запобіжний захід;	21 особа (16,3%)	26 осіб (23%)
д) різновид тактичної операцій.	7 осіб (5,4%)	11 осіб (9,7%)
4. Чи вважаєте Ви, що сучасний стан ре-		

<p>гулювання правового інституту затримання відповідає міжнародним правовим стандартам у сфері захисту прав людини?</p> <p>а) так; б) ні; в) частково;</p> <p>г) складно відповісти.</p>	<p>31 особа (24%) 22 особи (17,1%) 39 осіб (30,2%)</p> <p>37 осіб (28,7%)</p>	<p>22 особи (19,5%) 46 осіб (40,7%) 19 осіб (16,8%)</p> <p>26 осіб (23%)</p>
<p>5. Чи потрібно, на Вашу думку, в положенні ст. 214 КПК України передбачити, що затримання особи у невідкладних випадках може бути проведено до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після його завершення?</p> <p>а) так; б) ні; в) не має ніякого сенсу; г) складно відповісти.</p>	<p>84 особи (%) 19 осіб (%) 5 осіб (%) 21 особа (%)</p>	<p>62 особи (54,9%) 31 особа (27,4%) 7 осіб (6,2%) 13 осіб (11,5%)</p>
<p>6. Як Ви вважаєте, чи слід з метою одноманітного розуміння доказового значення протоколу затримання у п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України після словосполучення процесуальних дій додати «затримання особи»?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>89 особи (69%) 12 осіб (9,3%) 28 осіб (21,7%)</p>	<p>77 осіб (68,1%) 9 осіб (8%) 27 осіб (23,9%)</p>
<p>7. Чи варто з пункту 2 ч. 1 ст. 208 КПК України виключити вказівку на часову межу «безпосередньо після»?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>108 осіб (83,7%) 9 осіб (7%) 12 осіб (9,3%)</p>	<p>97 осіб (85,9%) 12 осіб (10,6%) 4 особи (3,5%)</p>
<p>8. Чи потрібно ст. 208 КПК України доповнити додатковими пунктами 4, в якому передбачити можливість затримання особи у разі порушення запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти; д) доцільно передбачити до всіх видів запобіжних заходів.</p>	<p>87 осіб (67,4%) 2 особи (1,6%) 9 осіб (7%) 31 особа (24%)</p>	<p>62 особи (54,9%) 6 осіб (5,3%) 11 осіб (9,7%) 34 особи (30,1%)</p>
<p>9. Чи варто ст. 208 КПК України доповнити</p>		

<p>додатковими пунктами 5, в якому передбачити можливість затримання у разі оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>102 особи (79,1%) 12 осіб (9,3%) 15 осіб (11,6%)</p>	<p>92 особи (81,4%) 5 осіб (4,4%) 16 осіб (14,2%)</p>
<p>10. Чи доцільно ст. 208 КПК України доповнити додатковими пунктами 6, в якому передбачити можливість затримання особи, якщо фактичні дані, отриманні під час проведення оперативно-розшукових заходів, свідчать про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, і яка намагається переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>105 осіб (81,4%) 9 осіб (7%) 15 осіб (11,6%)</p>	<p>96 осіб (85%) 9 осіб (8%) 8 осіб (7%)</p>
<p>11. Чи вважаєте Ви положення, що ст. 206 КПК України («Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини») є додатковою гарантією забезпечення права затриманої особи?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>69 осіб (53,5%) 35 осіб (27,1%) 25 осіб (19,4%)</p>	<p>54 особи (47,7%) 32 особи (28,3%) 27 осіб (24%)</p>
<p>12. Чи розумієте Ви сутність фактичного та процесуального затримання?</p> <p>а) так; б) ні; в) їх складно розмежувати.</p>	<p>58 осіб (45%) 49 осіб (38%) 22 особи (17%)</p>	<p>61 особа (54%) 34 особи (30%) 18 осіб (16%)</p>
<p>13. Чи доцільно у положенні ст. 209 КПК України розмежувати фактичне та процесуальне затримання?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>48 осіб (37,2%) 59 осіб (45,7%) 22 особи (17,1%)</p>	<p>55 осіб (48,7%) 39 осіб (34,5%) 19 особи (16,8%)</p>

<p>14. Як Ви вважаєте, чи раціонально процесуальній регламентації питань затримання особи виділити в КПК України окрему Главу?</p> <p>а) так; б) ні; в) слід прийняти окремий закон.</p>	<p>87 осіб (67,4%) 9 осіб (7%) 33 особи (25,6%)</p>	<p>68 осіб (60,2%) 5 осіб (4,4%) 40 осіб (35,4%)</p>
<p>15. Чи вірно, на Вашу думку, при здійсненні затримання з метою приводу в ухвалі слідчого судді, суду вказувати адресу житла чи іншого володіння особи, до якого можна буде проникнути?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>47 осіб (36,4%) 69 осіб (53,5%) 13 осіб (10,1%)</p>	<p>42 осіб (37,2%) 57 осіб (50,4%) 14 особи (12,4%)</p>
<p>16. Чи варто проникнення до житла чи іншого володіння здійснювати за правилами проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи?</p> <p>а) так; б) ні; в) складно відповісти.</p>	<p>91 осіб (70,5%) 9 осіб (7%) 29 особи (22,5%)</p>	<p>68 осіб (60,2%) 5 осіб (4,4%) 40 осіб (35,4%)</p>
<p>17. Чи керується Ви правозастосовною практикою ЄСПЛ?</p> <p>а) так; б) ні.</p>	<p>38 осіб (29,5%) 91 осіб (70,5%)</p>	<p>51 осіб (45,1%) 62 осіб (54,9%)</p>
<p>18. Чи знайомі Ви з рішеннями ЄСПЛ стосовно незаконного затримання осіб?</p> <p>а) так; б) ні; в) з деякими.</p>	<p>14 осіб (11%) 75 осіб (58%) 40 осіб (31%)</p>	<p>38 осіб (33,6%) 43 осіб (38,1%) 32 осіб (28,3%)</p>
<p>19. Як Ви вважаєте, чи доцільно в кожній ухвалі слідчого судді, суду про надання дозволу на затримання з метою приводу особи замість зазначення дати втрати законної сили ухвали безпосередньо вказувати на факт затримання або доставлення особи до слідчого судді, суду?</p> <p>а) так; б) ні; в) не має різниці</p>	<p>61 осіб (47,3%) 43 осіб (33,3%) 25 особи (19,4%)</p>	<p>58 осіб (51,3%) 22 осіб (19,5%) 33 осіб (29,2%)</p>

<p>20. Як Ви вважаєте, чи доцільно надати прокурору або слідчому за погодженням з прокурором права клопотатися про затримання особи при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку?</p> <p>а) так; б) ні; в) важко відповісти</p>	<p>84 осіб (65,1%) 36 осіб (27,9%) 9 особи (7%)</p>	<p>78 осіб (69%) 28 осіб (24,8%) 7 особи (6,2%)</p>
---	---	---

Наукове видання

ЛУК'ЯНЕНКО Юрій Вікторович
ЮХНО Олександр Олександрович

**ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ
ЯК ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Серія «Бібліотечка слідчого і детектива :
учасники кримінального провадження»

Монографія

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна



Лук'яненко Юрій
Вікторович, 08.11.1985
р.н.

У 2008 році закінчив Харківський національний університет внутрішніх справ. З жовтня 2008 року по вересень 2009 року працював помічником прокурора Недригайлівського району Сумської області, а

з вересня 2009 року по вересень 2010 року слідчим цієї ж прокуратури. З вересня 2010 року по жовтень 2013 року

слідчим та старшим слідчим слідчого відділу прокуратури м.Суми.

З жовтня 2013 року по липень 2014 року прокурор відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях прокуратури Сумської області, з липня 2014 по березень 2015 року старшим слідчим слідчого відділу прокуратури Сумської області. З березня 2015 року по грудень 2015 року заступником прокурора Сумського району Сумської області, а з 15 грудня 2015 року заступником керівника Роменської місцевої прокуратури Сумської області.



Юхно Олександр Олександрович, завідувач кафедри кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор. Має понад 200 наукових робіт в галузі кримінального процесу, кримінального права, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, криминології, з яких одноосібно і у співавторстві видано : 7 монографій, 2 підручника, 9 навчальних посібників та понад 20 навчально-методичних праць з навчальної роботи. З 2012 року разом з працівниками кафедри приймав участь у опрацюванні 29 законопроектів і нормативно-правових актів, 10 наукових роз'яснень, 23 методичних рекомендацій для працівників центрального і регіональних практичних підрозділів досудового розслідування на замовлення Головного слідчого управління МВС України і Національної поліції України.